

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

MUŞ YÖRESİ DİNÎ MÛSİKÎSİ

Yüksek Lisans Tezi

Ercihan ÜLGER

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR

Samsun, 2019

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

MUŞ YÖRESİ DİNÎ MÛSİKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Ercihan ÜLGER

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

11 / 07 / 2019

Ercihan ÜLGER

TEZ KABUL VE ONAYI

Ercihan ÜLGER tarafından hazırlanan *Muş Yöresi Dinî Mûsikîsi* başlıklı bu çalışma, 11/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle / oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR

Üye: Doç. Dr. Eyüp NEFES

Üye: Doç. Dr. Ömer Can SATIR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

/ / 2019

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

Enstitü Müdürü

ÖZET

MUŞ YÖRESİ DİNÎ MÛSİKÎSİ

Ercihan ÜLGER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz 2019

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR

Muş ili, Urartular zamanında başlayan köklü tarihi ile üzerinde çeşitli uygarlıkların hüküm sürdüğü, 1071 tarihinde Sultan Alparslan'ın Anadolu'nun kapısını açtığı, günümüze kadar Türk, Kürt, Çerkez, Laz, Arap vb. etnik grupların yaşadığı çok kültürlü bir yöredir. Bu yörede Hanefî ve Şâfiî mezheplerine bağlı sünnî vatandaşlar, Varto ilçesinde ise yoğun olarak Alevî vatandaşlar yaşamaktadır. Muş yöresinin mûsikî kültürü ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu etnik ve mezhepsel çeşitliliğin bulunduğu kadim bir kültüre sahip olan Muş yöresinin dinî mûsikî kültürü ile alâkalı yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Yaptığımız çalışmamızla Muş yöresi dinî mûsikîsi, yörenin kendine has özellikleri ile hem câmi hem de tekke (tasavvuf) mûsikîsi formları yönünden ayrıntılı olarak incelenerek, Muş yöresinin dinî mûsikî kültürü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemine bağlı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmamızda Muş yöresindeki câmi ve tekkelerde icrâ edilen dinî mûsikî uygulamalarının, ülkemiz genelinde câmi ve tekkelerdeki uygulamalara göre farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muş yöresi tarihi, sosyokültürel durumu, dinî durumu ve mûsikî kültürü genel hatlarıyla incelenmiştir. İkinci bölümde hem câmi hem de tekkelerde icrâ edilen dinî mûsikî uygulamaları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise bu yörede câmi ve tekkelerde icrâ edilen dinî mûsikî uygulamalarının karşılaştırmalı incelemesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır. Çalışmamızın özelde Muş yöresi dinî mûsikîsi araştırmalarına; genelde ise dinî mûsikî literatürüne katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Muş, Dinî Mûsikî, Tekke Mûsikîsi, Câmi Mûsikîsi, İlâhî.

ABSTRACT

MUS REGION RELIGIOUS MUSIC

Ercihan ULGER

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts, M.A., July 2019

Supervisor: Prof. Ahmet ÇAKIR

Mus province, with its deep-rooted history that started at the time of Urartus is the door to Anatolia opened in 1071 by Sultan Alparslan. It is a multicultural region where many different ethnic groups such as Turks, Kurds, Arabs, Lazi or Circassians have lived so far. Sunni citizens affiliated to Hanafi and Shafi'i sects live throughout the city while Varto district is mostly inhabited by Alevi citizens. Various studies have been carried out on the music culture of Mus region. However, no study has been done on the religious music culture of Mus region, which has an ancient culture of ethnic and sectarian diversity. In this study, the religious music culture of Mus region was tried to be revealed by examining the religious music of Mus region in terms of the unique features of the province and the forms of both mosque and tekke (sufistic) music. In this study, semi-structured interview technique was used depending on qualitative research method. In our research, it was observed that the religious music practices performed in mosques and tekkes in Mus region differ according to the practices in mosques and tekkes throughout our country.

Our study consists of three parts. In the first part, the history of Mus region, its sociocultural situation, religious status and music culture were examined in general terms. In the second part, religious music practices performed in both mosques and tekkes were discussed in detail. In the third part, a comparative analysis of religious music practices performed in mosques and tekkes in the province was made and the study was completed. It is hoped that our study will contribute to the research of religious music in Mus region in particular and the literature of religious music in general.

Key Words: Mus, Religious Music, Tekke Music, Mosque Music, Hymn.

ÖN SÖZ

2013 yılında Muş Alparslan Üniversitesi'nde göreve başladığımda tarihsel süreç içerisinde Türk, Kürt, Çerkez, Laz, Arap vb. etnik grupların bulunduğu, mezhep olarak Hanefî, Şâfî ve ayrıca Alevî kültürünün yaşandığı Muş yöresinin mûsikî kültürünü araştırmaya başladık. Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Türk Din Mûsikîsi alanında lisansüstü eğitimim başladığında danışmanım Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR hocamla Muş yöresinin halk mûsikîsi kültürü ile ilgili çeşitli çalışmaların olduğunu, fakat Muş yöresinde icrâ edilen dinî mûsikî uygulamaları ile alâkalı hiçbir akademik çalışma bulunmadığını tespit ettik. Danışman hocamın da yönlendirmesi ile Muş yöresinin hem câmi mûsikîsi hem de tekke mûsikîsi uygulamalarının neler olduğunu tespit etmek amacıyla bu tez çalışmasını yapmaya başladık.

Bu çalışmamıza öncelikle Muş iliyle alâkalı yapılmış akademik çalışmaları ve yazılmış kitapları tarayarak başladık. Ardından câmi mûsikîsi uygulamalarını tespit etmek üzere merkez başta olmak üzere ilçelerdeki câmi görevlileri, il ve ilçe müftüleri ile görüşmeler yapmak suretiyle kayıtlar aldık. Tekke mûsikîsi uygulamalarını tespit etmek üzere Kâdirî ve Nakşibendî tarikatlarının dergâhlarını ziyaret edip sohbetlerinde bulduk. Dergâh müntesipleri ile görüşerek kayıtlar yaptık. Rifâî Tarikatı müntesipleri, sohbetlerine tarikat müntesibi olmayan kişileri kabul etmedikleri için etkinliklerine katılamadığımızdan dinî mûsikî uygulamalarını gözleme imkânı olmamıştır. Ancak Rifâî tarikatı müntesipleri ile görüşerek birkaç ilâhî kaydı alınmıştır. Alevî mûsikîsi uygulamalarını tespit etmek üzere Varto Cemevi'ni ziyaret ederek cem âyinine katıldık. Cemevinde yapılan cem âyinini kaydederek cemevi zâkiri ile görüşme yaptık. Muş'ta İslâm Dini haricinde farklı dinlerin mensubu bulunmadığı için onların dinî mûsikî uygulamaları ile herhangi bir çalışma yapılamamıştır.

Bu çalışmamızda câmi mûsikîsi uygulamaları ile alâkalı görüşmeler yaparak kayıtlar aldığımız Muş İl Müftümûze, İlçe Müftülerimize, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli din gönüllüsü hocalarımıza; tekke mûsikîsi uygulamaları ile alâkalı görüşmeler yaparak etkinliklerine katıldığımız Kâdirî, Rifâî, Nakşibendî tarikatları ve Varto Cemevi mensuplarına, ilgileri ve çalışmamızla alâkalı kıymetli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yaptığımız çalışmaya teknik desteklerinden dolayı Muş Alparslan Üniversitesi

İslâmî İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanım Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi Cahit KARAALP, Öğr. Gör. Yusuf Kenan ATILGAN hocalarıma ve Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Gör. Hüseyin YÜNER hocama teşekkür ederim.

Bu çalışmamızın her safhasında benden kıymetli desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR'a şükranlarımı arz ederim. Son olarak bu çalışmamız süresince maddî ve mânevî desteklerini her dâim hissettiğim kıymetli âileme teşekkür ederim.

Ercihan ÜLGER

Samsun - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
LİSTELER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNİN TARİHİ, KÜLTÜREL VE DİNÎ DURUMU

1.1. Muş Yöresi Tarihi	3
1.2. Muş Yöresinde Sosyal ve Kültürel Durum	6
1.3. Muş Yöresinde Dinî Durum, İbadethâne ve Dinî Yapılar	9
1.3.1. İslam Dinine Ait İbadethâne ve Dinî Yapılar	9
1.3.2. Diğer Dinlere Ait İbadethâne ve Dinî Yapılar	14
1.4. Muş Yöresinde Mûsikî Kültürü	14

İKİNCİ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNDE İBÂDET YERLERİNE GÖRE İCRÂ EDİLEN DİNÎ MÛSİKÎ UYGULAMALARI

2.1. Câmî Mûsikîsi	22
2.1.1. Ezân	22
2.1.2. Kâmet	23
2.1.3. Salâ	23
2.1.4. Tekbîr	26
2.1.5. Tesbih Duası (Namâz Tesbihâtı)	26
2.1.6. Mihrâbiye	28
2.1.7. Terâvih Tertibi.....	29
2.1.8. Mevlid.....	30

2.2. Tekke Mûsikîsi.....	32
2.2.1. Kâdirî Mûsikîsi.....	33
2.2.2. Rifâî Mûsikîsi.....	39
2.2.3. Nakşibendî Mûsikîsi.....	43
2.2.4. Alevî Mûsikîsi.....	45
2.2.4.1. Cem Âyininde İcrâ Edilen Mûsikî.....	47
2.2.4.1.1. Gülbang (Gülbang / Gülbeng).....	47
2.2.4.1.2. Deyiş.....	49
2.2.4.1.3. Nefes.....	55
2.2.4.1.4. Dûvaz.....	55
2.2.4.1.5. Semah.....	59
2.2.4.1.6. Tevhid.....	65
2.2.4.1.7. Mersiye.....	67
2.2.4.1.8. Miraçlama.....	69
2.3. Mübârek Gün ve Gecelerde İcrâ Edilen Mûsikî.....	75
2.4. Mübârek Gün ve Geceler Haricinde İcrâ Edilen Mûsikî.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNDE İCRÂ EDİLEN DİNÎ MÛSİKÎ

UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

3.1. Müezzinlik Uygulaması (Ezân, Kâmet, Salâ, Namâz Tesbihâtı).....	79
3.2. Terâvih Tertibi.....	80
3.3. Mevlid Uygulaması.....	81
3.4. Kâdirî Mûsikîsi.....	86
3.5. Alevî Mûsikîsi.....	88

SONUÇ..... 94

KAYNAKÇA..... 97

EKLER..... 103

ÖZGEÇMİŞ..... 225

LİSTELER

EK-1 NOTA LİSTESİ

Nota 1: Muş'ta Okunan Tekbîr	103
Nota 2: Yâ Hannân Yâ Mennân	104
Nota 3: Şefi'ul-Halki Fi'l-Mahşer	105
Nota 4: Lütfun Dileriz Mevla	106
Nota 5: Taştı Rahmet Deryası	107
Nota 6: Ey Dide Nedir Uyku Gel Uyan Gecelerde	108
Nota 7: Ya Merhaba Hu Merhaba	110
Nota 8: Çalabım Bir Şar Yaratmış	111
Nota 9: Bu Dünyaya Geldin Ne Amel Kıldın	112
Nota 10: Bu Aşk Bir Bahri Ummandır.....	113
Nota 11: Aşkınla Bu Uşşakı Viraneye Dönderdin	114
Nota 12: Ali Almış Sancağını Eline	115
Nota 13: Gaflet İle Hakkı Buldum Diyenler	116
Nota 14: Tevhid Hoşça Bir Nesnedir	117
Nota 15: Gir Semâya Zikr İle	118
Nota 16: Ey Bülbül-ü Şeyda.....	119
Nota 17: Zaman Ahir Zaman.....	120
Nota 18: On İki Hizmet Deyişi.....	121
Nota 19: Wayır Tı Maré Wayirbe.....	122
Nota 20: Geldi Din İmanım İmâm Hüseyin	123
Nota 21: Gönül Bir Saraydır (Ya Hızır Deyişi).....	124
Nota 22: Çerağ Dövazı	125
Nota 23: Aliye Selman Olasın	126
Nota 24: Dün Gece Seyrim İçinde.....	128
Nota 25: Ey Şahin Bakışım (Dem Dem-Dem Geldi Semahı).....	129
Nota 26: Niyaza Bak Niyaza (Meydan Semahı)	131
Nota 27: Gine Dertli İniliyorsun.....	134
Nota 28: Vahdetnâme	138
Nota 29: Bugün Matem Günü Geldi	139
Nota 30: Sabahın Seher Vaktinde	140
Nota 31: Geldi Buyurdu Cebrail.....	141
Nota 32: Yâ Hannân Yâ Mennân (A. Hatipoğlu'nun Notası).....	145
Nota 33: İlâhe Alem (Kürtçe İlâhî)	146
Nota 34: Kürtçe Mevlid.....	147
Nota 35: Çerağ Deyişi	148
Nota 36: Hata Ettim Hüda Yaktı Delili	149
Nota 37: Hata Ettim Hüda Yaktı Delili	151
Nota 38: Dün Gece Seyrim İçinde (Hicâz Nefes)	152
Nota 39: Dün Gece Seyrim İçinde (Uşşak Nefes).....	153

EK-2 RÖPORTAJ LİSTESİ

Muş İl Müftüsü Alettin Bozkurt ile Röportaj (02.08.2016).....	154
Bulanık Müftüsü Murat Karanci, Molla Halit Aydın ve Bulanık Merkez Câmii İmâm Hatibi Keramettin Aydın ile Röportaj (25.07.2018).....	160
Malazgirt İlçe Müftüsü Bünyamin Gölcü ile Röportaj (25.07.2018).....	165
Hasköy İlçe Müftüsü Hasan Dinç ile Röportaj (18.07.2018).....	169
Korkut İlçe Müftüsü Mehmet Ali Kuştaşı ile Röportaj (12.07.2018).....	175
Korkut Merkez Cami İmâm Hatibi Galip Özkan ile Röportaj (18.07.2018).....	183
Mele Halit Bozkurt ile Röportaj (13.07.2018).....	186
Muş Merkez Kuyumcular Pasajı Mescidi İmâm Hatibi Abdülmecit Fırat ile Röportaj (13.07.2018).....	188
Bulanık İlçesi Mollakent Köyü Muhtarı Sami Tokuş ile Röportaj (25.07.2018)	190
Muş Merkez Hacı Veysi Camii İmâm Hatibi Mehmetşah Gündüz ile Röportaj (16.07.2018).....	191
Varto İlçe Müftüsü İsmail Aktoprak Ve Maşallah Aktaş ile Röportaj (18.07.2018).....	201
Varto Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı Kerem Akdağ ile Röportaj (18.07.2018)	205
Merkez Tuba Camii İmâm Hatibi Muhammed Fecri Yıldırım ile Röportaj (09.07.2018).....	209
Muş Kâdirî Tarikatı Kale Dergâhı Müntesibi Faruk Ulaş ile Röportaj (05.02.2019).....	216
Muş Kâdirî Tarikatı Aşağı Dergâh Müntesibi Çetin Evren ile Röportaj (05.02.2019).....	220

KISALTMALAR

AÜSBE: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

bk.: Bakınız

DAKA: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ed.: Editör

EKEV: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı

FÜSBE: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GÜSBE: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İstem: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi

İTÜSBE: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

OMÜSBE: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Prof. Dr.: Profesör Doktor

s.: Sayfa numarası

ss.: Sayfadan sayfaya / Sayfalar arası

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

THM: Türk Halk Müziği

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UÜSBE: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

vb.: Ve Benzeri

vd.: Ve Diğerleri

VYYÜSBE: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

1071 Malazgirt Zaferi ile Türk boylarının yerleştiği, günümüze kadar tarihsel süreç içerisinde Kürt, Çerkez, Laz, Arap vb. etnik grupların yaşadığı, mezhep olarak ise Hanefî, Şâfiî Mezhepleri ve ayrıca Alevî inancının yaşandığı, etnik ve mezhepsel çeşitliliğin bulunduğu Muş yöresinin cami ve tekke mûsikîsi bağlamında dinî mûsikî uygulamaları nelerdir?

Bu araştırmada Muş yöresi dinî mûsikîsi, hem câmi hem de tekke (tasavvuf) mûsikîsi uygulamaları yönünden incelenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Muş ilinde günümüzde hem câmi mûsikîsinde hem de tekke (tasavvuf) mûsikîsinde ne tür dinî mûsikî formlarının uygulandığının tespit edilmesi ve ülkemiz genelinde uygulanan dinî mûsikî formlarıyla benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulmasıdır.

Bu araştırma, hakkında herhangi bir çalışma yapılmayan Muş yöresi dinî mûsikîsinin câmi ve tekkelerdeki uygulamalarının tespiti, kayıtlarının alınması, gelecek nesle aktarılması ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara katkı sağlaması bakımından, Muş yöresinin mûsikî tarihi ve kültürü için önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma, Muş ilindeki câmi ve tekkeleri kapsamaktadır. Câmi mûsikîsi ile alakalı araştırmamız, Muş genelinde çalışmamıza örnek olabilecek câmiler ve bu câmilerdeki uygulamalar ile sınırlandırılmıştır. Tekke mûsikîsi ile alakalı araştırmamız ise, ilde bulunan Kâdirî, Nakşibendî ve Rifâî tarikatları ve bu tarikatlarda yapılan uygulamalarla sınırlıdır.

Muş ilinde sadece Varto ilçesi ve köylerinde Alevî vatandaşlar yoğun olarak yaşamaktadır. Varto ilçesinde Alevî vatandaşların ibadetlerini yaptığı Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bünyesinde Varto Cemevi bulunmaktadır. Diğer mahalle ve köylerde ise Alevî vatandaşlar, ibadetlerini taziye evi niteliğindeki mekânlarda yapmaktadır. Yıl içerisinde düzenli olarak Varto Cemevi'nde cem âyinleri yapıldığı için Alevî mûsikîsi ile alakalı araştırmamız, Varto Cemevi'nde yapılan mûsikî uygulamaları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak kütüphane taraması yapılmış ve konu ile alakalı kitaplar, tezler ve makalelerden yararlanılarak, ilgili kısımlar fişleme ve not tutma yöntemi ile kaydedilmiştir. Literatür taraması sırasında Muş yöresinin mûsikî kültürü ile ilgili çeşitli yazılı kaynaklara rastlanılmış ancak bu yörenin dinî mûsikî uygulamalarıyla alakalı herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Muş merkez ve ilçelerindeki câmi ve tekkeler ziyaret edilerek dinî mûsikî formlarından hangilerinin icrâ edildiği saha araştırması yapılarak gözlemlenmiştir. . Ayrıca önemli bir veri kaynağı olarak Muşlu mûsikîşinâs ve din görevlileri ile yapılan mülakatlar ve araştırmacının objektif gözlemleri ile toplanan veriler de araştırmaya dâhil edilmiştir.

Yukarıda anıldığı üzere çalışma kapsamında nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık, görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi sayesinde daha sistematik ve karşılaşılabilir bilgi sunmasıdır. Bu yöntemle bağlı olarak araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı, görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir. Bu şekilde belirlenen süreç içinde araştırmacı çeşitli ve çok sayıda görüşme yapmış ve metin içinde ilgili yerlerde alıntılar halinde görüşme kayıtlarını sunmuştur.

Çalışma kapsamında araştırmacı, özellikle internet ortamında sunulan görsel ve işitsel materyalleri incelemiş ve çalışmanın ilgili bölümlerinde bu kaynaklara ilişkin betimlemeler yapmıştır. Özellikle ses ve video kayıtları bu çalışmada özel bir önem arz etmektedir. Araştırmacı çeşitli kaynak kişilerden aldığı bilgileri işitsel ve görsel kayıt cihazları ile kaydederek araştırmanın ilgili yerlerinde bu kaynakları kullanmıştır.

Bu görüşme ve gözlemler sonucunda tespit edilen eserler araştırmacı tarafından notaya alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNİN TARİHİ, KÜLTÜREL VE DİNİ DURUMU

1.1. Muş Yöresi Tarihi

Muş, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban, güneyden Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak ve Mutki, doğudan Ağrı'nın Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, batıdan ise Bingöl'ün Karlıova ve Solhan ilçeleri ile çevrili olan bir ildir. Muş'un yüzölçümü 8196 km²'dir.¹

Muş adının çeşitli dillerdeki karşılıklarına baktığımızda Arapçada “şeffaf, parlak”, İbranicede “otlak, sulak memleket”, Farsçada “Fare, nehirlerde yolcu taşıyan küçük gemi” şeklinde tanımlanmaktadır.² Muş adının kökeniyle alakalı birkaç farklı rivayet bulunmaktadır. 1892 tarihli Bitlis Vilâyet Salnâmesinin Muş Sancağı bölümünde “Bu kazanın nâm-ı kadîmi Muş'tur. Tesmiye ve tarifi, enhâr ve meyâh-ı câriyesinin kesretinden dolayı lisân-ı Süryanice o mebdeyi ifade eden ‘Muşa’ lafzından galât olmak muhtemeldir.”³ ifâdesi bulunmaktadır. Genel bir anlam ile Süryani dilinde akarsu ve nehirlerinin bolluğu (Murat, Karasu) ve akarsuların istikametinin bu bölgeden geçmesi sebebiyle buraya *Muşa*⁴ dendiği ifade edilmektedir. Bir diğer rivayette İslam öncesi kaynaklarda “Taraunitis, Taraun veya Daron” şeklinde geçmektedir. Bu ad ortaçağda “Taran”, İslam sonrası dönemde ise “Tarûn” olarak hem şehrin hem de bölgenin adı olarak kullanılmıştır.⁵

Müslümanların Ermeniye bölgesine geldiği dönemlerde Emevîler ile Abbasîler döneminde önemli ailelerden biri Mamigonyan ailesidir. Bu ailenin M.S. IV-V. yüzyıllarda daha doğudan Muş şehrine geldiği ifade edilmektedir. Mamigonyanların en önemli şahsiyeti Muşel Mamigonyandır. Müslümanların Muş şehrine ilk adım atışlarından itibaren 800'lü yıllara kadar önemli bir Ermeni ailesi olan Mamigonyan ailesi Müslümanlar için daima sorun olmuştur. Mamigonyan ailesinin merkezi,

¹ Mansur Ekmekçi, *Muş Halk Kültürü*, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Adana 2014, s. 201.

² Güven Aykan, *Muş Sancağı*, Muş Valiliği - DAKA, Ankara 2017, s. 27.

³ Güven Aykan, *Muş Almanacağı*, Muş Ticaret ve Sanayi Odası, Muş 2010, s. 5.

⁴ Aykan, *Muş Sancağı*, s. 27.

⁵ Metin Tuncel, “Muş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, İstanbul 2006, s. 369.

mülklerinin de bulunduğu Taron (Muş) şehridir. Bu süreçte Müslümanların, söz konusu Mamigonyan ailesinin yeri ve merkezi olarak Taron'a Muş ismini vermiş oldukları düşünülmektedir.⁶

Bazı Ermeni kaynaklarında şehir için Taron, Tarûn ismi kullanılsa da İslam Tarihi kaynaklarında, X. asırda Makdisî'nin *Ahsenü't-Tekasim* adlı eserinde ilk defa Muş ismi yer almaktadır. Bu yüzyıldan sonra İslam tarihi kaynaklarında ve coğrafya eserlerinde Muş ismi görülmektedir. Bundan sonra Büyük Selçuklular ve Eyyübîler döneminde Müslümanlar tarafından benimsenen isim günümüze kadar gelmiştir.

Muş'un ilkçağ tarihiyle alakalı yapılan kazılarda, Urartular dönemine (M.Ö. 9. yy.- 6. yy.) ait eserler bulunmuş buna göre gerek Muş merkez ve merkeze bağlı yerleşim yerlerinde gerekse Malazgirt, Varto ve Bulanık'ta Urartuların yaşadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı Muş'un ilk çağ tarihi Urartularla başlatılmaktadır. Urartu Kralı II. Sarduri (M. Ö. 764-735) askeri amaçla Varto Kayalidere antik kentini inşa ettirmiştir. Urartuların batıya açılan yolu, Erciş-Malazgirt-Bulanık-Varto-Muş yoludur.⁷ Muş bu bağlamda Urartular için önemli bir merkezdir.

Urartu Devleti, M.Ö. 585'te Med, Kimmer ve İskit akınları sonunda yıkılınca, Muş'un bölge olarak tabiiyetinin M.Ö. 550'de Perslere geçtiği araştırmalarda ifade edilmektedir. Perslerin bölgedeki hâkimiyeti 200 yıl kadar sürmüştür. M.Ö. 600'lü yıllarda bu yöreye yerleştirilen Ermeniler kısa bir süre bağımsız kalmışlardır. Muş'un da içerisinde olduğu bölge M.Ö. 129'da Partların eline geçtikten sonra Partlar ile Romalılar arasında bölgenin hâkimiyeti yer yer el değiştirse de, daha çok bölgede Romalıların hâkimiyeti görülmüştür. Ardından Sâsânîler ile Bizanslılar arasındaki bölge üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi süregelmiştir.⁸ Bizanslılar, M.S. 576'da Muş yöresini ele geçirerek buraya Taron adını vererek yönetmişlerdir.⁹ Muş merkezli olarak bölgede hüküm süren Ermeni Mamigonyan Hanedanı, Doğu Anadolu'da önemli bir rol oynamış, önce Sasanîlere sonra Bizanslılara ve Müslümanlara bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Hz. Ömer döneminde bölgede Müslümanlar hüküm

⁶ Mithat Eser, "Muş İsminin Menşei Üzerine Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 18/58, Kış 2014, ss. 219-222.

⁷ Hasan Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 2007, s. 93.

⁸ Mithat Eser, "İlk Dönem İslam Tarihinde Muş ve Çevresi", *İstem*, 11/22, 2013, s. 44.

⁹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 94.

sürmüştür.¹⁰ Muş, Müslümanlar tarafından ilk defa 21 / 641 tarihinde fethedilen ve IX. yy.başlarından X. yy. ortalarına kadar hüküm süren bir beylik kuracak kadar Müslüman Arap nüfusun yaşadığı bir yerleşim yeridir.¹¹

Hız. Osman'ın halifeliği döneminde Doğu Anadolu Bölgesi İslam Devleti'ne katılmış ama 657 yılında çıkan bir iç karışıklık sonucunda tekrar Bizanslıların hâkimiyetine girmiştir. Abbasi Devleti'nin zayıflamasıyla Bizans 1000 yılında bölgeyi tamamen topraklarına katmıştır.¹²

1040 tarihinde Dandanakan Savaşı'nın akabinde Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından Türkler Anadolu üzerine daha ciddi akınlar yapmaya başlamışlardır. Çağrı Bey, İbrahim Yinal, Tuğrul Bey ve diğer komutanlar bu bölgeye birçok sefer düzenlemiştir. Sultan Alparslan 1063 tarihinde Selçuklu tahtına çıktıktan sonra 1071 yılında Malazgirt Zaferiyle Malazgirt Kalesi Bizanslılardan alınmış ve akabinde Muş bölgesi Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir.¹³

Malazgirt Zaferi'nden sonra Muş, Büyük Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemlerinin yaşandığı Alparslan ve Melikşah dönemlerinde, Büyük Selçukluların egemenliğinde, Mervanîler, Sundukoğulları ve Sökmenlilere bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir.¹⁴ Daha sonra Eyyubilerin hâkimiyeti altına geçen Muş ve çevresi 1230 yılında Celaleddin Harzemşah'ın Ahlat'ı almasıyla Harzemşahların yönetimine girmiştir. O yıl içerisinde Moğollardan bir grubun Muş'u yaktığı ifade edilmektedir. 1232 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın komutanlarının Ahlat'ı almasıyla Muş, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁵ Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar, bu bölgeye bir vali atayarak bölgeyi kendilerine bağlamışlardır. Daha Sonra İlhanlılar Anadolu'yu hâkimiyeti altına almış, Muş'u Diyar-ı Bekr eyaletine bağlayarak yönetmişlerdir.¹⁶ İlhanlılardan sonra Karakoyunlular ve Akkoyunlular'ın hüküm sürdüğü Muş bölgesi, 1514 yılında Çaldıran Zaferi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetine

¹⁰ Eser, "İlk Dönem İslam Tarihinde Muş ve Çevresi", 22, ss. 44-45.

¹¹ Mithat Eser, "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/1, Winter 2014, s. 188.

¹² Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 96.

¹³ Eser, "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi" 9/1, ss. 188-191.

¹⁴ Eser, "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi" 9/1, s. 192.

¹⁵ Eser, "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi" 9/1, ss. 193-198.

¹⁶ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 99.

girmiştir.¹⁷ Osmanlı Döneminde Muş, Bitlis vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. 1892 tarihli ve daha sonraki yıllarda yazılan Bitlis Vilâyet Salnâmelerinde Muş sancağı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.¹⁸

1914 yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra 1915 yılında Ruslar Ermenilerle birlikte Doğu Anadolu'ya girmişlerdir. 1916 yılında Varto ve Muş'u alarak halkını sürmüşler, kalanlara ise özellikle Ermeniler büyük işkenceler yapmışlardır.¹⁹ 7-8 Şubat 1916'da Osmanlı birlikleri Muş'u geri aldılarsa da 30 Ağustos 1916'da tekrar Rusların eline geçen Muş, 14 Mayıs 1917'de kesin olarak Ruslardan alınmıştır.²⁰

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında Muş il hüviyeti kazanmıştır. 1926 yılında Bitlis'e bağlanmış, 1929 yılında çıkarılan bir kanunla Muş tekrar il yapılmış ve Bitlis Muş'a bağlanmıştır. 1936 yılında Bitlis il yapılarak Muş'tan ayrılmıştır.²¹

1.2. Muş Yöresinde Sosyal ve Kültürel Durum

Muş ilinin merkez başta olmak üzere, Hasköy, Korkut, Varto, Bulanık ve Malazgirt isimli altı ilçesi bulunmaktadır. 2018 yılı TÜİK verilerine göre Muş'un ilçeler dâhil toplam nüfusu 407.992 kişidir.²² Muş İl ve ilçelerinde toplam 23 belediye, 110 mahalle ve 365 köy bulunmaktadır.²³ Halkın geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Kimi Kaynaklara göre M.Ö. 6000'li yıllara uzanan Muş'un kadim tarihinden²⁴ günümüze kadar hem etnik (Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Çerkez) hem de dinî (Müslüman, Hristiyan) yönden farklı inanç ve kültürler bir arada yaşamıştır. Bunun sonucunda bu medeniyetler gerek Muş'un gerek çevresindeki yerleşim yerlerinin sosyal ve kültürel yapısının şekillenmesinde önemli katkıda bulunmuşlardır.²⁵

Günümüzde Muş ilinde Türk, Arap, Kürt, Çerkez, Laz vatandaşların yaşadığı

¹⁷ Aykan, *Muş Sancağı*, s. 47.

¹⁸ Aykan, *Muş Sancağı*, s. 121.

¹⁹ M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Özel Yükseliş Koleji Yayınları, Ankara 1966, ss. 216-220; Yılmaz Karadeniz, "Muş Sancağında Ermeni Mezalimi (1915-1918), *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss. 192-196.

²⁰ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 106.

²¹ Muş İl Brifingi, *T.C. Muş Valiliği*, www.mus.gov.tr/kurumlar/mus.gov.tr/Hizmetler/31082018B.pdf, (22.10.2018), s. 4.

²² TÜİK, *İstatistik Göstergeler*, 2018, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, (03.02.2019).

²³ Muş İl Brifingi, *T.C. Muş Valiliği*, ss. 6-7.

²⁴ Salih San, *Dün ve Bugün Muş*, Erciyes Matbaası, Kayseri 1947, s. 7.

²⁵ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, ss. 91-92.

bilinmektedir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Muş'ta yaşayan vatandaşların Türkçe, Arapça, Kürtçe, Lazca, Çerkezce, Acemce vb. dilleri konuştukları tespit edilmiştir. Bunun da sebebinin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kafkasya ve Kırım bölgelerinden Müslüman Çerkez, Laz, Tatar ve Türkmenlerin Doğu Anadolu'ya iskân ettirilmesi ve bunlardan bir kısmının Muş ve Bulanık etrafına yerleştirilmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.²⁶

Yapılan bu iskân sonucunda vatandaşlar zaman içerisinde kendi kültürleriyle alâkalı yapılar inşa etmiştir. Bunlar Kayalidere Antik Kenti,²⁷ Malazgirt ilçesinde Dolabas, Bostankale ve Konakkuran, merkez ilçede Mercimekkale ve Yağcılar (Evrân), Bulanık ilçesinde Eretepe ve Doğantepe höyükleridir.²⁸

Bir diğer yapılar ise kalelerdir. Bunlar Muş, Muşet, Katerin (Zincirli), Künağ, Hırsız, Malazgirt, Malazgirt-Tıkızlı, Mongok (Haspet) ve Malazgirt-Bostankaya Kaleleridir. Bu kalelerin ortak özellikleri deprem ve insan tahribatından oldukça etkilenmiş ve harabe olmalarıdır.²⁹

Şehrin kültürünü yansıtan diğer tarihi yapılar Muş-Murat Köprüsü, Abdurrahmanpaşa Köprüsü, Hanım köprüsü, Kız köprüsü ve Malazgirt-Murat Köprüsü,³⁰ Yıldızlı Han, Aslanlı Han,³¹ Osmanlı dönemi eserlerinden olan Muş Alaaddin Bey (Karasu) Hamamı, Dere (Migro) Hamamı ve Güllü Hamamı, Yakup Efendi Çeşmesidir.³²

Bunların dışında Malazgirt Savaşı'nın yapıldığı alana 1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türklerin Anadolu'ya giriş kapısını simgeleyen "1071 Zafer Anıtı" yaptırılmıştır.³³ Bu alanda 2017 ve 2018 yıllarında Cumhurbaşkanlığı himayelerinde "Anadolu'nun Fethi-Malazgirt 1071 Anma Programı" yapılmıştır.³⁴

²⁶ Sami Yuca, "Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İlının Nüfus Özellikleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 21, 2011, s. 17.

²⁷ Fatih Kara, vd. , "Muş", *Güneşin Yükseldiği Yer Muş, Bitlis, Van, Hakkâri*, Yard. Doç. Dr. Mehmet Top (ed.), T.C: Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kayseri 2007, s. 144.

²⁸ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 132.

²⁹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 163.

³⁰ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 167.

³¹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 170.

³² Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 172; Hakim Bilginer, *Muş Kültür ve Turizm Rehberi*, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul 2006, ss. 28-30.

³³ Cemal Aşan, İbrahim Yıldız, "Anadolu'ya Girişin Sembolü 1071 Zafer Anıtı", www.aa.com.tr/turkiye/anadoluya-girisin-sembolu-1071-zafer-aniti/1239293, (22.10.2018).

³⁴ İlgili haber metni için bk. "Muş", *T.C Cumhurbaşkanlığı*, (26.08.2017), <https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/83311/mus>, (22.10.2018); "Muş", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, (26.08.2018),

Muş'un tarihini yansıtan yapılardan birisi de geleneksel Muş evleridir. Bu evlerin yapısında Selçuklu mimarisinin özellikleri göze çarpmaktadır. Bu evler Muş'un eski mahallelerinde görülmekle birlikte çoğu ya korunamadığı için harap vaziyettedir ya da yıkılarak yerine modern yapılar inşa edilmiştir.³⁵

Muş'ta geleneksel el sanatlarından bazıları zamanla unutulsa da, günümüzde canlılığını koruyanlar bulunmaktadır. Bu el sanatları; halıcılık, kilimcilik, kıldan çuval ve çadır dokumacılığı, keçencilik, semercilik, çorap ve hasır örmeciliği, pişmiş toprak mutfak eşyaları yapımı ile boncuk ve dantel oyacılığıdır.³⁶

Muş'un edebiyat alanında yöresel tarzda birçok eseri bulunmaktadır. Şiirleri atasözleri, manileri,³⁷ deyimleri, bilmeceleri, efsaneleri, tekerlemeleri, masalları, dua ve bedduaları, ninni ve ağıtları ile zengin bir kültüre sahiptir. Muş merkez ve ilçelerinde Türkçe, Kürtçe ve Arapça dillerinin konuşulmasından dolayı bu dillerde farklı edebi ürünler verilmiştir. Muş merkez ve ilçelerinde birçok ozan, dengbej ve şâir yetişmiştir.³⁸ Ayrıca zaman içerisinde halk arasında mahalli ağız gelişmiştir.³⁹ Günümüzde de Muş halkı aynı şekilde mahalli ağız ile konuşmaya devam etmektedirler.⁴⁰

Muş ilinin simgesi haline gelen diğer kültürel değerleri ise *Toy Kuşu*,⁴¹ *Telli Turna*,⁴² *Muş Lalesi*⁴³ ve *Muş Üzümidir*.⁴⁴ Ülkemizde yaşayan 500 birey Toy kuşunun 295 bireyi Muş Ovası'ndadır. Türkülerimizin en önemli temalarından olan Telli Turnaların ülkemizde üreyen son 11 bireyi Bulanık Ovası'nda yaz mevsimini geçirmektedir. Anavatanı Muş'un da içinde olduğu Batı Asya olan Muş Lalesi Nisan sonu ve Mayıs başlarında doğal olarak arazilerde çiçek açmaktadır. İki haftalık kısa

<https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/96280/mus>, (22.10.2018).

³⁵ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, ss. 174-175.

³⁶ Halit Bingöl, *Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış*, Umur Yayınları, İstanbul 1987, ss. 201-216; Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 177.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Nevin Elitok, *Muş İli'nden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2006.

³⁸ Ekmekçi, *Muş Halk Kültürü*, ss. 202-329.

³⁹ Güven Aykan, *Tarih'te Muş & Muş'ta Tarih*, Muş Valiliği - DAKA, Ankara 2015, ss. 182-198.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Şeyda Özmen, *Muş-Merkez Ağzı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2007.

⁴¹ Muş ilinin kültürel değerleri ile alakalı ayrıntılı bilgi Muş Valiliği web sitesinde (www.mus.gov.tr) bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. "Toy Kuşu", *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/toy-kusu-mus>, (22.10.2018).

⁴² "Telli Turna", *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/telli-turna-mus>, (22.10.2018).

⁴³ "Muş Lalesi", *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/mus-lalesi-mus>, (22.10.2018).

⁴⁴ "Muş Üzüümü", *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/mus-uzumu-mus>, (22.10.2018).

bir ömrü olan laleler arazide çok güzel görüntüler oluşturmaktadır. Ömrü çok kısa olan lalelerin yok olma tehlikesini önlemek üzere Muş Lalesi koruma altına alınmıştır. 1800-1900'lü yıllarda Sovyetler Birliği'nden getirilen üzüm asmaları bu yöreye uyum sağlayarak bölge halkının en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur.

1.3. Muş Yöresinde Dinî Durum, İbadethâne ve Dinî Yapılar

Türk, Arap, Kürt ve diğer etnik yapılara mensup kişilerden hepsinin bir arada yaşadığı Muş ilinde vatandaşların ortak bağı hepsinin Müslüman olmalarıdır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Ermeni kökenli 12 kişi tespit edilmesine rağmen,⁴⁵ günümüzde Muş il ve ilçelerinde Hristiyan Ermeni kökenli kişilerin var olup olmadığı net olarak bilinmemektedir.

Müslüman vatandaşların büyük çoğunluğu Şâfiî Mezhebi'ne, diğerleri ise Hanefî Mezhebi'ne mensuptur. Muş merkez ve ilçelerde sayıca Sünnî vatandaşların çoğunluğuna rağmen Varto ilçesi ve köylerinde Alevî vatandaşlar da bulunmaktadır.

Muş'ta Kâdirî, Nakşibendî, Rifâî tarikatlarının mensupları da bulunmaktadır. Bu tarikatların tekke ve dergâhları da aktif olup, haftanın belirli günlerinde sohbetler yapılmaktadır.

1.3.1. İslam Dinine Ait İbadethâne ve Dinî Yapılar

Yörede 31 Aralık 2018 tarihli istatistik bilgilerine göre Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 614 adet câmî bulunmaktadır.⁴⁶ Bunlar içerisinde tarihî nitelik taşıyanlar bulunmaktadır. Bu câmiler şunlardır:⁴⁷

Ulu Câmii (Muş-merkez)

Hacı Şeref Câmii (Muş-merkez)

Alaaddin Bey Câmii (Muş-merkez)

Esenlik Câmii (Bulanık ilçesi, Esenlik köyü)

Mollakent Câmii (Bulanık ilçesi, Mollakent köyü)

Yünören Câmii (Korkut ilçesi, Yünören köyü)

⁴⁵ Yuca, "Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İli", 21, s. 23.

⁴⁶ DİB, *İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Cami Sayısı*, (31.12.2018), <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>, (24.06.2019).

⁴⁷ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, ss. 149-153.

Diğer bir dinî yapı ise yatırlardır. Fatoş Yalçinkaya'nın 2008 yılında yapmış olduğu "Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler" isimli yüksek lisans tezinde Muş yöresinde 55 yatır (ziyaret) olduğunu tespit etmiştir. Bu yatırların isimleri şöyledir:⁴⁸

Şeyh Bahaddin (Şeyh Badin), Şeyh'in Mezarı, Şeyhmus, Seyit Şeyh Aziz (Şeyh Aziz), Bane Şeyha (Şeyhlerin köyü), Şeyh Muhammed-i Lâl, Kutbaba I, Kutbaba II, Abdülvahap Gazi Türbesi ve Çatbaşı Şehitliği, İbrahim Samidi (Zerzemi), Şeyh Cüruh, Seyid-i Direj, Yılanlı Çeşme, Şeyh Ömer Sahubi, Şeyh İbrahim Hazretleri, Şeyh Muhammed-i Mağribi, Şeyh Ayn- el Melik (Şeyh Aynıl Melik), Çilehane / Hoca Hafız Efendi, Şeyh Tar Efendi, Molla Hasan (Mele Hasan), Şeyh Ali Ose, Şeyh Muhammed, Şeyh Mustafa, Şeyh Hasan I, Şeyh Muhammed-i Sorike (Şeyh Memed-i Sorike), Seyda Molla Halit (Şeyh Halit), Seyda Mersal Efendi, Dilek Ağacı, Şeyhmus Efendi I, Müştak Baba, Şeyh Halil ve Şeyh Mustafa, Kesikbaş, Seyyid Ahmet (Hacı Gal) Hazretleri, Şeyh İbrahim Kevseri, Seyitlik, Oda Şehidi (Şehidin Odası), Seyyit Mümin (Sey Momın), Sey Safi (Seyyit Safi), Seyyid-i Gola, Seyid-i Keloske, Segsafi, Şeyh Hamza, Seyid-i Kavak, Hacı Halil Türbesi, Feki Muhammed, Şeyh Yusuf-i Kadi, Şeymus Efendi II, Kaniya Merazi, Gul Mustafa, Halat Ziyareti, Goşkar Baba, Hızır Çeşmesi, Arebe Mansur, Muriya Teke / Kal-i Sipi.

Bu yatırlardan (türbelerden) bazıları Erzurum Kültür ve Turizm Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Bu türbeler şunlardır:⁴⁹

Alaaddin Bey Türbesi, (Muş-merkez)

Şeyh İbrahim Samidi (Zerzemi) Türbesi, (Muş-merkez)

Abdülvahap Gazi Türbesi, (Muş-merkez Çatbaşı köyü)

Şeyh Halid ve Şeyh Mustafa Türbesi, (Muş-merkez)

Şeyh İbrahim Türbesi (Bulanık ilçesi, Esenlik köyü)

Şeyh Ömer Sahubi Türbesi (Bulanık ilçesi, Mollakent köyü)

Seyyid Ahmed (Hacı Gal) Türbesi (Muş merkez Kale Mahallesi)⁵⁰

⁴⁸ Fatoş Yalçinkaya, *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), VYYÜSBE, Van 2008, ss. 22-54.

⁴⁹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, ss. 156-158.

⁵⁰ "Türbeler ve Yatırlar", *Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, <http://www.muskulturturizm.gov.tr/TR->

Yörede bu türbelerle birlikte tarihî ve dinî değeri olan mezarlar (hazîreler) da bulunmaktadır. Bu mezarlar şunlardır:⁵¹

Şeyh Muhammed Mağribi Hazretleri Mezarı (Haziresi) (Muş-merkez)

Molla Resuli Sipiki Mezarı (Haziresi) (Muş-merkez)

Kesikbaş Mezarı (Haziresi) (Muş-merkez)

Muşak-u Bitlisî (Müştak Baba) Mezarı (Haziresi) (Muş-merkez)

Alparslan Câmii Mezarı (Haziresi) (Malazgirt ilçesi)

Tarihsel süreç içerisinde Muş yöresinde birçok medrese açılmış ve bünyelerinde özellikle Arapça ve dinî eğitim verilmiştir. Bu medreseler varlığını kendi vakıfları altında devam ettirmiştir. Medreselerin çoğunluğu aynı zamanda kendi bünyesinde câmi ve türbeleri de barındırmaktadır. Bu medreseler şunlardır:⁵²

Abdullah Medresesi (Bulanık ilçesi Mescitli köyü)

Abidin Medresesi (Malazgirt ilçesi)

Alaaddin Bey Medresesi (Muş merkez)

Alemdar Medresesi (Muş Mâ'akum köyü)

Koğak köyü Medresesi (Bulanık ilçesi Koğak köyü)

Maksud Paşa Medresesi (Muş merkez)

Murat Paşa Medresesi (Muş merkez)

Molla Hasan Banuki (Korkut ilçesi)

Pir Hâl el-Ahlatî Medresesi (Varto ilçesi)

Şeyh Abdulmelik Medresesi (Bulanık ilçesi Abri köyü)

Şeyh Abdurrahman Medresesi (Bulanık ilçesi Mollakent köyü)

Şeyh İdris ve Şeyh Burhaneddin Medresesi (Bulanık ilçesi)

Şeyh Veli Medresesi (Bulanık ilçesi Şeyhveli köyü)

56138/turbeler-ve-yatirlar.html, (18.01.2019).

⁵¹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, ss. 159-160.

⁵² Bilal Yılmaz, *Muş Vakıfları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), VYYÜSBE, Van 2009, ss. 25-55.

Til köyü Medresesi (Bulanık ilçesi Til köyü)

Bu medreselerin bazıları gerek yapılan savaşlardan dolayı gerekse ilgisizlikten dolayı tamamen yıkılmış, günümüze ulaşabilenler ise harâbe haldedir.

Günümüzde Muş merkez ve ilçelerinde seydâ, molla, mele olarak bilinen, medreselerden icazetli hocaların medreselerini kurdukları ve bu medreselerde ağırlıklı olarak Arapça ve dinî ilimler eğitimi verdikleri bilinmektedir. Bazı medreselerin de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'ân kursları bünyesinde Kur'ân-ı Kerîm öğretimine ek bu faaliyeti gönüllü olarak yürüttükleri bilinmektedir.⁵³

Muş yöresinde bulunan dinî yapılardan birisi de tekke ve zâviyelerdir. Tekke bir tarîkatın şeyh ve müritlerinin bir araya geldiği büyük yapının adıdır. Zâviye ise tekkelerin daha küçüğüne verilen isimdir.⁵⁴ Muş merkez ve köylerinde tarihsel süreç içerisinde tekke ve zâviyeler açılmıştır. Muş yöresindeki dinî yapılara baktığımızda külliye misali câmi, medrese, tekke, zâviye ve türbe yapılarının aynı çatı altında toplandıklarını görmekteyiz. Muş'ta bulunan bu tekke ve zâviyeler şunlardır:⁵⁵

Kul Hamza Tekkesi ve Zâviyesi (Bulanık ilçesi Ağcaviran köyü)

Molla Hasan Banuki Tekke ve Zâviyesi (Korkut ilçesi)

Şeyh Mehmet el-Mehdi Tekke ve Zâviyesi (Bulanık ilçesi Mollakent köyü)

Alemdar Zâviyesi (Muş Mâ'akum köyü)

Ayn'ül-Melik Zâviyesi (Bulanık ilçesi Abri köyü)

Halvetiye Zâviyesi (Bulanık ilçesi Leter köyü)

Hamza Şeyh Zâviyesi (Bulanık ilçesi Hamzaşeyh köyü)

Hoşgeldi köyü Zâviyesi (Bulanık ilçesi Hoşgeldi köyü)

Molladavut köyü Zâviyesi (Bulanık ilçesi Molladavut köyü)

Pir Hâl el-Ahlatî Zâviyesi (Varto ilçesi)

Şeyh Abdulmelik Zâviyesi (Bulanık ilçesi Abri köyü)

⁵³ Adem Efe, Ercan Çelik, "Din Eğitimi Alanında Hizmet Veren Müesseselerle Medreselerin Eğitim-Öğretim Açısından Mukayesesi (Muş Örneği)", *Medrese ve İlahiyat Kavşaaında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, 2, 2013, s. 50.

⁵⁴ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XL, İstanbul 2011, ss. 370-371.

⁵⁵ Yılmaz, *Muş Vakıfları*, ss. 95-129.

Şeyh Abdurrahman Zâviyesi (Bulanık ilçesi Mollakent köyü)

Şeyh Ahmet Şirvani Zâviyesi (Bulanık ilçesi Şirvan Şeyh köyü)

Şeyhan Zâviyesi (Muş merkez Şeyhan köyü)

Şeyh Burhaneddin Zâviyesi (Bulanık ilçesi)

Şeyh Mehmet Şenbeki Zâviyesi (Bulanık ilçesi)

Şeyh Murat Zâviyesi (Bulanık ilçesi)

Şeyh Süleyman ve Şeyh Mehmet Zâviyesi (Bulanık ilçesi)

Şeyh Veli Zâviyesi (Bulanık ilçesi Şeyhveli köyü)

Günümüzde bu tekke ve zâviyeler medreselerde olduğu gibi çeşitli nedenlerle ya tamamen yıkılmış ya da harâbe haldedir. Muş'ta faaliyetlerine devam eden tarikatların yapıları (tekke, zâviye) ise daha modern yapılardır.

Yukarıda bahsedilen bir külliye andıran hem medrese, hem tekke ve zâviye hem câmi hem de türbeden oluşan birçok dinî yapının içerisinde yer aldığı Bulanık ilçesi Mollakent köyü ve Koğak köyü ile alâkalı Muş Alparslan Üniversitesi akademisyenlerince ayrı ayrı proje yapılarak, bu projelerin sonucunda konferanslar düzenlenmiştir.⁵⁶

Muş yöresinde Alevî vatandaşlar çoğunlukla Varto ilçesi ve köylerinde yaşamaktadırlar. Varto ilçesi merkezinde Varto Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bünyesinde bir cemevi bulunmaktadır. Bahçelievler ve İnönü Mahallelerinde de taziye evi niteliğinde cemevi bulunmaktadır.⁵⁷ Alevî vatandaşlar yılın belli zamanlarında cemevinde bir araya gelerek cem ayinlerini yapmaktadır. Ayrıca Varto ilçesinin Oğlakçı, Görgü, Köprücük, Onpınar ve Gölyayla köylerinde de taziye evi niteliğinde cemevleri bulunmaktadır. Bunun dışında da birçok köyde bulunan taziye evleri cemevi olarak da kullanılmaktadır.⁵⁸

⁵⁶ “Üniversitemizde Muş'un Tarihî ve Kültürel Mirası Tartışıldı”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (23.12.2017), <http://www.alparslan.edu.tr/icerik.xhtml?icerik=4043>, (21.01.2019); “Muş'un Kadim Kültürel Değerlerinden Koğak Köyü Üniversitemizde Tanıtıldı” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (02.11.2018), <http://www.alparslan.edu.tr/icerik.xhtml?icerik=4908>, (21.01.2019).

⁵⁷ Kerem Akdağ, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.

⁵⁸ Hüseyin Doğan, “Muş-Varto Alevîlerinde Dinî Anlayış ve Sosyal Yaşantı”, *Kelam Araştırmaları*, 12/1, 2014, ss. 78-79.

1.3.2. Diğer Dinlere Ait İbadethâne ve Dinî Yapılar

Muş yöresinin tarihinde gayrimüslim etnik topluluklar (Bizans, Ermeni) uzun bir müddet Müslümanlarla bir arada yaşamışlardır.⁵⁹ Muş'ta Hristiyan Bizans ve Ermenilere ait olduğu bilinen kilise ve manastırlar şunlardır:⁶⁰

Arak Manastırı (Kepenek köyü)

Çengilli (Çanlı Kilise-Surp Garabet) Kilisesi (Çengilli köyü)

Meryem Ana Kilisesi (Muş merkez)

Sironk (Kırköy) Kilisesi (Kırköy beldesi)

Kırkayak Kilisesi (Muş merkez)

Kırmızı Kilise (Kızılağaç beldesi)

Bu yörede Müsevî (Yahudilik) Dini'ne ait herhangi bir dinî yapı tespit edilmemiştir.⁶¹

1.4. Muş Yöresinde Mûsikî Kültürü

Anadolu'nun engin mûsikî kültürünü (Türkülerini, halk oyunlarını) kayıt altına almak üzere Ankara Devlet Konservatuarı bünyesinde bir derleme ekibi kurulmuştur. Muzaffer Sarısözen başkanlığında, Rıza Yetişen, Halil Bedî Yönetken, Ulvi Cemal Erkin, Hasan Ferit Alnar, Necil Kazım Akses, Mahmut Ragıp Gazimihal ve A. Adnan Saygun'un da dâhil olduğu derleme ekibi 1937-1953 yılları arasında tüm Anadolu'yu gezerek 10.000 civarında türkü ve halk oyunlarını derlemiştir.⁶²

Bu derleme çalışmaları kapsamında 1944 yılında, Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ve teknisyen Rıza Yetişen'den oluşan grupla Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Muş'a bir derleme gezisi yapılmıştır.⁶³ Bu ekip 9-14 Ağustos 1944 tarihleri arasında Muş'ta derleme çalışması yapmıştır. Bundan sonra 1967 yılında Ankara Radyosu adına bir derleme çalışması daha yapılmıştır. Ardından 13 Haziran 1987 tarihinde HAGEM

⁵⁹ Yuca, "Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İli", 21, s. 23.

⁶⁰ Bu konuyla alakalı ayrıntılı bilgi Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü web sitesinde (www.muskulturturizm.gov.tr) bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. "Kilise ve Manastır", *Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, <http://www.muskulturturizm.gov.tr/TR-56145/kilise-ve-manastir.html>, (22.01.2019).

⁶¹ Sayılan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyeli*, s. 148.

⁶² Niyazi Yılmaz, *Türk Halk Müziğinin Kurucu Hocası Muzaffer Sarısözen*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 32; Armağan Coşkun Elçi, *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 27.

⁶³ Elçi, *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, s. 80.

(Kültür Bakanlığı Halk Kùltürlerini Araştırma ve Geliřtirme Genel Mùdùrlùğü) tarafından Muş merkez ve ilçelerinde derleme çalışması yapılmıştır. Bunların dışında çeşitli zamanlarda Saffet Türker, Ferruh Arsunar, Cemil Demirsipahi gibi kişiler tarafından daha küçük kapsamlı çalışmalar yapılmış olsa da son zamanlarda en tafsilâtlı çalışmayı kendisi Muşlu olan İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mùsikîsi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Songùl Karahasanoğlu yapmıştır. Prof. Dr. Songùl Karahasanoğlu Muş'ta 1983 ve 1997 yıllarında araştırmalar yaparak hem Muş türkülerini hem de oyun havalarını kayıt altına almıştır.⁶⁴

Muş'un türkùleri içinde en çok tanınanı Yemen Türkùsù olarak da bilinen *Havada Bulut Yok* türkùsùdür. Bu türküyù Muzaffer Sarısözen ve ekibi 11 Ağustos 1944 tarihinde Muş'ta Defçi Daza olarak da bilinen Düriye Keskin isimli kaynak kişiden derlemiştir. Muzaffer Sarısözen bu türkùnün derleme fişini kendisi doldurmuş ve notasını yazmıştır.

⁶⁴ Songùl Karahasanoğlu, *Muş Türkùleri ve Oyun Havaları*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008, ss. 23-28.

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ

Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi

Sayı:

DERLEME FİŞİ

Söylenin adı ve yaşı: Dünye Keskiri 43
Mesleği: tafi
Memleketi: vilayeti M.U.S. kazası 1 köyü
Kimden, ne zaman, nerede öğrendiği: Eskiden (pot. erk. değilmiş, seferberlik
içerisinde)
Çalanın adı ve yaşı:

Mesleği:

Memleketi: vilayeti

Kimden, ne zaman, nerede öğrendiği:

Parçanın adı : Yemen Türküsü
Alındığı yer ve tarihi: 11-8-1944 M.U.S.
Plak numarası : 50 1275
Plakrakı yeri : (A) B:3

Parçanın kimler tarafından alındığı:

H.B. H.S. R.Y

Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir
Ses kaydedilmiştir

PARÇANIN METNİ	DÜŞÜNCELER
<p>Havada bulut yok bu ne demandır Nehlede ölüm yok bu ne sıvandır Bu Yemen elleri neden yanandır Anam Arara yemendir Gülen çimendir Giden gelmiyor Acep nedendir Gışlanın önünde bir sürü kaşlar Ayacağın yalınayak yürüm sızlar Yemene gidene ağlıyor gışlar Burası Mustur Havası hoşdur Giden gelmiyor Acep ne iştir</p>	<p>Hışlanın önünde Redif. sesi var Açın bulut çantasında mesi var Bir çift kenderayla birde mesi Burası Mustur</p>

Şekil 1: Havada Bulut Yok (Yemen Türküsü) Derleme Fişi.⁶⁵

⁶⁵ Karahasanoğlu, *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*, s. 365.

Allegro HAVADA BULUT YOK

Ha va da bu bulut yok bu ne du ma
 dir ma le de o lum yok bu ne si var
 dir gi se men! le ri ne den ya mar
 di ri a nam se men di ri gi lu ce men di ri si in
 get mi se ru a cep ne den dir

*Lu lağın aşkında nedir seni var
 Bir çift papus ile brinde fesi var
 Burası mustur ^{Havası Hıstır} ~~güle güle~~
 (den gözümler ~~güle güle~~)*

*Keşşesinin aşkında kalur sarık
 Ay ağul yarımlar ~~güle güle~~
 yemene fidene ağulor kuzel
 Burası mustur*

775

Şekil 2: Havada Bulut Yok (Yemen Türküsü) Muzaffer Sarısözen'in el yazımı notası⁶⁶

Bu türkü 9 Haziran 1973 tarihinde TRT Müzik Dairesi Yayınları THM 341 no ile komisyondan geçerek TRT arşivine girmiştir.

⁶⁶ Yılmaz, *Türk Halk Müziğinin Kurucu Hocası Muzaffer Sarısözen*, s. 173.

HAVADA BULUT YOK

SÜRE:

1- HA VA DA BU LUT YOK BUNE DU MAN DIR MEH LE DE Ö
2- ŞU DA ĞI NAR DIN DA RE DİF SE Sİ VAR YA RIN BA KIN
3- KIŞ LA NI NÖ NÜN DE ÇA LI NIR SAZ LAR A YA ĞIM YAL

LÜM YOK BU NE Şİ VAN DIR ŞU YE ME NEL LE Rİ
ÇAN TA SİN DA NE Sİ VAR BİR ÇİFT PA BU Cİ LE
NA YAK YÜ RE ĞİM SIZ LAR YE ME NE Gİ DE NE

NE DE YA MAN Dİ Rİ A NÖM YE MEN Dİ Rİ GÜ LÜ ÇE MEN
BİR DE FE Sİ VA RI BU RA Sİ MUŞ TU RU YO LU YO KUŞ
AĞ LI YOR KIZ LA Rİ " " " " " " " "

Dİ Rİ Gİ DEN GEL Mİ YORU A CEP NE DEN DİR
TURU Gİ DEN GEL Mİ YO RU A CEP NE İŞ DİR
" " " " " " " " " " " "

(1)

Havada bulut yok bune dumandır
Mehlede ölüm yok bune şivandır
Şu yemen elleri nede yamandır

(2)

Şu dağın ardında redif sesi var
Varın bakın çantasında nesi var
Bir çift pabuç ile birde fesi var

Eli

(Bağlantı)

Anom yemendir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir

(Bağlantı)

Burası muştur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

(3)

Kışların önünde çalınır sazlar
Ayağım yalınayak yüreğim sızlar
Yemene gidene ağlıyor kızlar

(Bağlantı)

Burası muştur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

Şekil 3: Havada Bulut Yok (Yemen Türküsü) TRT Notası⁶⁷

Son yıllarda bu türkü ile alakalı “Burası Muş’tur değil Burası Huş’tur” şeklinde görüşler dillendirilince, 2001 yılında TRT tarafından kaynağı belirtilmeden türkünün “Burası Muş’tur” olan bölümü “Burası Huş’tur” olarak değiştirilmiştir. Prof. Dr.

⁶⁷ “Havada Bulut Yok”, TRT Nota Arşivi,

http://www.trtnotaarsivi.com/thm_detay.php?repono=341&ad=HAVADA%20BULUT%20YOK%20BU%20NE%20DUMANDIR, (27.01.2019).

Songül Karahasanoğlu, türkünün 1944 yılındaki derleme fişi ve ses kayıtlarını TRT'ye sunarak yapılan yanlışın düzeltilmesini istemiştir. 2002 yılında TRT, yaptığı yanlış düzelterek notanın “Burası Huş'tur” olan bölümünü “Burası Muş'tur” olarak değiştirmiştir.⁶⁸

TRT THM arşivinde Muş'a ait 12 (on iki) adet türkü kayıtlıdır. Bu türküler şunlardır:⁶⁹ Havada Bulut Yok, Açıldı Laleler Güller, Dağlarda Meşelerde, Değirmenin Bendine, Evleri Var Hane Hane, Gülli Hamamın Üstüyem, Kalenin Bedenleri, Garşıda Gıza Gurban, Mektebin Bacaları, Kaleden Kaleye Ben Gördüm Oni, Atım Atım Kır Atım, Muş'un Etrafında Fesli Gezerim.

Bunun dışında 1944 yılından itibaren çeşitli yıllarda farklı kurumlar ve kişiler tarafından yapılan derleme çalışmalarında kaydedilen eserler (türküler, oyun havaları, enstrümantal eserler) Prof. Dr. Songül Karahasanoğlu'nun yaptığı çalışmayla notaya alınmıştır.⁷⁰

Muş yöresinde halk oyunu olarak Aşırme, Ağır Bar, Keçiki, Aşşoki, Koçeri, Zeyno, Botani, Dendikbade, Gerandi, Yalkuşta, Mendo isimli oyunlar oynanmaktadır.⁷¹ Halaylar, Muş'ta halkın düğünlerinde severek oynadıkları ve nesilden nesile aktardıkları bir halk kültürüdür. Muş'ta yapılan düğünlerde, eğlencelerde genellikle bu saydığımız halaylar çekilmektedir. Eskiden davul - zurna ya da kavalla çalınan bu halaylar günümüzde düğün salonlarında elektro bağlama ve orgla çalınmaktadır.

Doğu bölgesi müzik kültürü içerisinde *dengbêjlik* adı verilen bir sözlü müzik geleneği bulunmaktadır. Dengbêj, Kürtçede “Deng” ses ve “bêj” söyleyen anlamına gelmektedir. Dengbêj, Kürtlerin tarihini, kültürünü, yaşadıkları olayları şâirane bir dil ile enstrüman kullanmaksızın aktaran sözlü kültür taşıyıcısına verilen isimdir. Dengbêjlerin seslendirdikleri eserlere de *Kilam* (söz, kelim) denmektedir.⁷²

Dengbêjliğin piri olarak öncelikle Evdalê Zeynikê akla gelmektedir.⁷³ Evdalê

⁶⁸ Karahasanoğlu, *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*, s. 81.

⁶⁹ Karahasanoğlu, *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*, ss. 23-31.

⁷⁰ Karahasanoğlu, *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*, ss. 23-31.

⁷¹ “Halk Oyunları”, *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/halk-oyunlari-mus>, (22.10.2018).

⁷² Fırat Taş, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 2015, s. 15.

⁷³ Zelal Özağaçhanlı, “Kürtlerde Sözlü Kültür ve Hikâye Anlatıcılığı: Dengbejlik Geleneği”, *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, 2013, s.792.

Zeynikê'den sonra Doğu bölgesinde en çok sevilen dengbêj, dengbêjlerin şahı olarak da bilinen Şakiro'dur.⁷⁴

Muş yöresinde bu geleneği devam ettiren birçok dengbêj bulunmaktadır. Bunlar: Dengbêj Hesên, Dengbêj Adil, Dengbêj Cahit vd.⁷⁵ Bunun dışında Muş'ta Muş Dengbêjler (Yerel Sanatçılar) Derneği kurulmuştur. Burada dengbêjler belirli zamanlarda bir araya gelip sosyal olaylar ile ilgili kilamlar söylemektedirler.⁷⁶

Muş'un Cumhuriyet'ten sonraki tarihsel süreci içerisinde müzik eğitimi veren nitelikli herhangi bir konservatuvar ya da okula rastlanılmamaktadır. 1934 yılında Muş'ta açılan Halkevinde bir müzik grubu kurulmuştur. Bu grup çeşitli zamanlarda yaptıkları konserlerde hem yöresel türküler hem de o günün popüler şarkılarını seslendirmiştir.⁷⁷ Halk Eğitim Merkezi açıldığı yıllardan itibaren çeşitli enstrüman kursları, halk oyunları kursları ve müzik çalışmalarına ev sahipliği yapmıştır.⁷⁸

Günümüzde Muş'ta müzik eğitimi, Güzel Sanatlar Lisesi bünyesinde açılan müzik bölümü, Gençlik Merkezi ve Halk Eğitim Merkezinde enstrüman kursları verilmesi şekliyle yapılmaktadır. Bu kurumların bünyesinde profesyonel anlamda Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği ve Tasavvuf Müsîkisi koroları bulunmamaktadır. 2014 yılında Muş Alparslan Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi bünyesinde tarafımdan *Tasavvuf Müsîkîsi Korosu* kurulmuştur. İslamî İlimler Fakültesi öğrencileri ile 2014 yılından itibaren Kutlu Doğum Haftaları⁷⁹ ve Mevlid-i

⁷⁴ Taş, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, s. 28; Dengbej Şakiro'nun seslendirdiği kilam için bk. "Dengbêj Şakiro - Bijareyên Kilamê Dengbêj Şakiro", www.youtube.com, (07.12.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=WHwRsc7evNw>, (03.02.2019).

⁷⁵ Taş, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, s. 72.

⁷⁶ Muş'lu Dengbêjler için bk. "Dengbejlerden Mehmetçik'e Destek", *Milliyet Gazetesi*, (31.01.2018), <http://www.milliyet.com.tr/dengbejlerden-mehmetcik-e-destek-mus-yerelhaber-2566225/>, (03.02.2019); "Muşlu Dengbejler'den Zeytin Dalı Operasyonu'na geleneksel yöntemlerle destek", www.youtube.com, (02.02.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=x7hNXS3IpP4>, (03.02.2019); "Muş'ta Dengbejler Bir Araya Gelerek Türküler Seslendirdi", *Günaydın Muş Gazetesi*, (05.09.2018), <http://gunaydinmus.com/haber/-musta-dengbejler-bir-araya-gelerek-turkuler-seslendirdi-10446.html>, (03.02.2019); "Muş Dengbej Evi TRT KÜRDİ Canlı Yayını Mehmet Can Ulaş", www.youtube.com, (18.01.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=tM18SI4kDhE>, (03.02.2019); "TRT Şeş Güçteki kardeşler Muş dengbêj", www.youtube.com, (27.04.2012), <https://www.youtube.com/watch?v=tf43HNYAw1k>, (03.02.2019).

⁷⁷ İrşad Sami Yuca, "Muş Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, Summer I, 2015, s. 238.

⁷⁸ Bingöl, *Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış*, ss. 219-222.

⁷⁹ Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Müsîkîsi Korosu Kutlu Doğum Haftası Konserleri için bk. "Muş Alparslan Üniversitesi Kutlu Doğum Haftası Tasavvuf Musikisi Konserimizden", *Muş Alparslan Üniversitesi*, (25.04.2015), <https://www.youtube.com/watch?v=OR5SN16xkPg>, (04.02.2019); "Muş Alparslan Üniversitesi Kutlu Doğum Haftası Tasavvuf Müsîkîsi Konseri" *Muş Alparslan Üniversitesi*, (29.04.2016),

Nebî Haftalarında⁸⁰ tasavvuf mûsikîsi konserleri verilmiştir. 2016 yılında Muş Valiliği bünyesinde koro şefliğini icrâ ettiğim *Muş Valilik (THM, TSM) Korosu* kurulmuştur. Muş Valilik Korosu her yıl düzenli olarak Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği konserleri vermektedir.⁸¹

Bunun dışında Muş Belediyesi ya da diğer kurumların konservatuvar tarzı eğitim veren herhangi bir oluşumu bulunmamaktadır. Ayrıca Muş'ta özel müzik evleri tarafından enstrüman kursları verilmektedir. Verilen eğitimlere bakıldığında ağırlıklı kısa sap bağlama, uzun sap bağlama gibi Türk Halk Müziği enstrümanları ile gitar, piyano ve keman gibi Batı Müziği enstrümanları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türk Sanat Müziği enstrümanlarının eğitime (tanbur, kanun) rastlanılmamaktadır.

Muş ilinin yukarıda bahsettiğimiz mûsikî kültürü ile alâkalı genel durumu, bu yörenin câmi mûsikîsi ve tekke mûsikîsi uygulamalarını da etkilemiştir. Muş ilinin câmi mûsikîsi ve tekke mûsikîsi uygulamalarıyla alâkalı ayrıntılı bilgi ikinci bölümde verilecektir.

<https://www.youtube.com/watch?v=BDU6vbPXJNY>, (04.02.2019); “Muş Alparslan Üniversitesi 2017 Kutlu Doğum Haftası Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (30.04.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=443LhNJAvMg>, (04.02.2019).

⁸⁰ Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Müsikîsi Korosu Mevlid-i Nebî Haftası Konserleri için bk. “Muş Alparslan Üniv. Müsikî Topluluğu 2017 Mevlid-i Nebi Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (18.12.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=GdcKZWUDp84>, (04.02.2019); “Muş Alparslan Üniversitesi Mevlid i Nebi Haftası Tasavvuf Müsikîsi Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (28.11.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=ICzFvAry6g0&t=380s>, (04.02.2019).

⁸¹ Muş Valilik (THM, TSM) Korosu konserleri için bk. “Muş Valiliği TSM-THM Korosu Kültür ve Turizm Haftası Konseri”, *T.C. Muş Valiliği*, (10.05.2016), <https://www.youtube.com/watch?v=DpveoaFBLug>, (04.02.2019); “Muş Valilik Korosu ile Alparslan Üniversitesi Sağlık Günleri Konseri” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (16.05.2016), https://www.youtube.com/watch?v=Sfr_fP9krkg, (04.02.2019); “Muş Valilik Korosu 2017 Yılı Bahar Konseri” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (28.04.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=TDVV2RN6ow>, (04.02.2019); “Muş Valilik Korosu Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (03.05.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=x7mcBZ4z2hI>, (04.02.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNDE İBÂDET YERLERİNE GÖRE İCRÂ EDİLEN DİNÎ MÛSİKÎ UYGULAMALARI

2.1. Câmi Mûsikîsi

Câmi mûsikîsi, câmi içerisinde ibâdetler ifâ edilirken icrâ edilen mûsiki uygulamalarından oluşmaktadır. Bu başlık altında Muş merkez ve ilçelerindeki câmilerde uygulanan câmi mûsikîsi uygulamaları incelenmiştir.

2.1.1. Ezân

Ezân kelime anlamıyla bildirmek demektir.⁸² Ezân okuyan kişiye de *müezzin* denmektedir. Ezân, beş vakit namâzın vaktinin girdiğini ilan etmek için müezzin tarafından minare ya da yüksek bir yerden çeşitli makâmlarda, herhangi bir usûle bağlı kalınmadan, Arapça lafızlarıyla irticâlen (doğaçlama) okunan câmi mûsikîsi formudur.⁸³ Ezânlar vakitlere göre genellikle sabah ezânları sabâ, öğle ezânları uşşâk, ikinci ezânları rast, akşam ezânları segâh, yatsı ezânları hicâz makâmlarında okunagelmıştır.⁸⁴

Muş merkezinde ve ilçelerindeki câmilerde ezânlar, lafızlarında herhangi bir farklılık olmadan okunmaktadır. Ezânı okuyan imâm-hatip ya da müezzin-kayyımın kulağı mûsikîye âşinâ ise ezânı makâm uygulamalarına dikkat ederek okumaya çalıştığı, âşinâ değilse ezânı makâm uygulamalarına, lafızlarına ve tecvid kurallarına dikkat etmeden bitirmeye çalıştığı görülmektedir. Muş genelinde din görevlileri ezânı bütün vakitlerde diğer makamlara nazaran daha rahat okuyabildikleri için genellikle segâh makâmı nağmeleriyle okunmaktadır. İstisnâ olarak mûsikî kabiliyeti ve ilgisi olan birkaç din görevlisinin sabah ezânını sabâ, öğle ezânını uşşâk, ikinci ezânını rast, akşam ezânını segâh, yatsı ezânını hicâz makâmında okumaya gayret ettiği tespit edilmiştir.⁸⁵

⁸² Ekrem Buğra Ekinci, *Dinî Lügat*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s.145.

⁸³ Ahmet Çakır, *Müziğe Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2009, s. 78.

⁸⁴ Fatih Koca, Ahmet Hakkı Turabi, “Câmi Mûsikîsi/Ezan”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Ahmet Hakkı Turabi (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 74-76.

⁸⁵ Muş merkez ve ilçelerinde okunan ezan örnekleri için bk. 12, 14, 15, 16, 17, 18 no’lu video kayıtları

2.1.2. Kâmet

Kelime anlamı kalkmak, ayakta durmak olan kâmet,⁸⁶ farz namâzlardan önce müezzin tarafından ezân lafızlarının daha seri bir şekilde, irticâlen (doğaçlama) okunan câmi mûsikîsi formudur. Ezândan farkı (حي على الفلاح) ibâresinden sonra (قد قامت الصلاة) ibâresinin eklenerek iki kez okunmasıdır.⁸⁷

Muş'ta yaşayan vatandaşların çoğunluğunun Şâfiî Mezhebi'ne tâbi olmasından dolayı câmilerde ibadetler genellikle Şâfiî Mezhebi'ne göre yapılmaktadır. Şâfiî Mezhebi'nde kâmet uygulamasında Hanefî Mezhebi'ne göre farklılıklar bulunmaktadır. Şâfiî Mezhebi'ne göre Muş'ta icrâ edilen kâmetin sözleri şu şekildedir:

الله أكبر ، الله أكبر

أشهد أن لا إله إلا الله ، أشهد أن محمداً رسول الله

حي على الصلاة ، حي على الفلاح

قد قامت الصلاة ، قد قامت الصلاة

الله أكبر ، الله أكبر

لا إله إلا الله⁸⁸

2.1.3. Salâ

Arapçada kelime anlamı duâ olan salâ (salât),⁸⁹ dinî mûsikîde Peygamberimiz Hz. Muhammed'e Allah'tan selâm ve rahmet temenni eden, belli besteleriyle ya da irticâli olarak okunan bir câmi mûsikîsi formudur. Salâlar okundukları yer ve zamana göre, sabah salâsı, cumâ ve bayram salâsı, cenâze salâsı gibi adlarla anılmaktadırlar.⁹⁰

Muş merkez ve ilçelerinde salâlar fark gözetilmeksizin sabah salâsı, cumâ namâzından önce, perşembe günü yatsı namâzından önce, cenaze ilânında aynı salâ müezzinler tarafından irticâlen okunmaktadır.⁹¹ Kuyumcular Pasajı Mescidi İmâm Hatibi Abdülmecit Fırat'tan kaydettiğimiz salânın sözleri şöyledir:

⁸⁶ İkinci, *Dinî Lügat*, s.308.

⁸⁷ Çakır, *Müziğe Giriş*, s. 80.

⁸⁸ Soner Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, Mirac Yayınları, İstanbul 2013, s. 240; Mehmetşah Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018.

⁸⁹ İkinci, *Dinî Lügat*, s. 537.

⁹⁰ Koca, Turabi, "Câmi Mûsikîsi/Salâ", *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, ss. 81-89.

⁹¹ Muhammed Fecri Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.

الصلاة والسلام عليك يا رسول الله،

الصلاة والسلام عليك يا حبيب الله،

الصلاة والسلام عليك يا نبي الله،

الصلاة والسلام عليك يا سيدنا وسندنا ومولانا محمدًا يا سيد الأولين والآخرين، وسلام علي المرسلين، والحمد لله رب العالمين.⁹²

Muş Tuba Câmi'nden kaydettiğimiz cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) salâsının sözleri ise şöyledir.

الصلاة والسلام عليك يا رسول الله،

الصلاة والسلام عليك يا حبيب الله،

الصلاة والسلام عليك يا سيدنا وسندنا ومولانا،

الله، الله، يا مولاي هو.⁹³

Muş ilçeleri ve köylerinde ise salâya bazı ibâreler eklenerek okunmaktadır. Salâya başlarken besmele çekilip Ahzâb Suresi'nin 56. ayeti, ardından salâ okunmaktadır. Korkut ilçesi Merkez Câmi İmâm Hatibi Galip Özkan'dan kaydettiğimiz salânın sözleri şöyledir:

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا رسول الله

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا نبي الله

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا جد الحسن والحسين

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا فارس البدر والحنين

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا خاتم الانبياء

والمرسلين و لمؤذن الرسول الله صل الله عليه وسلم الفاتحة مع الصلوات⁹⁴

⁹² Kuyumcular Pasajı Mescidi İmâm Hatibi Abdülmecit Fırat'ın okuduğu salâ için bk. 13 no'lu video kaydı.

⁹³ Tuba Câmi'nden kaydettiğimiz cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) salâsının kaydı için bk. 16 no'lu video kaydı.

⁹⁴ Galip Özkan, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018; Korkut ilçesinde okunan salâ örneği için bk. 10 no'lu video kaydı; Bünyamin Gölcü, *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018.

Bahsettiğimiz bu salâların dışında irticâlen okunan tek cümlelik *salât ü selâmlar* bulunmaktadır. Bu salât ü selâmlar mevlidin velâdet bahrinin beyitleri arasında koro halinde, terâvih namâzının her dört rekâtına kalkışta müezzin tarafından, cuma namâzında imâm hutbeye çıkarken müezzinin okuduğu Ahzâb Suresi 56. âyetten sonra, iç ezândan önce okunmaktadır.⁹⁵

Muş'ta salât ü selâmlar müezzinler tarafından kâmet okumaya başlamadan önce ve cuma namâzında imâm hutbeye çıkarken müezzinin okuduğu Ahzâb Suresi 56. âyetten sonra, iç ezândan önce okunmaktadır. Okunan bu salât ü selâm şöyledir:

اللهم صل على سيدنا محمد و علي آل سيدنا محمد.⁹⁶

Bir diğer salâ da Buhûrîzâde Mustafa İtrî (1640 / 1711-12) tarafından segâh makâmında bestelenen ve genelde İslam Dünyası tarafından da bilinen salât-ı ümmiyye olup, câmi ve tekkelerde en çok okunan salavâtıdır.⁹⁷

Sözleri şöyledir:

اللهم صل على سيدنا محمد النبي الامي وعلى آله وصحبه وسلم.

Salât-ı ümmiyye, Muş'ta terâvih namâzlarında, mevlidlerde, düğün ve sünnet merâsimlerinde, tarîkatlarda zikir içerisinde ve sonunda, hac uğurlaması, asker uğurlaması vb. sosyal merasimlerde okunmaktadır.⁹⁸

Muş merkezde bulunan Tuba Câmi İmâm Hatibi Muhammed Fecri Yıldırım ile yaptığımız görüşmede, kendisinin çocukken hocalarından ve büyüklerinden öğrendiği, eskiden Muş'ta sıkça okunan ama şu an unutulmuş bir salavâtı bildiğini ifade etmiştir. Muhammed Fecri Yıldırım'ın okuduğu ve kaydettiğimiz bu salavâtın sözleri ve notası şöyledir:

اللهم صل على سيدنا و سندنا محمد و على آله و صحبه اجمعين.

⁹⁵ Çakır, *Müziğe Giriş*, s. 84.

⁹⁶ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Muş'ta kâmetlerden ve cuma namâzı iç ezanından önce okunan salât ü selâm için bk. 2, 3 no'lu ses kaydı ve 24 no'lu video kaydı.

⁹⁷ Koca, Turabi, "Câmi Müsikîsi/Salât-ı Ümmiyye", *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, s. 90.

⁹⁸ M. Karancı, Molla H. Aydın, K. Aydın, *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018; Çetin Evren, *Kişisel Görüşme*, 08.02.2019; Korkut ilçesinde terâvih namâzında okunan salât-ı ümmiyye için bk. 5 no'lu video kaydı.

SALAVÂT-I ŞERİFE

Kaynak: M. Fecri Yıldırım
Nota: Ercihan ÜLGER

Serbest

A l la hüm me Sa l li A la Seyyi di na ve Se ne di na
Mu ham me div ve A la A li hi ve Sah bi hi Ec ma in

Şekil 4: Muş'ta eskiden okunan salavâtın notası.⁹⁹

2.1.4. Tekbîr

Kelime anlamı Allah'ı yüceltmek olan tekbîr,¹⁰⁰ Buhûrîzâde Mustafa İtrî (1640 / 1712) tarafından segâh makâmında usulsüz olarak bestelenmiş bir formdur. Bayram hutbelerinde, kurban bayramı günlerinde farz namâzlardan sonra ve Kur'an hatimlerinde sureler arasında toplu olarak icrâ edilir. Günümüzde doğum, cenaze, sünnet merâsimi, düğün, asker uğurlama vb. sosyal olaylarda da toplu olarak okunmaktadır.¹⁰¹ Sözleri şöyledir:

الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله والله اكبر الله اكبر والله الحمد.

Tekbîrin başında bulunan (الله اكبر) lafzı İtrînin bestesinde iki defa okunurken, Şâfiî Mezhebi'ne tâbi olan vatandaşlar tarafından üç defa okunmaktadır.¹⁰² Tekbîr Muş'ta şu şekilde icrâ edilmektedir:

الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله والله اكبر الله اكبر والله الحمد.¹⁰³

2.1.5. Tesbih Duası (Namâz Tesbihâtı)

Vakit namâzlarından sonra Allah'ı selamlamak, O'na şükretmek, O'nun büyüklüğünü ifade etmek amacıyla okunan formdur. Sözleri Arapça olan bu form müezzinin yeteneği nispetince vaktin ezânının makâmında ya da herhangi bir makâmda irticâlen okunur. Tek müezzin tarafından ya da birkaç müezzin tarafından

⁹⁹ Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018; Muş'ta eskiden okunan salavât için bk. 8 no'lu video kaydı.

¹⁰⁰ Ekinci, *Dini Lügat*, s. 612.

¹⁰¹ Koca, Turabi, "Câmi Müsîkisi/Tekbîr", *Türk Din Müsîkisi El Kitabı*, s. 89.

¹⁰² Mehmet Ali Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018.

¹⁰³ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, s. 428; Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018; Muş'ta icrâ edilen tekbîr'in notası için bk. Nota 1.

icrâ edilebilir. Müezzinlerin câmide “mahfel” denilen yerde icrâ etmelerinden dolayı “mahfel sürmesi” adıyla da anılmaktadır. Tesbih duası (namâz tesbihâtı) şöyle icrâ edilir:

İmâm farz namâzın selamını verdikten sonra müezzin imâmın selam verdiği makâmda *اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ. تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ* duasını okur. Namâzın son sünneti varsa kılınır. Son sünnet yoksa ya da son sünnet kılındıktan sonra müezzin *عَلِي رَسُولِنَا صَلَوَاتُكَ* kısmını seslice okur. Cemaat salavât getirdikten sonra müezzin *سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ* kısmını icrâ eder. Ardından cemaat sessizce Âyetü'l-Kürsî'yi okur. Ardından tesbih çekilir. Müezzin *سُبْحَانَ اللَّهِ* der. Cemaat otuz üç kez *سُبْحَانَ اللَّهِ* diyerek tesbih çeker. Ardından otuz üç kez *اللَّهُ أَكْبَرُ*, otuz üç kez *اللَّهُ أَكْبَرُ* çekilir. Müezzin;

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ der ve duaya geçilir.

Duâdan sonra mihrâbiye okunarak namâz bitirilir.¹⁰⁴

Şâfiî Mezhebinde tesbih duası (namâz tesbihâtı) uygulaması Hanefî Mezhebi'ne göre biraz daha farklıdır. Muş'ta öğle, ikindi ve yatsı namâzlarında uygulama şekli şöyledir:

İmâm farz namâzın selamını verdikten sonra müezzin irticâlen

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ ثُمَّ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ. تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ der. Ardından *عَلِي رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُكَ* dedikten sonra salavât getirilir. Müezzin *سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ* dedikten sonra cemaat sırasıyla Fâtiha Suresi, Âyetü'l-Kürsî, İhlâs Suresi, Felak ve Nâs Surelerini okur. Müezzin surelerin ilk âyetlerini sesli söyleyerek hatırlatır. Ondan sonra tesbih çekilir. Müezzin *سُبْحَانَ اللَّهِ* der. Cemaat otuz üç kez *سُبْحَانَ اللَّهِ* diyerek tesbih çeker. Ardından otuz üç kez *اللَّهُ أَكْبَرُ*, otuz üç kez *اللَّهُ أَكْبَرُ* çekilir. Tesbih çekilmesi tamamlandıktan sonra müezzin;

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ dedikten sonra eller kaldırılarak duaya geçilir. İmâm duayı tamamladıktan sonra ellerini yüzüne sürer. İmâm yahut Müezzin *لا اله الا الله* ya da *لا اله الا الله فاعلم انه لا اله الا الله*

¹⁰⁴ Çakır, *Müziğe Giriş*, ss. 87-90.

der. Cemaat içinden yedi kez لا اله الا الله okur. Ardından müezzin şu lafızları okur;

لا اله الا الله ملك الحق المبين محمد رسول الله صادق الوعد الامين، بسم الله الرحمن الرحيم، ان الله و ملائكته يصلون علي النبي يالها الذين امنوا صلوا عليه وسلموا تسليما، اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء وبارك وسلم عليه و عليهم كثيرا كثيرا، اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء وبارك وسلم عليه و عليهم كثيرا كثيرا، اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء وبارك وسلم عليه و عليهم كثيرا كثيرا، الهي صل و سلم على سيدنا محمد و على جميع الانبياء والمرسلين و على آل كل و صحب كل اجمعين، آمين والحمد لله رب العالمين

Bunlar bittikten sonra mihrâbiye okunarak namâz tamamlanır.¹⁰⁵

Muş'ta sabah ve akşam namâzlarında yapılan namâz tesbihâtı uygulamasında diğer vakitlerden farklı olarak imâm selâm verdikten sonra müezzin لا اله الا الله der. Cemaat içinden yedi kez لا اله الا الله okur. Müezzin اللهم أجرنا من النار der. Cemaat yine içinden yedi kez اللهم أجرنا من النار okur. Eğer bilenler varsa içinden şu duaları okur:

اللهم أجرنا من النار، اللهم خلصنا من النار، اللهم أجرنا من كل النار، اللهم أجرنا من فتنة الدنيا، اللهم أجرنا من فتنة آخر زمان، اللهم أجرنا من نفس الامارة، اللهم أجرنا من شر الفاسقين، اللهم أجرنا من شر المنافقين.

Müezzin اللهم أدخلنا الجنة der. Cemaat içinden sekiz kez اللهم أدخلنا الجنة lafzını okur. Eğer bilenler varsa içinden şu duaları okur:

اللهم أدخلنا الجنة جنتك الفردوس مع المتقين والابرار، بحرمة نبيك المختار، وعن الابرار و صحب الاخير.

Müezzin اللهم رب العالمين والحمد لله رب العالمين der. Ardından;

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَ مِنْكَ السَّلَامُ. تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

diyerek diğer vakitlerde okunan şekliyle namâz tesbihâtını devam ettirir.¹⁰⁶ Muş merkezde bazı câmilerde Hanefî Mezhebi'ne göre de namâz tesbihâtı yapılmaktadır.¹⁰⁷

2.1.6. Mihrâbiye

İmâmın vakit namâzların sonunda duayı tamamladıktan sonra mihrapta okuduğu kısa aşr-ı şerîfe denir. İmâmlar mihrâbiyeyi irticâlen okurlar. Günümüzde mihrâbiyeyi sadece imâmlar değil müezzinler de okumaktadır. Mihrâbiye olarak sabah ve akşam namâzları sonunda Haşr sûresinin son üç âyeti, yatsı namâzının sonunda ise Bakara

¹⁰⁵ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Namâz tesbihâtı için bk. 5, 7 no'lu ses kayıtları ve 7 ve 19 no'lu video kayıtları.

¹⁰⁶ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Muş Merkez Hacı Veysi Câmî'nde kaydedilen akşam namâzı tesbihâtı için bk. 24 no'lu video kaydı.

¹⁰⁷ Muş Merkez Hacı Şeref Cami'nde kaydedilen ikinci namâzı tesbihâtı için bk. 2 no'lu ses kaydı.

sûresinin son iki âyetinin okunması gelenek haline gelmiştir.¹⁰⁸

Muş'ta câmilerde vakit namâzları sonrasında yukarıda bahsettiğimiz mihrâbiyeler okunduğu gibi, Nebe' sûresinin tamamı ya da son sayfası ve perşembe günleri yatsı namâzından sonra Mülk sûresi mihrâbiye olarak okunmaktadır.¹⁰⁹

2.1.7. Terâvih Tertibi

Ramazan ayına mahsus bir namâz olan terâvih namâzının her dört rekâtında farklı makâmlar uygulanarak kılınan terâvih tertibidir.¹¹⁰ Terâvih namâzının her bir dört rekâtına *terviha* denildiği gibi, aralarda okunan Ramazan ilâhîlerine de *terviha* denmektedir.¹¹¹ Bu ilâhîler Ramazan ayından bahseder. Ramazan ayının ilk on beş günü onu karşılama amacıyla “merhaba, hoş geldin” sözlerini içeren ilâhîler, son on beş günü de onu uğurlama amacıyla “elveda” sözlerini içeren ilâhîler söylenir.

Buhûrîzâde Mustafa İtrî'ye (1640 / 1712) atfedilen terâvih tertibi aynı zamanda *Enderûn Usûlü Terâvih* olarak da adlandırılmaktadır.¹¹²

Enderûn Usûlü Terâvih, Muş il ve ilçelerinde bu tertibi uygulayacak mûsikî yeterliliğine sahip imâm ve müezzinler olmadığı için uygulanamamaktadır.¹¹³

Muş merkez ve ilçelerinde terâvih namâzının kılınışı farklılık göstermektedir. Terâvih namâzı uygulaması şöyle yapılmaktadır:

Yatsı namâzının son sünneti kılındıktan sonra müezzin “Yâ Hannân, Yâ Mennân” ilâhîsini okur.¹¹⁴ Bazı câmilerde bu ilâhî namâz aralarında okunur. Sözleri şöyledir:

يا حنَّان يا منَّان، يا ذا الجود والاحسان، تَبَّتْ قلوبنا بالايمان، لا اله الا هو، اَوَّلُه آخِرُه، ظاهره باطنه، ياهو يا هو يا من هو حق لا اله الا هو.

Ardından müezzin,

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر، سنَّة صلاة التَّراويح، صلُّوا على رسولنا محمد.

¹⁰⁸ Çakır, *Müziğe Giriş*, s. 98; Koca, Turabi, “Câmi Mûsikîsi/Kur'an-ı Kerîm Tilâveti”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, s. 90.

¹⁰⁹ Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018; Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018; Muş'ta okunan mihrâbiyeler için bk. 24 no'lu video kaydı ve 2 no'lu ses kaydı.

¹¹⁰ Koca, Turabi, “Câmi Mûsikîsi/Terâvih Tertibi”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, s. 93.

¹¹¹ Çakır, *Müziğe Giriş*, s. 96.

¹¹² Koca, Turabi, “Câmi Mûsikîsi/Terâvih Tertibi”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, s. 93-94.

¹¹³ Hasan Dinç, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018; Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.

¹¹⁴ Muş'ta okunan Ya Hannân ilâhisinin notası için Bk. Nota 2.

der ve cemaat terâvih namâzını kılmak için kalkar. İki rekâtta bir selam verilir. Her iki rekâtta selam verdikten sonra salât-ı ümmiyye, bazı câmilerde ise ilâhîler okunmaktadır. Yirmi rekât tamamlandıktan sonra müezzin Bakara Sûresi 185. âyeti okur. Daha sonra vitr namâzına kalkılır.¹¹⁵

Korkut ilçe merkezinde terâvih namâzı uygulaması şöyle yapılmaktadır:

Yatsı namâzının son sünneti kılındıktan sonra müezzin;

“Merhabâ ey rahmet ayı Ramazan, seni haber verdi bize Kur’an

Minarelerde ezân, mescitlerde durmadan okunuyorken Kur’an

Merhabâ, merhabâ, merhabâ ey rahmet ayı Ramazan”

lafızlarını okur. Ardından müezzin;

صلاة الله سلام الله عليك يا رسول الله، صلاة الله سلام الله عليك يا حبيب الله، صلاة الله سلام الله عليك يا سيد
الاولين والآخرين. صلوا على رسولنا محمد.

der ve cemaat terâvih namâzını kılmak için kalkar. Dört rekâtta bir selam verilir. Her dört rekâtta selam verdikten sonra salât-ı ümmiyye okunur. Salât-ı ümmiyyeden sonra صلوا على رسولنا محمد denilerek bir sonraki dört rekâta kalkılır. Yirmi rekât tamamlandıktan sonra müezzin

شفيع الخلق في المحشر، محمد صاحب الكوثر، ابو بكر عمر عثمان، امير المؤمنين الحيدر،

شفيع الخلق في المحشر، محمد صاحب المنبر، ابو بكر عمر عثمان، امير المؤمنين الحيدر،

شفيع الخلق في المحشر، محمد صاحب المعراج، ابو بكر عمر عثمان، امير المؤمنين الحيدر،

يا الله يا اكبر، خَلِّصْنَا مِنَ السَّقَرِ، يا الله يا رحمن، خَلِّصْنَا مِنَ النَّيرانِ، يا الله يا رحيم، خَلِّصْنَا مِنَ الْجَحِيمِ.¹¹⁶

okuduktan sonra Bakara Sûresi 185. âyeti okur. Daha sonra vitr namâzına kalkılır.¹¹⁷

2.1.8. Mevlid

Mevlid, kelime anlamı olarak doğma, doğum yeri ve doğum zamanı anlamlarına gelmektedir. Bu kelime zamanla özel bir anlam kazanarak, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in doğumu manasında kullanılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁵ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018.

¹¹⁶ Terâvih namâzında okunan eser için bk. Nota 3.

¹¹⁷ İsmail Aktoprak, Maşallah Aktaş, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.

¹¹⁸ Ekinci, *Dini Lügat*, s. 403.

Bir dinî mûsikî formu olarak mevlid, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in dünyaya teşrifleri, doğumunun öncesinde ve sonrasında yaşanan mucizeleri, nübüvvet öncesi ve sonrasında yaşanan olayları, İsrâ ve Mi'rac mucizesini, vefatını konu alan eserlere ve bu eserlerin icrâ edildiği merasimlere denmektedir.¹¹⁹

Muş merkez ve ilçelerinde mübârek gün ve gecelerde, çeşitli dinî programlarda ya Türkçe ve Kürtçe mevlid beraber ya da sadece Kürtçe mevlid okunmaktadır.

Mübârek gün ve gecelerde okunan Türkçe mevlidlerde genellikle tevhid bahri, velâdet bahri ve merhabâ bahri okunmaktadır. Mi'rac Gecesinde diğer bahirlerle birlikte mi'rac bahrini sadece birkaç din görevlisi okuyabilmektedir. Tuba Câmîi İmâm Hatîbi Muhammed Fecri Yıldırım, Mi'rac gecesinde mi'rac bahrini sadece kendisinin okuduğunu, kendisinden başkasının okuduğuna rastlamadığını ifade etmiştir.¹²⁰ Türkçe mevlidi okuyan din görevlilerinin makâm silsilesine uymaya çalıştıkları gözlenmiştir.¹²¹ Mevlid bahirleri arasında aşr-ı şerîf ve ilâhîler de okunmaktadır. Muş merkez câmilerinde Türkçe mevlidi okuyan din görevlisi sayısı oldukça azdır. Cemaat tarafından Kürtçe mevlid daha çok talep edildiği için, Muş merkez ve ilçelerinde ağırlıkla Kürtçe mevlid okunmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde okunan Kürtçe mevlidler, bu coğrafyada yaşayan âlimler tarafından yazılmış ve halk tarafından mevlid merâsimlerinde beğenilerek okunmuştur. Bu Kürtçe mevlidlerin ilki Hasan Ertûşî'nin (ö. 1491) *Mevlid-i Nebi Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm* isimli eseri olup, günümüze kadar bu mevlid okunagelmıştır. Ancak içerisinde birçok Arapça ve Farsça ibâreler barındırması, halk tarafından anlaşılabilmesi nedeniyle medrese hocaları ve halk arasında seyda, mele ve şeyh diye tabir edilen kişiler tarafından da mevlidler yazılmıştır. Bu mevlidler ve yazarları şunlardır:¹²²

- Hasan Ertûşî, *Mevlid-i Nebi Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm*
- Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî, *Mevlid-i Nebi*
- Şeyh Muhammed Sirâcuddîn, *Dürre Birinci Mewluda Kirmancî*
- Molla Muhammed Ekinci (Ğursî), *Nazm-ı Şîrin*
- Muhammed Şerif el-Batırgizî, *Risâletü'l-Usûl fî Mevlidi'r-Rasûl*

¹¹⁹ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 20.

¹²⁰ Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.

¹²¹ Türkçe mevlid için bk. 33 no'lu video kaydı.

¹²² Mehmet Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcrâ Tarzları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 2013, ss. 213-230.

- Mustafa Ezdârî, *Mevlidi-i Şerîf*
- Mele Şevki, *Mevlidi'n-Nebî Aleyhi's-Salâti ve's-Selâm*
- Mele Ali Mardînî, *Hâzâ Kitâb Âvâ Hayât*
- Mele Ahmed, *Mevlidi'n-Nebî Aleyhi's-Salâti ve's-Selâm*
- Seyyid Bedreddîn, *Mevlûdâ Kürdî Bizmani Gundî*
- Molla Ahmed Nâs, *Fekîye Nârincî Mevlûda Kürmancî*
- Feyzullah Haznevî, *Rasûli bî Hember*
- Mele Abdurrahman Becirmenî, *Mevlid-i Muhammed Mustafa*
- Mele Hasan, *Mevlidü'n-Nebî*
- Feyzullah Erzen (Seyyid Feyzullah Fındıkî), *Hate Sefadı Mevlidi Mustafa*
- Feyzullah Erzen, *Gule Narencî Mevlide Kurmancî*
- Mele Zâhid, *Mevlidi Şerif Herdû Bâtî*
- Şeyh Muhammed Mehdî, *Mevlûde Kurmancî*
- Mele Abdurrahman Harhûrî, *Mevlûde Siyer*
- Mele Süleyman Kurşun, *Mevlida Peygamber (Mewlida Pêxember)*
- Ahmed el-Hâsî, *Mevlid*
- Osman Esad Efendi, *Biyîşe Peygamberî*
- Mele Hunij, *Mevlid-i Peygamberî*
- Mele Kâmil; *Mevlid-i Nebî*
- Mele Muhammed el-Murâdânî el-Gencî, *Mevlid-i Zazakî*
- Abdülkâdir Arslan, *Mevlid-i Nebî*

Muş ilinde uygulanan mevlid merâsimlerinde yukarıda isimlerini zikrettiğimiz mevlidlerden genellikle günümüzde icrâ edilen en eski ve bilinen ilk Kürtçe mevlid olan Hasan Ertûşî'nin *Mevlid-i Nebî Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm* isimli mevlidi okunmaktadır.¹²³ Bu Kürtçe mevlidin uygulaması karşılaştırma bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2. Tekke Mûsikîsi

Muş'ta Kâdirî, Rifâî ve Nakşîbendî tarîkatlarının mensupları bulunmaktadır. Bu tarîkatların tekke ve dergâhları aktif olup, haftanın belirli günlerinde zikir ve sohbetler yapılmaktadır. Muş'ta Mevlevî tarîkatının mensupları ve tekkesi bulunmamaktadır.

¹²³ Mele Halit Bozkurt, *Kişisel Görüşme*, 13.07.2018; Alettin Bozkurt, *Kişisel Görüşme*, 02.08.2016.

2.2.1. Kâdirî Mûsikîsi

Kâdirî tarîkatının kurucusu Abdülkadîr Geylânî'dir (ö. 562 / 1160) İslâm dünyasının en yaygın tarîkatlarından biridir.¹²⁴

Muş'ta Kâdirî tarîkatının iki dergâhı bulunmaktadır. Bunlar Kale Dergâhı ve Aşağı Dergâh'tır. Bu dergâhlar Siirt'in Tillo ilçesinde Şeyh Bedrettin Aydın'a bağlı olup, iki ayrı vekil tarafından idare edilmektedir. Kale Dergâhı'nın müntesipleri ile yaptığımız görüşmelerde dergâhın 350 yıllık bir tarihinin olduğunu ifade etmişlerdir. Her iki dergâhta zikirler perşembe ve pazar günleri akşam ya da yatsı namâzından sonra yapılmaktadır. Kâdirî tarîkatında *Cehrî Zikir*¹²⁵ yapılmaktadır. Kâdirî Dergâhı'nda yapılan zikir şöyledir:

Zikir, namâz kılındıktan sonra yerde tesbîhât yapılarak başlamaktadır.¹²⁶ Ardından vekilin "destur" demesiyle erbânelerle ilâhîler söylenilerek ayakta halka kurularak *devrân zikri*¹²⁷ yapılmaktadır. "Lâ İlâhe İllallâh, Allah" ve ardından "Allah Hu" zikirleri ayakta çekilmeye başlanır. "Allah Hu" zikri devam ederken erbâne çalanlardan bir kişi "Lütfun dileriz Mevla bizi mahrum eyleme" ilâhîsini okur.¹²⁸

Lütfun dileriz Mevla bizi mahrum eyleme

Ey alalardan ala bizi mahrum eyleme

Lütfun dileriz niçün Kerimsin onun için

Binbir adın hakkı için bizi mahrum eyleme

Halâs eyle nârından, ayırma civarından

Cennette cemalinden, bizi mahrum eyleme

Benim günahım çoktur, haddü peymanı yoktur

Senin fazlın da çoktur, bizi mahrum eyleme

¹²⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 289; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2013, s. 156.

¹²⁵ Cehrî Zikir, açıktan sesli olarak yapılan zikirdir. Bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 113.

¹²⁶ Kâdirî dergâhlarında yapılan tesbîhât için bk. 6, 8, 9 no'lu ses kayıtları.

¹²⁷ Devrân Zikri, Kâdirîlerin oturarak, ayakta ve dönerek yaptığı zikre denir. Bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 113.

¹²⁸ İlâhînin notası için bk. Nota 4.

Ardından “Allah Hayy” zikrine geçilir. Bu zikir çekilirken “Taştı rahmet deryası” isimli ilâhî okunur.¹²⁹

Taştı rahmet deryası

Gark oldu cümle asi

Dört kitabın manası

La ilahe illallâh

Cennetten çıktı Âdem

Dünyaya bastı kadem

Bunu der idi her dem

La ilahe illallâh

Erenlerin kılıcı

Arşa çıkar bir ucu

Her dertlinin ilacı

La ilahe illallâh

Kitaplarda yazılıdır

Gönüllerde gizlidir

Söylenecek söz budur

La ilahe illallâh

Ardından “Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde” ilâhîsi okunur. Bu ilâhî TRT THM arşivinde Şanlıurfa yöresine ait bir türkü olarak kayıtlıdır. Mûsikîmizin uşşak-hüseynî makam özelliklerini içeren bu türküyü, dergâhdaki zâkirler usûlünü bozmadan hicâz makâmı ile okumaktadır.¹³⁰

¹²⁹ İlâhînin notası için bk. Nota 5.

¹³⁰ İlâhînin notası için bk. Nota 6.

Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde
Kevkeplerin et seyrini seyran gecelerde

Bak heyet-i âlemde bu hikmetleri seyret
Bul saniini ol ana hayran gecelerde

Cümle geceyi uyuma Kayyumu seversen
Ta Hay olası Hay ile ey can gecelerde
Devamında “Ya merhaba Hu merhaba” ilâhîsi okunur.¹³¹

Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin merhaba
Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin merhaba

Lâ ilâhe Hû dedim Kur’ân’ı zikreyledim
Tevhidi hatmeyledim pirim Abdulkadiri

Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin merhaba
Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin merhaba

Bu ilâhî de okunduktan sonra “Hayy” zikrine geçilir. Hayy zikri ile beraber Hacı Bayrâm-ı Velî’nin “Çalabım bir şâr yaratmış” ilâhîsi okunur.¹³² Arkasına farklı ilâhîler bağlanır.

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde

Nâgehân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahî bile yapıldım taş ü toprak âresinde

¹³¹ İlâhînin notası için bk. Nota 7.

¹³² İlâhînin notası için bk. Nota 8.

Bu sözü ârifler anlar câhiller bilmeyip tânlar
Hacı Bayrâm kendi bânlar ol şârın minâresinde
Devamında “Bu dünyaya geldin ne amel kıldın” isimli ilâhî okunur.¹³³
Bu dünyaya geldin ne amel kıldın
Derse Allah ben ne cevap vereyim
Şimdi huzuruma ne yüzle geldin
Derse Allah ben ne cevap vereyim

İki yol gösterdim hem akıl verdim
İradende seni serbest bıraktım
Rahmetimi bırakıp zulmete daldın
Derse Allah ben ne cevap vereyim
Ardından “Bu aşk bir bahri ummandır” isimli ilâhî okunur.¹³⁴
Bu aşk bir bahri ummandır, buna haddi kenar olmaz
Delilim sırrı Kur’ân’dır bunu bilende âr olmaz

Eğer âşık isen yâre, sakın aldanma ağyâre
Düş İbrahim gibi nâre, bu gülşende yanar olmaz
Bu ilâhîlerden sonra zikir devam ederken bir zâkir kasîde şeklinde “Ey mütribâ
çal sazları mestu Harabım bu gece” beyitlerini okur.

Ey mütribâ çal sazları mestu harâbım bu gece
Beyhuştur aklım eleman yoktur mecalim bu gece
Bu gece dünyayı tamam versen bana olsun haram
Cânâne vasfindan kelam söyle cevabım bu gece

¹³³ İlahînin notası için bk. Nota 9.

¹³⁴ İlahînin notası için bk. Nota 10.

Bu kasîdeden sonra “Aşkınla bu uşşakı şahaneye dönderdin” ilâhîsi okunur.¹³⁵
Aynı ritimde aşağıdaki ilâhîler birbirine bağlanır.

Aşkınla bu uşşâkı şahaneye dönderdin
Şemi ruhuna karşı pervaneye dönderdin

Gör bana neler kıldın gurbet eline saldın
Her varlığımı aldın viraneye dönderdin

Senin nurun gönüllere, ciladır yâ Resulallah.
İsmin âşık bülbüllere, salâdır yâ Resulallah

Mutlu olur seni seven her sevgiye layıksın sen
Senin ahlakını ögen, Hudadır yâ Resulallah

Gel gel yanalım âteş-i aşka
Şule verelim âteş-i aşka

Burada tekrar “Allah” zikri çekilerek ritm düşürülür ve “Ali almış sancağını eline” ilâhîsi okunur.¹³⁶

Ali almış sancağını eline
Çekilip giderler mahşer yerine
Hasan’ı Hüseyin’i almış yanına
Ah ümmetim diye ağlar Muhammed

Kıyamet kopucak canlar uyanır
Dervîş olan mürşidine dayanır

¹³⁵ İlâhînin notası için bk. Nota 11.

¹³⁶ İlâhînin notası için bk. Nota 12.

Yüzün yere koymuş Hakk'a yalvarır

Ah ümmetim diye ağlar Muhammed

Burada “Lâ İlâhe İllallâh” zikrine geçilir. Kısa zikirten sonra sessizce oturulur. Burada yine bir zâkir “Allah demek Allah ne büyük lütf-i Huda'dır” kasîdesini okur.

Allah demek Allah ne büyük lütf-i Huda'dır uşşâka gıdadır

Dervişlerin evradı hemen hamd-u senadır maksud-i rızadır

Fail ile mevcudi hemen bil ki Huda'dır inkârı belâdır

Hep Hu duyulan cümlesi bir hoşça sedadır ervâhe sefâdır

Kulluğunu yokluğunu bilmek ne saâdet Allah'tan hidâyet

Allah diyelim Hû diyelim kalbe cilâdır emmâne hevâdır

Ey mazhar-i mürşid'de tecelli eden Allah aşkın bana hem râh

Aşkın dilerim gayrisi Ken'ân'e hevâdır elbette hebâdır

Kasîdeden sonra topluca “Gaflet ile Hakk'ı buldum diyenler” ilâhîsi söylenir.¹³⁷

Gaflet ile Hakk'ı buldum diyenler

Er yarın Hak divanında bellolur

Ahret tedarikin gördüm diyenler

Er yarın Hak divanında bellolur

Devletliyim deyü fakire gülme

Gülüp gülüp kardeş, kem nazar kılma

Ölüm vardır yahu, sen gafil olma

Er yarın Hak divanında bellolur

¹³⁷ İlâhînin notası için bk. Nota 13.

Kiminin adı sofı, kiminin derviş
Eğer derviş isen, takvâya çalış
Gizlice yollardan sen Hakk'a eriş
Er yarın Hak divanında bellolur

Âşık Yunus söyler kalu belâdan
Mucizat Nebiden mürvet Ali'den
Biz de böyle duyduk bunu uludan
Er yarın Hakk divanında bellolur

İlâhînin ardından aşr-ı şerîf okunup dua ile zikir tamamlanmaktadır.¹³⁸

Katılmış olduğumuz Kâdirî zikrinde genellikle güfteleri Yunus Emre, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Niyâz-ı Mısrî ve Kenan Rifâi'ye ait ilâhîler icrâ edilmektedir. Bu ilâhîler genellikle uşşak, hüseyinî ve hicâz makâmında olup bilinen bestelerinden farklı şekillerde icrâ edilmektedir.

2.2.2. Rifâi Mûsikîsi

Rıfâi tarîkatını Ahmed-i Rifâi (ö. 578 / 1183) kurmuştur. Bu tarîkat Ortadoğu ülkeleri, Anadolu ve Rumeli'de daha yaygındır.¹³⁹

Sohbetlerine yabancıları kabul etmedikleri ve zikir tertiplerine katılmadığımız için herhangi bir kayıt alınamamıştır. Tarîkatın Muş idarecisi (Kendisi vekil ya da halife olmadıklarını ifade etti.) Sebahattin Akhan'la görüşme yapılmıştır. Sayıca Kâdirî Dergâhına göre daha az müntesibi bulunan Rifâilerin Muş'ta dergâhları bulunmayıp her hafta perşembe günü müntesiplerin evlerinde toplanıp cehrî zikir yapmaktadırlar. Sebahattin Akhan zikir tertibini şöyle anlatmaktadır:

“Zikre önce salavâtlarla başlanır. Ardından istiğfarlar okunur. Sırasıyla bir aşr-ı şerîf, İhlâs, Felak, Nâs ve Fâtiha sûreleri okunur. Ardından ayağa kalkarak zikre başlanılır. 111 adet Kelime-i Tevhîd, 111 adet Lafza-i Celâl (Allah) ve sayısız Hayy esması okunur. Zikir esnasında erbânelerle Yunus Emre, Niyâzi Mısrî, Erzurumlu

¹³⁸ Faruk Ulaş, *Kişisel Görüşme*, 05.02.2019; Evren, *Kişisel Görüşme*, 08.02.2019; Kâdirî Dergâhında yapılan zikir için bk. 25 no'lu video kaydı.

¹³⁹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 170.

İbrahim Hakkı, Kenan Rifâî ve yolun büyüklerinin ilâhîleri söylenir. Zikrin sonunda salavâtlar ve istiğfâr okunur. Dua edilerek zikir sona erer.”

Tarîkatın Muş idarecisi Sebahattin Akhan zikirlerinde söylenen ilâhîlerin genellikle Kâdirî Dergâhında icrâ edilen ilâhîlerle benzer olduğunu ifâde etmiştir.¹⁴⁰ Sohbetlerine katılmadığımız için tarîkatın dinî mûsikî uygulamaları ile alâkalı herhangi bir kayıt alınamamıştı. Ancak tarîkatın bir müntesibinden aşağıda güftelerini verdiğimiz kasîde ve ilâhîleri kaydettik.¹⁴¹

KASÎDE

Bir dertliyim derdim çoktur

Ya ben nasıl dönmeyeyim

Her dem ahir dönmek haktır

Ya ben nasıl dönmeyeyim

Sular akar çaylar çoşar

Irmaklar dağları aşar

Derya döne döne çoşar

Ya ben nasıl dönmeyeyim

Biziz fırka-i nâciler

Hak yolunda duâcılar

Kâbe’de döner hacılar

Ya ben nasıl dönmeyeyim

Başımda aşk odu yanar

Gören beni mecnun sanar

¹⁴⁰ Sebahattin Akhan, Kişisel Görüşme, 06.04.2019.

¹⁴¹ Kasîde ve ilâhîlerin ses kaydı için bk. 14 no’lu ses kaydı.

Çarkıfelek durmaz döner
Ya ben nasıl dönmeeyim

Seyyid Nizamoğlu tekdir
Münafığın işi şekdir
Zâhir bâtın dönmek hakdır
Ya ben nasıl dönmeeyim

TEVHİD HOŞÇA BİR NESNEDİR¹⁴²

Tevhid hoşça bir nesnedir
Gel bile tevhid edelim
Tevhide canlar teşnedir
Gel bile tevhid edelim

Tevhid edenler mest olur
Allah'a erer dost olur
Dirliği hem dürüst olur
Gel bile tevhid edelim

Tevhid eder hep melekler
Döner bu çarh-ı felekler
Hem hûrîler hem melekler
Gel bile tevhid edelim

¹⁴² İlahî'nin notası için bk. Nota 14.

Tevhidi etsin dilimiz
Dîdârı görsün gözümüz
Dost Muhammed'dir pîrimiz
Seyyid Ahmed'dir pirimiz
Gel bile tevhid edelim

Tevhid ile biz varalım
Hakk'a yüzümüz sürelim
Yûnus bu yolda duralım
Gel bile tevhid edelim

GİR SEMÂYA ZİKR İLE¹⁴³

Gir semâya zikr ile gel yâne yâne hû deyü
Er safâ-yı aşk-ı Hakk'a yâne yâne hû deyü hû

Hep erenler hû ile kandırdılar cân perdesin
Açtılar gözlerin anda yâne yâne hû deyü hû

Gördüler hû kaplamış hep on sekiz bin âlemi
Feyz alırlar cümle hûdan yâne yâne hû deyü hû

Ey Niyâzî gönlüne âşıkların hikmet dolar
Fehmi Baba haznesinden yâne yâne hû deyü hû
Çobanoğlu haznesinden yâne yâne hû deyü hû

¹⁴³ İlahî'nin notası için bk. Nota 15.

Kaydını yapıp notaya aldığımız eserleri icrâ eden kişinin kasîde ve ilâhîleri hüseyî ve uşşâk makâmlarının nağmeleri ile söylemeye çalıştığı tespit edilmiştir. İlâhîler makâm seyri ve usulü açısından bu yörede söylenen diğer ilâhîlerle benzer özellikler göstermektedir.

2.2.3. Nakşibendî Mûsikîsi

Nakşibendî tarîkatı Şeyh Bahâuddîn-i Nakşibend (ö. 791 / 1389) tarafından kurulmuştur. Anadolu ve Asya topraklarındaki en yaygın tarîkatlardan biridir.¹⁴⁴ Günümüzde birçok kolu bulunmaktadır.

Muş'ta Nakşibendî Tarîkatının Adıyaman-Menzil kolu müntesipleri ağırlıklı olarak bulunmakta olup birkaç mahallede dergâhları mevcuttur. Sohbetlerini perşembe ve pazar günleri akşam ya da yatsı namâzından sonra yapmaktadırlar. Sohbetlerinde *Hafî Zikir*¹⁴⁵ yapılmaktadır. Bu zikre *Hatme-i Hâce* veya *Hatme-i Hâcegân*¹⁴⁶ da denmektedir. Nakşibendî tarîkatı vekili Fahrettin Pınar'ın aktardığı şekliyle Hatme-i Hâcegân şöyle icrâ edilmektedir:

Hatme esnasında gözler kapalı tutulur. Önce hatmeyi idare edenin işareti ile istiğfar edilerek zikre başlanır. Hatmeyi idare eden, zikirleri sırası geldikçe yüksek sesle bildirir. Zikre katılanlar bunları alçak sesle okurlar. Zikirde sırasıyla şu sûre ve duâlar okunur:

7 adet Fâtiha Sûresi

100 adet Salavât-ı Şerîfe

79 adet İnşîrah Sûresi

1001 adet İhlâs Sûresi

7 adet Fâtiha Sûresi

100 adet Salavât-ı Şerîfe

Zikre katılanlardan birisi bir aşr-ı şerîf okur. Hatmeyi idare eden tarafından duâ yapılarak zikir sona erer.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 160.

¹⁴⁵ Hafî Zikir, sessiz ve içten yapılan zikirdir. Bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 113.

¹⁴⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 204.

¹⁴⁷ Fahrettin Pınar, *Kişisel Görüşme*, 26.07.2018

Ayrıca sohbetlerde müntesipler tarafından erbâne ile çeşitli ilâhîler söylenmektedir.¹⁴⁸ Örnek olarak kaydettiğimiz ilâhîler şunlardır:¹⁴⁹

EY BÜLBÜL-İ ŞEYDÂ

Ey bülbül-i şeydâ yine efgâna mı geldin

Azm-i gül edüp zârıyla giryâna mı geldin

Emman emman emman emman emman emman

Herşey çalışıyor bir sıfatı eyleye mâ'mur

Sen cümle sıfat ilini vîrâna mı geldin

Emman emman emman emman emman emman

Sen kucak açarsın yağmur gibi yağsa bela

Derde düşenin derdine dermane mi geldin

Emman emman emman emman emman emman

ZAMAN AHİR ZAMAN

Mevlanın açıktır tövbe kapısı kapıyı çalıp da nolur girsene

Sultan şah-ı zaman tövbe veriyor sen de tövbe alıp sofi olsana

Zaman ahir zaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman

Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

Fırsat elde iken can bedendeyken gözlerin görürken dizler tutarken

Senedin mi var ki diyorsun erken sen de tövbe alıp sofi olsana

Zaman ahir zaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman

Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

¹⁴⁸ Nakşibendî Dergâhında söylenen ilâhi örnekleri için bk. 26 ve 27 no'lu video kayıtları.

¹⁴⁹ İlahîlerin notası için bk. Nota 16 ve Nota 17.

Bilvanis’de yaşar zamanın gavsı Rabbim ona vermiş nurdan havuzu

Bağrı yanıklara veriyorlar su sen de tövbe alıp sofi olsana

Zaman ahir zaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman

Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

“Ey bülbül-i şeydâ” isimli ilâhî Doğu bölgesinde tanınan bir grup olan Grup Tillo’nun söyledikleri bir ilâhîdir.¹⁵⁰ “Zaman ahir zaman” isimli ilâhî ise Adıyaman Menzil ilçesindeki Nakşibendî Tarîkatının merkezinde okunan bir ilâhîdir.¹⁵¹ İcrâ edilen bu ilâhiler hüseyinî ve uşşak makâmlarının nağmeleri ile söylenmektedir. İlahiler özellikle Doğu bölgesinde çeşitli mûsiki grupları tarafından da söylenen ve bilinen ilâhiler olup makâm seyri ve usulü açısından yöresel özellikler göstermektedir.

2.2.4. Alevî Mûsikîsi

Arapçada sözlük anlamı olarak “Ali’ye mensup, Ali’ye ait” anlamlarına gelen Alevî, İslam Tarihi ve Tasavvuf Edebiyatında “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Bektâşî ise Hacı Bektâş Velî tarafından kurulduğuna inanılan tarîkata bağlı olan kişilere verilen isimdir. Bektâşîlik bir tarikat olduğu için, bu tarîkata uyan her kişi *Bektâşî* olabilir. Fakat Alevîlik soya bağlıdır. Yalnız annesi ve babası Alevî olanlar *Alevî* olabilir. Bu konuda diğer bir farklı tanımlamada köy Bektâşîlerine *Alevî*, şehir Bektâşîlerine *Bektâşî* dendiği görülmektedir.¹⁵²

Alevî-Bektâşî toplulukları, inançlarını, yaşam biçimleri ve felsefelerini, gelenek ve göreneklerini törenleri ve semahları ile yaşatmışlardır. Cemler Alevî-Bektâşî topluluklarının geleneğe dayalı dinî hayatlarının bir ritüelidir.

Cem, Farsçada “ayın, tören, adet, töre”, Arapçada ise “toplanmak, bir araya gelmek” anlamlarına gelmektedir. Alevî-Bektâşî toplulukları tarafından tarihsel süreç içerisinde *Âyin-i Cem (Aynu’l-Cem)*, *Cem Âyini* şeklinde de ifade edilmiştir. Cem,

¹⁵⁰ Grup Tillo’nun söylediği ilâhî için bk. “Grup Tillo - Ey Bülbül-i Şeyda”, [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=UTJzX8tEXSg), (02.10.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=UTJzX8tEXSg>, (09.04.2019).

¹⁵¹ Menzil Dergâhında söylenen ilâhî için bk. “Zaman Ahir Zaman - Grup Hayber”, [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=HwW1rD1W-yk), (20.05.2015), https://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=HwW1rD1W-yk, (09.04.2019).

¹⁵² Ethem Rûhi Fıçlalı, *Türkiye’de Alevîlik ve Bektâşîlik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1991, ss:7-9; Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik ve Bektâşîlik*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 51-54.

bütün benliklerden vazgeçilerek, yaratılış sırrının açıklanarak insanın Allah'a kavuşturulmasını ifade etmektedir. Cem âyinine referans olarak *Kırklar Meclisi*¹⁵³ gösterilmektedir.¹⁵⁴

Alevî-Bektâşî geleneğinde yılın belirli zamanlarında çeşitli amaçlarla cem âyinleri düzenlenmektedir. Bu cem âyinleri şunlardır: İkrar Verme Cemi, Görgü Cemi, Abdal Mûsâ Kurbanı, Hizmet Görme (Baş Okutma) Erkânı, Koldan Kopan Erkânı, Dardan İndirme Erkânı, Muharrem Erkânı.¹⁵⁵

Cem âyininin icrâ sıralaması şöyledir:¹⁵⁶

1. On iki hizmet sahipleri cemde gerekli araç ve gereçleri tamamlarlar.
2. Cemaat, cemevinde toplanır.
3. Dede, usulünce cemevine girip postuna oturur.
4. Dede, canlara eğitici bir konuşma yapar.
5. Zâkirler, sazla deyiş çalıp söyler.
6. Süpürge (car) çalınır.
7. Post (seccade) serilir.
8. Dargınlar barıştırılır, sorunlar çözümlenir, canlardan rızalık alınır.
9. On iki hizmet sahiplerinin duaları verilir.
10. Çerağ (delil) uyandırılır.
11. Tezekâr (ibrikar) tarikat abdesti aldırır.
12. Kurban ve lokmaların duaları verilir.
13. Dede, yol-erkân konusunda canlara bilgi verir.
14. Gerekirse kısa bir dinlenme arası verilir.
15. Cem mühürlenir. (Secde yapılır.)
16. Üç düvazimâm okunur. (Secde yapılır.)
17. Üç tevhid çekilir. (Secde yapılır.)
18. Miraçlama okunur, kırklar semahı yapılır.
19. İstek semahları yapılır.
20. Sakka suyu dağıtılır.
21. Mersiyeler okunur.
22. Lokma ve Kurban (Sofra) hizmeti sunulur.
23. Lokmalar yenilip sofraya duası edildikten sonra Dede "*Duran oturan ...*" duası verir. Bundan sonra da şu hizmetler yerine getirilir: Süpürge çalınır,

¹⁵³ Kırklar Meclisi, Alevî-Bektâşîlere göre Peygamber Efendimiz Mi'rac'a çıktığında karşılaştığı olaylar sonrasında Mi'rac'dan dönerken karşılaştığı topluluğun ismidir. Alevî-Bektâşîler cem âyinine yapılan semahları ve ritüelleri, Peygamber Efendimiz ile Kırklar Meclisi'nde yaşadıkları olaylara dayandırmaktadırlar. Kırklar Meclisi için bk. Fırlı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*, ss. 246-249.

¹⁵⁴ Ali Aktaş, "Alevilerde Cem Ayini", *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, Doç. Dr. Halil İbrahim Bulut (ed.), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2010, ss. 557-559.

¹⁵⁵ Aktaş, "Alevilerde Cem Ayini", ss. 560-562; Fırlı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*, ss. 330-334.

¹⁵⁶ Aktaş, "Alevilerde Cem Ayini", ss. 570-571.

post kaldırılır, Oniki hizmet sahiplerinin duası verilir, çerağ dinlendirilir ve cem ibadeti sona erer.

Alevî-Bektâşî mûsikîsi, yukarıda belirtilen cem âyinlerinde, bağlama ile icrâ edilen mûsikî formlarıyla oluşmuştur.

Muş ilinde Bektâşî vatandaşlar bulunmadığı ve sadece Varto ilçesi ve köylerinde Alevî vatandaşlar yoğunlukla yaşadığı için bu kültürün mûsikîsi Alevî mûsikîsi olarak ifade edilecektir.

Muş ilinde sadece Varto ilçesi ve köylerinde Alevî vatandaşlar yoğunlukla yaşamaktadır. Varto ilçesi Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bünyesinde büyük bir cemevi, diğer bazı köy ve mahallelerde ise taziye evi niteliğinde cem âyini yapılan mekânlar bulunmaktadır. Bu çalışmamıza kaynak olması için Varto Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı ve Cemevi Zâkiri Kerem Akdağ ile görüşme yapıp, cemevinde yapılan cem âyinine katılarak tarafımızdan kayıt alınmıştır.¹⁵⁷

14 Şubat 2019 tarihinde Varto Cemevi'nde yapılan Hızır Cemi'ne katılarak, Varto ilçesinde yaşayan Alevî vatandaşların icrâ ettiği cem âyini uygulamaları gözlemlenmiş, yapılan cem âyininin ses ve video kaydı yapılarak, bu cem âyinde Alevî mûsikîsinin hangi formlarının uygulandığı tespit edilmiştir. Varto Cemevi'nde Hızır Cemi kapsamında yapılan cem âyinde icrâ edilen mûsikî ile ilgili ayrıntılı bilgi gelen başlıkta verilmiştir.

2.2.4.1. Cem Âyinde İcrâ Edilen Mûsikî

Cem âyinde belirli kurallar dâhilinde sırasıyla gülbank, deyiş, nefes, düvaz, semah, tevhid, mersiye ve miraçlama formlarından çeşitli eserler bağlama ile icrâ edilmektedir. Şimdi bu formların özelliklerini ve Muş ilinde icrâ edilme şeklini inceleyelim.

2.2.4.1.1. Gülbank (Gülbang / Gülbeng)

Farsça'da "gülün sesi, bülbül şakıması" anlamına gelen gülbank, tarikat törenlerinde belirli bir edâ ile ya da makâmı okunan duadır.¹⁵⁸ Alevî-Bektâşî inancına göre belirli bir hizmete başlarken ya da cem âyinde hizmet bitirildikten sonra okunan

¹⁵⁷ Yapılan görüşmenin ve cem âyininin video ve ses kayıtları için bk. 22, 23 no'lu video kayıtları ve 10, 11, 12, 13 no'lu ses kayıtları.

¹⁵⁸ Ahmet Çakır, "Tekke Müsikîsi/Gülbank", *Türk Din Müsikîsi El Kitabı*, Ahmet Hakkı Turabi (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 125.

çoğu Türkçe, kısa ve manzum biçimde düzenlenmiş Alevî-Bektâşîlik düşüncesini öz olarak yansıtan dualardır.¹⁵⁹

Gülbank çeşitleri şunlardır: Sabah Gülbengi, Eşik Gülbengi, Kurban Tercemanı, Teslim Tercemanı, Cem Dağılış Gülbengi, Hak Hayırlısı Gülbengi, Sâki Gülbengi, Çerağ Gülbengi, Lokma Gülbengi, Telkin Tercemanı.¹⁶⁰

Gülbanklara örnek olarak Görgü Cemi'nde ceme katılanların cemevine girince getirdiği lokmaları ellerinde tutarken Dede'nin okuduğu şu gülbangi verebiliriz:¹⁶¹ “Allah Allah. Lokmalar kabul ola. Muradlar hâsıl ola. Hak-Muhammed-Ali kabul eyleye. İmâm Hasan, Şâh Hüseyin, Hünkâr Hacı Bektâş Veli defterine kayıt ola. Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektâş Veli, gerçek erenler demine hü.”

Varto Cemevi'nde katıldığımız Görgü (Hızır) Cemi'nde Dede'nin yaptığı gülbank şöyledir:¹⁶²

“Bismişâh Allah Allah. Akşamlar hayr ola. Hayırlar feth ola. Şerler def ola. Tüm münafıklar berbat ola. Hak-Muhammed-Ali yardımcınız, gözcünüz, bekçiniz ola. Oniki İmâmın darından, didarından, katarından sizi ayırmasın. Üçler, beşler, yediler on dört masum-i pâklar, on yedi kemerbestlerin himmetleri üzerinize ola. Sizleri her türlü kazadan, beladan saklaya, Nâmerte muhtaç eylesin. Dertlerinize derman, hastalarınıza şifâ eylesin. Getirmiş olduğunuz lokma Düzgün Baba'ya yazılmış ola. Gerçeğe hü mümine yâ Ali.”

Cem âyini içerisinde yapılan her hizmetten önce ve sonra hitap tarzı ile okunan gülbanklar, Osmanlı Devleti zamanında Bektaşî tarikatının yeniçeriler üzerinde etkisinden dolayı Mehter Takımı tarafından icrâ edilen marşların başında besteli tarzda da okunmuştur.¹⁶³ Varto Cemevi'nde okunan gülbankların ise besteli olarak değil, hitap tarzında okunduğu tespit edilmiştir.

¹⁵⁹ Armağan Coşkun Elçi, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), GÜSBE, Ankara 1998, ss. 166-167.

¹⁶⁰ Elçi, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, ss. 170-172.

¹⁶¹ Elçi, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, s. 201.

¹⁶² Varto cemevinde yapılan Görgü Cemi'nde Dede'nin yaptığı gülbank için bk. 10 no'lu ses kaydı.

¹⁶³ Ubeydullah Sezikli, “Bektaşî Tekkelerinde Kullanılan Musiki Formları”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, II, 2011, s. 1026.

2.2.4.1.2. Deyiş

Demek mastarından türetilmiş olan deyiş, Alevî-Bektâşî inancını yansıtan ilâhîlere verilen isimdir. Sabit bir ezgi kalıbı olmayan ve yörelere göre değişiklik arz eden deyişlerin sözleri, Alevî-Bektâşî büyüklerinden *Yedi Ulu Ozan* olan Nesîmî (ö. 15. yy.), Yemînî (ö. 15. yy.), Hatâyî (ö. 16. yy.), Fuzûlî (ö. 16. yy.), Vîrânî (ö. 16. yy.), Pir Sultan (ö. 16. yy.), Kul Himmet (ö. 16. yy.)'in şiirlerinden alınmıştır. Müzikal yapı olarak ilâhîlerden farklı olmayan deyişler ağırlıkla Türk Halk Müziği özelliği taşımaktadırlar.¹⁶⁴

Âşıkların bestelediği deyişler olduğu gibi, özellikle cem âyinine seslendirilen, belirli anlam ve görevleri olan deyişlerin on iki hizmet deyişi, çerağ uyandırma deyişi, niyazlaşma deyişi, semah deyişi gibi farklı isimlerle adlandırıldığı görülmektedir.¹⁶⁵ Mûsikîmizde deyişler makâmsal olarak genellikle uşşâk, hüseyinî, çargâh, karcığar ve hicâz makâmılarıyla bestelenmiştir.

Muş ili Varto ilçesinde bulunan Varto Cemevi'nde 14 Şubat 2019 tarihinde yapılan Hızır Cemi'nde önce Zazaca "On İki Hizmet" deyişi ve Zazaca "Wayır tı maré wayirbe" isimli deyiş okumuştur.¹⁶⁶

12 HİZMET DEYİŞİ

Heq'ra ayan beyan biyo

Pirémi tora aseno

Eşmo cemé xızırıyo

Murşidire xeberebo

Tayé vané hem nuvusnené

İkrar re selam ruşnené

Qeso xırab né heşnené

Rayberire xeberebo

¹⁶⁴ Çakır, "Tekke Mûsikisi/Deyiş", *Türk Din Mûsikisi El Kitabı*, s. 113.

¹⁶⁵ Seyit Yöre, "Alevî-Bektâşî Kültürünün Müziksel Kodları" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2011, s. 222.

¹⁶⁶ On İki Hizmet Deyişi'nin notası için bk. Nota 18; Zazaca Deyişin notası için bk. Nota 19.

Haq'i zando vé qulé xo

Roşti dimayo çımé xo

Keso be bext kalo xağo

Heyderi ré xeberebo

Berbena hesir rışnena

Bılbılé gulé wazena

Çıla de ronye véřena

Çıladayr re xeberebo

Zikré zakir tembur sazo

Nefeso beyit duvazo

Haq're mıneto avazo

Zakiri re xeberebo

Cemde bené bıra wayé

Téde gürühé nacıyé

Wédariyo xırabiyé

Avlekdayr re xeberebo

Ehli heq'a zere weşa

Na raya rayede xasa

Destteki xavliu tasa

İbrikdayr re xeberebo

Ma avera vato buli
Rayamı muhamed-u eli
Bé şimé vervau husén'i
Sakadayr re xeberebo

Evı ine woyır fani
Tavaf kerime erkani
Vındené veré cemxani
Çeverdayrre xeberebo

Qulé elhaq zere paki
Loqmo kalni cune naki
Vılakerdena na loqmoki
Niyazdayr re xeberebo

Keso sayır pir ser şono
Mubette zere weş céno
Peyikdayr xeberebeno
Peyikdayr re xeberebo

Raya haq'de mınnetdaro
Momin xızmetkaré rayo
Zere hirayo dergahdaro
Dergahdayr re xeberebo

Ama xo nar şah senema

Çewreside semah şona

Secde-u dare vındena

Semahdayr re xeberebo

WAYIR TI MARÉ WAYİRBE

Roşti mı cayne ma sera

Şeydi diyari tı sıtara

Ma bı hevi meke cara

Wayır tı maré wayırbe

Gıré boğa cero bero

Hızıro kal veng bıkerö

Bé sıtaro tenge dero

Wayır tı maré wayırbe

Goşkarbaba hewar toré

Bı terekne zılm u zoré

Desté xo kené ya toré

Wayır tı maré wayırbe

Beri mıneté bıke me

Ma peşiye ziyara bıceme

Burhan raya xo bırame

Wayır tı maré wayırbe

Ülkemiz genelinde bulunan cemevlerinde okunan deyişlerin dilinin genellikle Türkçe olmasına rağmen Tunceli vb. birkaç yörede Kürtçe ve Zazaca deyişler

okunduğuna rastlanılmıştır.¹⁶⁷ Tunceli y6resindeki ocaklara bağlı olduğu bilinen Varto Cemevi'nde de yukarıda s6zlerini yazıp notaya aldığımız iki Zazaca deyiş okunmuştur. Ardından şu deyişler okunmuştur:¹⁶⁸

GELDİ DİN İMANIM

Yerin, g6g6n, arşın, k6rř6n 7erağı

Geldi din imanım, İmâm H6seyin

Seninle zin oldu, m6r6vvet bağı

Geldi din imanım, İmâm H6seyin

Gel pirim penahım İmâm H6seyin

Gel pirim penahım şâhım H6seyin

Dedem Muhammed'dir, atan Hayderi

Parmağıyla yıktı, bab-ı Hayber'i

şehitler serveri, gaziler piri

Geldi din imanım, İmâm H6seyin

Gel pirim penahım İmâm H6seyin

Gel pirim penahım şâhım H6seyin

Genci Abdal, şefaatin muhtacı

Seni zikrediyor, g6ruh-u Naci

C6mle evliyanın, ser 7eşme tacı

Geldi din imanım, İmâm H6seyin

Gel pirim penahım İmâm H6seyin

Gel pirim penahım şâhım H6seyin

¹⁶⁷ Daimi Cengiz, "Kureyşan (Khuresu) Ocağı'nın Cem Rit6eli ve Rit6el Musikisi" *Tunceli 6niversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/5, G6z 2014, ss. 57-59.

¹⁶⁸ Deyişlerin notası i7in bk. Nota 20 ve Nota 21; Varto Cemevi'nde Hızır Cemi'nde okunan deyişler i7in bk. 11 no'lu ses kaydı ve 23 no'lu video kaydı.

HIZIR DEYİŞİ

Gönül bir saraydır sevgi sultandır

İnsanlar kendini bildiği zaman

Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır

Canım ya Hızır gözü kör olana ne yapsın Hızır

Garibanın gözlerinde sel olmaz, hey dost sel olmaz

Dertli Kerem boşa yanıp kül olmaz

İnsanlık bir bütün asla el olmaz

İnsanlar kendini bildiği zaman

Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır

Canım ya Hızır gözü görenlere her yerden hazır

Cahil olan cahil şaşar bu işe

Kamil olan kişi eyler tam aőa

Ne gerek kavgaya, ne lüzum savaşa

İnsanlar kendini bildiği zaman

Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır

Canım ya Hızır gözü görenlere her yerden hazır

Ben ozanım yalanlara karnım tok

Gelir geçten başa bunca őuk

Dost perişan çağırmana gerek yok

İnsanlar kendini bildiği zaman

Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır

Canım ya Hızır gözü kör olana ne yapsın Hızır

Bu deyiş başka yörelerde de aynı şekilde icrâ edilmektedir.

2.2.4.1.3. Nefes

Nefes, Bektâşî şâir ve âşıkları tarafından yazılmış ve bestelenmiş olan Bektâşî felsefesini ifâde eden, cem âyinlerinde okunan ve ilâhîlere benzeyen dinî mûsikî formudur.¹⁶⁹ Varto ilçesinde Bektâşî vatandaşlar yaşamadığı için Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde nefes formundan herhangi bir eser icrâ edilmemiştir.

2.2.4.1.4. Dûvaz

Alevî-Bektâşî kültüründe On iki İmâmın adlarının sırayla geçtiği, On iki İmâmı metheden, onlara duyulan muhabbeti dile getiren şiirlere ve müzik formuna verilen isimdir. Farsçada on iki anlamına gelen *düvazdeh*, *duvazdeh*, *düvaz*, *duvaz*, *duaz*, *düvazdeh imâm*, *duvazdeh imâm* isimleri de kullanılmaktadır. Ama genel kabul görmüş isimler ise *düvaz* ya da *düvâzimâm* isimleridir.¹⁷⁰

On İki İmâm'ın isimleri şöyledir:¹⁷¹

1. İmâm Ali
2. İmâm Hasan
3. İmâm Hüseyin
4. İmâm Zeyne'l-Abidîn
5. İmâm Muhammed Bâkır
6. İmâm Cafer Sâdık
7. İmâm Mûsâ Kâzım
8. İmâm Ali Rızâ
9. İmâm Muhammed Takî
10. İmâm Ali Nakî
11. İmâm Hasan Askerî
12. İmâm Mehdî

¹⁶⁹ Çakır, "Tekke Mûsikisi/Nefes", *Türk Din Mûsikisi El Kitabı*, s. 113.

¹⁷⁰ Armağan Coşkun Elçi, "Duvazlar / Duvazimamlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 2011, s. 134.

¹⁷¹ Elçi, "Duvazlar / Duvazimamlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve" s. 150.

Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde Őu dűvazlar icrâ edilmiŐtir:¹⁷²

ÇERAĞ DűVAZI

Hata ettim Hűda yaktı delili

Muhammed Mustafa yaktı delili

Ol Âl-i Abâ'dan Haydâr-ı Kerrar

Ali'yyűl Műrteza yaktı delili

Haticetű'l-kűbrâ Fâtımâ Zehrâ

Ol Hayrű'n-nisâ yaktı delili

İmâm Hasan aşkına girdim meydana

Hűseyn-i Kerbelâ yaktı delili

İmâm Zeynel, İmâm Bâkır-ű Câfer

Kâzım, Műsa Rızâ yaktı delili

Muhammed Takî'den hem Ali Nakî

Hasan-űl Askerî yaktı delili

Muhammed Mehdi-i Ol Sahib zaman

EŐiĐinde âyet yaktı delili

Bilirim gűnahım hadden aŐubdur

Hűnkâr-ı evliya yaktı delili

¹⁷² Varto Cemevi'nde Hızır Cemi'nde okunan eserler işin bk. 11 no'lu ses kaydı; Eserlerin notası işin bk. Nota 22 ve Nota 23.

On iki İmâm'dandır bu nur Hatâyî

Şîr-i Yezdan Ali yaktı delili

Şîr-i Yezdan Ali kurdu bu yolu

Şîr-i Yezdan Ali kabul eylesin

ALİYE SELMAN OLASIN

Muhammed'i candan sev ki

Ali'ye Selman olasın

Ehl-i Beyt'e gönül ver ki

Ali'ye Selman olasın

Haydar Haydar Haydar Haydar

Ali'ye Selman olasın

Hey Dost Hey Dost Hey Dost Hey Dost

Ali'ye Selman olasın

Muhammed'i Hazır bil ki

Can hakka nazır bil ki

Her gördüğün Hızır bil ki

Ali'ye Selman olasın

Haydar Haydar Haydar Haydar

Ali'ye Selman olasın

Hey Dost Hey Dost Hey Dost Hey Dost

Ali'ye Selman olasın

Muhammed'e gönül kat ki

Gâh deyip rehberine yet ki

Bir gerçekten etek tut ki

Ali'ye Selman olasın

Haydar Haydar Haydar Haydar

Ali'ye Selman olasın

Hey Dost Hey Dost Hey Dost Hey Dost

Ali'ye Selman olasın

Hasan ile girdim ceme

Hüseyin sırrımı deme

Müşahipsiz lokma yeme

Ali'ye Selman olasın

Zeynel, Bâkır, Câfer, Kâzım

Rızâ'ya da bağlı özüm

Hatırı kırma şahvazım

Ali'ye Selman olasın

Haydar Haydar Haydar Haydar

Ali'ye Selman olasın

Hey Dost Hey Dost Hey Dost Hey Dost

Ali'ye Selman olasın

Taki'ye Naki'ye eriş

Askeride biter her iş

Mehdi sıratına kariş

Ali'ye Selman olasin

şah Hatâyim özünü ırma

Bir gerçekten sözün ırma

Her âdeme sırrın verme

Ali'ye Selman olasin

Bu düvazlar ülkemiz genelinde bulunan cemevlerinde icrâ edilen düvazlarla makâm ve usul bakımından benzer özellikler taşımaktadır.

2.2.4.1.5. Semah

Semah, Alevî müziği ve cem âyini dendiğinde ilk olarak akla gelen türdür. Semah saza ve aşığın okuduğu deyişe göre dönülen dini oyuna verilen isim olduğu gibi bu oyuna eşlik eden müzik türüne de verilen isimdir.¹⁷³ Yörelere göre isimlendirildiği gibi farklı şekillerde de isimlendirilmektedir. Örnek olarak Tokat Semahı olarak bilinen “Ey şahin bakışım” ve “Bugün bize pir geldi” isimli eserler verilmektedir.¹⁷⁴ Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde şu semahlar icrâ edilmiştir.¹⁷⁵

Kalksın Kalksın Semahçılar kalksın

Hakk için bir semah dönsün

Bizden geri gönül kalmasın

DÜN GECE SEYRİM İÇİNDE

Dün gece seyrim içinde

Ben Dedem Ali'yi gördüm

¹⁷³ Sevgi Demir, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı, Ritüeller ve Müzikal Formasyonlar Üzerine Analitik Karşılaştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜSBE, İstanbul 2009, ss. 193-194.

¹⁷⁴ Emre Pınarbaşı, *Tokat Yöresi Dini Musikisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE, Samsun 2012, s. 34.

¹⁷⁵ Eserlerin notası için bk. Nota 24, Nota 25 ve Nota 26.

Eğildim niyaz deminde
Ben Dedem Ali'yi gördüm

Kul Himmet Üstadım düşkün
Yüce dağlar coşkun coşkun
Cümle memleketlerden üstün
Ben Dedem Ali'yi gördüm

EY ŞAHİN BAKIŞLIM

Ey şahin bakışlım bülbül avazlım bülbül avazlım
Bir eli kadehli bir eli sazlım
İşte ben gidiyom kal ahu gözlüm kal ahu gözlüm
Ne sen beni unut ne de ben seni

Hudey hudey hudey

Dem dem dem dem

Kul Hüseynim der ki gül benzim soluk gül benzim soluk

Serimize yazılmıştır ayrılık

Vallahi sevdiğim gönüller birlik gönüller birlik

Ne sen beni unut ne de ben seni

Hudey hudey hudey

Dem dem dem dem

YÜRÜME

Niyaza bak niyaza

Yürü yürü sağdan yürü

Hak Muhammed pîrim Ali

Amana geldim amana

Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Amana geldim amana

Fatma Ana'yı ararım

Yüz sürmek kavlim kararım

Hata ettim günahkârım

Amana geldim amana

Niyaza bak niyaza

Yürü yürü soldan yürü

Şah Hasan şehitler başı

Şah Hüseyin karındaşı

Sel sel oldu gözüm yaşı

Amana geldim amana

Zeynel Bâkır Câfer Kâzım

Musa Ali Rızâ özüm

Cümlesize var niyazım

Amana geldim amana

HIZLI

Niyaza bak niyaza

Yürü yürü sağdan yürü

Pervaza geç pervaza geç

Takî Nakî Şah Askerî

Divanda geliyor yolu

Mürvet Ali'nin Kanber'i

Amana geldim amana

Aman Kul Himmetim aman

Yetiş Mehdi sahip-zaman

Yardım eyle oniki imâm

Amana geldim amana

HIZLANMA

Kaldır kaldır kollar kaldır

Hak için bir semah eyle

Sözünü özüne indir

Pir için bir semah eyle

Yürü turnam yürü yürü

Gitti katar gelmez geri

Şu sinemde akan teri

Doldur ver içeyim zehri

Turnalar vermiş sesini

İmâmlar çeker yasını

Yine kendi devesini

Çeken Mürtezâ Ali'dir

Ali'dir Allah'ın dostu

Hü deyip Zülfikar kesti

Selman'ın sümbülü açtı

Deren Mürteza Ali'dir

Şah Hatâyi'm der dervişler

Sağ olsun cümle kardeşler

Semaha indi ağaçlar

Dönen Mürtezâ Ali'dir.

Bu eserler semah dönülürken icrâ edilmektedir. Semahlarda ağırlama, karşılama ve yeldirme adında üç bölüm bulunmaktadır.¹⁷⁶ Varto Cemevi'nde "Niyaza Bak Niyaza" isimli meydan semahı içerisinde bu bölümler; yürüme, hızlı ve hızlanma olarak ifade edilmiştir. Bu semahda yürüme bölümü 10/8'lik usulle başlayıp, hızlı bölümünde metronom artırılarak usûl 9/8 olarak değişmekte, son bölüm olan hızlanma bölümünde ise usul değiştirilmeden yine metronom artırılarak semah bitirilmektedir. Bu anlamda "Niyaza bak niyaza" isimli semah Varto Cemevi'ne özel bir semahdır.

Bu semah tamamlandıktan sonra gönüllüler dede tarafından semaha davet edilmektedir. Gönüllüler için Zâkir¹⁷⁷ tarafından "Gine Dertli İniliyorsun" semahı icrâ edilmektedir. Sözleri şöyledir:¹⁷⁸

¹⁷⁶ Elçi, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, s. 437.

¹⁷⁷ Zâkir, On İki Hizmet sahiplerinden birisidir. Görevi cem âyininde bağlaması ile eserleri icrâ etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Elçi, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, ss. 149-150.

¹⁷⁸ Eserin notası için bk. Nota 27.

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

Gine dertli dertli iniliyorsun

Sarı turnam sinen yaralandı mı

Hiç el değmeden de iniliyorsun.

Sarı turnam sinem yaralandı mı

Yoksa ciğerlerin parelendi mi

Yoksa sana yar düzen mi düzdüler

Perdelerin tel tel edip üzdüler

Tellerini sırmadan mı süzdüler

Allı da turnam,telli de turnam, sinen de yaralandı mı

Yoksa ciğerlerin parelendi mi

Havayı ey deli gönül havayı

Ay doğmadan şavkı tutmuş ovayı

Türkmen kızı katar etmiş mayayı

Çekip gider bir gözleri sürmeli

Hay Hay çekip gider bir gözleri sürmeli

Kuru kütük yanmayınca tüter mi

Ak gerdanda çifte benler biter mi

Vakti gelmeyince bülbül öter mi

Ötüp gider bir gözleri sürmeli

Hay Hay dere kenarında yerler hurmayı

Kılavuz ederler telli turnayı

Ak göğsün üstünde ilik düğmeyi
Çözüp gider bir gözleri sürmeli
Hay Hay çözüp gider bir gözleri sürmeli

Karacoğlan der ki geçti ne fayda
Bir vefa kalmadı ok ile yayda

2.2.4.1.6. Tevhid

Tevhid, cem âyinlerinde düvazlardan sonra okunan vahdet-i vücud düşüncesini ifade eden sözleri Alevî-Bektâşî ozanları tarafından yazılan mûsikî formuna verilen isimdir.¹⁷⁹ Tevhidler genellikle Sofyan Usûlü ile segâh, hüseyinî ve uşşâk vb. makâmlar ile bestelenmiştir.

Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde sözleri Harâbî'ye ait “Vahdetnâme” isimli tevhid icrâ edilmiştir.¹⁸⁰

VAHDETNÂME

Daha Allah ile cihan yok iken
Biz onu var edip ilan eyledik
Hakk'a hiçbir layık mekân yok iken
Hanemize aldık mihman eyledik

Kendisinin ismi henüz yok idi
İsmi şöyle dursun cismi yok idi
Hiçbir kıyafeti resmi yok idi
Şekil verip tıpkı insan eyledik

¹⁷⁹ Demir, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı*, s. 193.

¹⁸⁰ Eserin notası için bk. Nota 28.

Allah ile burda birleştik
Nokta-i âmâya girdik yerleştik
Sırr-ı Küntü kenzi orda söyleştik
İsm-i şerîfini Rahmân eyledik

Aşikâr olunca zat ü sıfatı
Kûn dedik var ettik bu semavâtı
Birlikte yarattık hep kâinâtı
Nam ü nişânını cihan eyledik

Yerleri gökleri yaptık yedi kat
Altı günde tamam oldu kâinât
Yarattık içinde bunca mahlûkât
Erzakını verdik ihsan eyledik

Asılsız fasılsız yaptık cenneti
Huri gılmanlara verdik ziyneti
Türlü vaatlerle her bir milleti
Sevindirip şad ü handan eyledik

Âdem ile Havvâ birlik idiler
Ne güzel bir mekân bulduk dediler
Cennetin içinde buğday yediler
Sürdük bir tarafa puyan eyledik

Vahdet sarayına giren hakk için

Hakk-ı hakka yakın görenler için

Bu sırrı Harâbî bilenler için

Birlik meydanında cevlan eyledik

Bu tevhid ülkemizde bulunan diğer cemevlerinde de Varto Cemevi'nde okunduğu şekliyle icrâ edilmektedir.

2.2.4.1.7. Mersiye

Lügatte ağıt, ölenin arkasından duyulan acıyı ve o kişinin üstünlüklerini bildiren manzume olarak tanımlanan mersiye, dinî mûsikîmizde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatmak maksadıyla bestelenen eserlere verilen isimdir.¹⁸¹ Mersiyeler mûsikîmizde hicâz makâmı ve Hz. Hüseyin Efendimize nispetle hüseyinî makâmı ile bestelenmiştir. Muharrem ayında okunan mersiyelere de *Muharremiyye* denmektedir.¹⁸²

Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde (Hızır Cemi) herhangi bir mersiye icrâ edilmemiştir. Daha önce Cemevi Zâkiri Kerem Akdağ ile yaptığımız görüşmede cemlerde genellikle “Bugün mâtem günü geldi” ve “Sabahın seher vaktinde” isimli mersiyeleri okuduklarını ifade etmişlerdir.¹⁸³ Bu mersiyeler Muharrem ayında yapılan On Muharrem törenlerinde sıkça icrâ edilmektedir. Mersiyelerin sözleri şöyledir:¹⁸⁴

BUGÜN MATEM GÜNÜ GELDİ

Bugün matem günü geldi

Ah Hasanım vah Hüseynim

Senin derdin bağrım deldi

Ah Hasanım vah Hüseynim

Şehit düşmüş Şah-ı Merdan

Ah Hasanım vah Hüseynim

¹⁸¹ Ekinci, *Dinî Lügat*, s. 393; Çakır, “Tekke Mûsikîsi/Mersiye”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, s. 109.

¹⁸² Yöre, “Alevî-Bektâşî Kültürünün Müziksel Kodları”, ss. 230-232.

¹⁸³ Akdağ, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018, Cemevinde Okunan Mersiye için bk. 22 no'lu video kaydı.

¹⁸⁴ Eserlerin notası için bk. Nota 29 ve Nota 30.

Kerbela'nın önü düzdür
Geceler bana gündüzdür
Şah Kerbela'da yalnızdır
Ah Hasanım vah Hüseynim

Şehit düşmüş Şah-ı Merdan
Ah Hasanım vah Hüseynim

Kerbela'nın yazıları
Şehit düştü gazileri
Fatma ana kuzuları
Ah Hasanım vah Hüseynim
Şehit düşmüş Şah-ı Merdan
Ah Hasanım vah Hüseynim

SABAHIN SEHER VAKTİNDE

Sabahın seher vaktinde
Ali'yi gördüm Ali'yi
Eğildim niyaz eyledim
Ali'yi gördüm Ali'yi

Kaşı kirpik deste deste
Armağan sunar dostu
Muhammed ile Miraçta
Ali'yi gördüm Ali'yi

Arslanı gördüm meşede
Kırk mum yanar bir şişede
Yedi iklim dört köşede
Ali'yi gördüm Ali'yi

Arslanı gördüm çağında
Açılmış cennet bağında
Musa ile Tur Dağında
Ali'yi gördüm Ali'yi

Cennet kapısında duran
Hayber'in kilidin kıran
Kâfire Zülfikar çalan
Ali'yi gördüm Ali'yi

Çiskin dağlar başı çiskin
Kul Himmet'im oldu küskün
Cümle yerden erden üstün
Ali'yi gördüm Ali'yi

2.2.4.1.8. Miraçlama

Edebiyatımızda Hz. Peygamberimiz'in Mescid-i Aksâ'da göğe yükseltilmesi yani Mi'râc'a çıkma hâdisesini anlatan manzum eserlere ve dinî mûsikîmizde bu eserlerin bestelenmiş şekillerine Mîrâciye ismi verilmiştir.¹⁸⁵ Alevî-Bektâşî kültüründe ise melek Cebrail'in Hz. Peygamber'i Mi'rac'a çıkarmasını ve Kırklar söylencesini anlatan, cem âyinlerinde icrâ edilen mûsikî formuna ise miraçlama denmektedir.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Koca, Turabi, "Câmi Mûsikîsi/Mîrâciye", *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, ss. 102-103.

¹⁸⁶ Banu Mustan Dönmez, "Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir-Mûzik-Dans' İle İlişkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/14, 2010, s.197.

Varto Cemevi'nde katılmış olduğumuz Hızır Cemi'nde miraçlama icrâ edilmemiştir. Ama Cemevi Zâkiri Kerem Akdağ yapılan diğer cemlerde “Geldi Cebrail buyurdu” isimli miraçlamayı okuduklarını ve semah döndüklerini ifâde etmiştir. Aşağıda sözlerini yazıp notaya aldığımız “Geldi Cebrâil buyurdu” isimli miraçlama ülkemiz genelindeki diğer cemevlerinde de icrâ edilmektedir.¹⁸⁷

MİRACLAMA

Geldi Cebrâil buyurdu

Hak Muhammed Mustafa'ya

Hak seni Mirâc'a okur

Davete kadersin Hüdâ'ya

Ol emanetim budur

Pîr-i rehber tutasın

Daim erkân yatıban

Hem Tarîk-i müstakîme

Muhammed sükûta vardı

Vardı Hakk'ı zikreledi

Şimdi senden el tutayım

Hak buyurdu bu duayı

Cebrâil de el tuttu

Muhammed bel bağladı

İki gönül bir oluben

Hep yürüdüler dergâha

¹⁸⁷ Eserin notası için bk. Nota 31.

Vardı dergâh kapısına
Gördü orda bir aslan yatar
Aslan anda hamle kıldı
Korktu Muhammed Mustafa

Buyurdu sırr-ı kâinat
Korkma ya habibim dedi
Hatemi ağzına ver ki
Aslan ister bir nişane

Hatemi ağzına verdi
Aslan orda oldu sakın
Muhammed'e yol veruben
Aslan gitti nihane

Vardı Hakk'ı tavaf etti
Evvela bunu söyledi
Ne çetin şîrin varmış
Hayli cevreyledi bize

Gördü bir biçare derviş
Hemen yutmak diledi
Ali yanımda olaydı
Dayanırdım ol Şahıma

Gel benim sırr-ı devletlim

Sana tâbiyim ey Habîbim

Eğiliben secde kıldı

Eşiğine kıblegâh'a

Kudretten üç hon geldi

Sütü elma baldan aldı

Muhammed destini sundu

Nuş eyledi emrullahı

Doksan bin kelam danıştı

İki gönül dost dostuna

Tevhid'i armağan verdi

Yeryüzündeki insana

Muhammed ayağa kalktı

Hep ümmetini diledi

Ümmetine rahmet olsun

Anda ağladı Kibriya

Eğiliben secde kıldı

Hoşca kal sultanım dedi

Kalkıp evine giderken

Yolu uğradı Kırklara

Vardı Kırklar makamına

Oturuben oldu sâkin

Eğiliben secde kıldı

Eşiğine kiblegâha

Muhammed sürdü yüzünü

Hakka teslim etti özünü

Cebrâil getirdi üzüm

Hasan Hüseyin ol Şaha

Canım size kimler derler

Şahım bize Kırklar derler

Cümleden ulu yolumuz

Eldedir külli varımız

Madem size Kırklar derler

Nedendir eksik biriniz

Selman Şeydallah'a gitti

Ondandır eksik birimiz

Cümleden ulu yolumuz

Eldedir külli varımız

Birimize neşter vursan

Bir yere akar kanımız

Selman Şeydullah'tan geldi

Hü deyip içeri girdi

Bir üzüm tanesi koydu

Selmanın Keşkullahına

Kuduretten bir el geldi

Ezdi bir engür eyledi

Hatemi ol elde gördü

Uğradı bir müşkül hale

Ol şerbetten biri içti

Cümlesi de oldu hayran

Mümin müslim üryan büryan

Hep girdiler semaha

Cümlesi de el çırpuben

Dediler Allah Allah

Muhammed bile girdi

Kırklar ile semaha

Muhammed'im coşa geldi

Tacı başından düştü

Kemeri kırk pare oldu

Hep sardı Kırklara

Muhabbetler galip oldu
Yol-erkân yerini aldı
Muhammede yol göründü
Hatırları oldu sefa

Muhammed evine gitti
Ali Hakk'ı tavaf etti
Hatemi önüne koydu
Dedi saddaksın Ya Ali

Evveli sen âhiri sen
Bâtını sen zâhiri sen
Cümle sırlar sana ayan
Dedi Şâh-ı Evliya

Şah Hatâyî'm vâkıf oldum
Ben bu sırrın ötesine
Hakk'ı inandıramadım
Özü çürük ervâha

2.3. Mübârek Gün ve Gecelerde İcrâ Edilen Mûsikî

İslâm Dini'nde mübârek olarak kabul edilen günlerimiz, Üç Aylar (Recep, Şaban ve Ramazan), Ramazan ve Kurban Bayramları ve Muharrem ayı'dır.

Muş merkezi ve ilçelerinde üç aylara özel olarak câmi ve tekkelerde herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Fakat bu aylar içerisinde olan Regâib, Mi'rac, Berat ve Kadir Geceleri ile alâkalı programlar yapılmaktadır. Mübârek geceler kısmında bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Ramazan ayında câmilerde sabah namâzından önce, öğle ve ikinci namâzından

sonra mukâbele¹⁸⁸ okunmaktadır.¹⁸⁹ Akşamları ise câmilerde terâvih namâzı kılınmaktadır. Bulanık ilçesinde Molla Halit Aydın'la yaptığımız görüşmede Ramazan ayında vatandaşları sahura kaldırmak için sahur vakti geldiğinde câmilerden Kürtçe kasîde okunduğunu ifâde etmiştir.¹⁹⁰ Bu uygulamaya Muş merkezde ve diğer ilçelerde rastlanılmamıştır. Ayrıca Ramazan ayında merkezde özellikle de köylerde evlerde imâm tarafından Kürtçe mevlid okunmaktadır. Ardından ise mevlide katılan misafirlere iftar yemeği ikram edilmektedir.¹⁹¹

Ramazan ve Kurban Bayramlarında, bayram namâzlarında farklı bir uygulama yapılmamaktadır. Tuba Câmi İmâm Hatîbi Muhammed Fecri Yıldırım, sadece Kurban Bayramı namâzında özel olarak yapılan uygulamadan bahsetmiştir. Bu uygulama şöyledir: “Kurban Bayramı sabahı cemaat, câmiye sabah namâzını kılmaya gelir. Sabah namâzı kılındıktan sonra bayram namâzı beklenirken, imâm mihrâbtan Rahmân Suresini okur. Her *رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ* âyeti okunduktan sonra cemaatle berâber Itrî'nin bestelediği segâh tekbîr okunur.”¹⁹²

Korkut ilçe Müftüsü Mehmet Ali Kuştaşı, ilçede bayram namâzlarında farklı bir uygulama yapıldığını şöyle anlatmıştır:

“Geçen bayramda karşılaştığım Korkut Merkez Câmi'nde farklı bir durumu anlatayım. Normalde bayram sabahı, sabah namâzından sonra câmide bayram namâzına kadar sohbet olur. Câmiye gittiğimde cemaatin olmadığını görünce imâma sordum. ‘Hocam bizde farklı bir uygulama var. Birazdan onu yapacağım’ dedi. Biraz vakit geçtikten sonra mikrofonu aldı. Rahmân Suresi’nden dört, beş ayet okudu. Ondan sonra kısa bir salâ verdi ve ardından tekrar Rahmân Sûresini okumaya devam etti. Yaklaşık bir buçuk sayfa okudu. ‘Bunu niye yapıyorsunuz?’ diye sorduğumda cemaat bunu duyduğu zaman, ‘tamam artık bayram namâzı vakti yaklaştı, gidelim diyorlar’

¹⁸⁸ Bir başkasının Kur’ân-ı Kerîm’i okuyuşunu takip etmek ve bu suretle hatim indirme anlamındaki kıraat terimidir. Ramazan Ayında câmi, mescid ve evlerde sabah, öğle, ikindi namâzlarında hâfizlar tarafından okunan Kur’an’ı takip etmek suretiyle hatim indirme geleneğine ad olmuş, zamanla hâfizların bu okuyuşları için de aynı terim kullanılmıştır. Bu gelenek, Cebrâil’in Ramazan aylarında her gece Hz. Peygamber’e gelerek o ana kadar nâzil olan âyet ve sûreleri karşılıklı okuyup kontrol etmelerine dayanır. Bk. Nebi Bozkurt, “Mukabele”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, İstanbul 2006, ss. 100-101.

¹⁸⁹ Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018; Bk. 8 no’lu video kaydı; Aktoprak, Aktaş, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018; Bk. 5 no’lu video kaydı.

¹⁹⁰ Karancı, Aydın, Aydın, *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018; Okunan kasîde için bk. 1 no’lu video kaydı.

¹⁹¹ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018, A. Bozkurt, *Kişisel Görüşme*, 02.08.2016.

¹⁹² Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018; Bk. 8 no’lu video kaydı.

dedi. Korkut'ta farklı bir uygulama olarak bunu gördüm."¹⁹³

Muharrem ayında bazı sünnî vatandaşlar bu aya özel aşûre günü için aşûre pişirip dağıtmaktadır. Korkut Müftüsü Mehmet Ali Kuştaşı ilçede müftülük olarak aşûre dağıttıklarını, bazı vatandaşların "biz alevî değiliz" diyerek tepki gösterdiklerini ifade etmiştir.¹⁹⁴

Varto Cemevi Zâkiri Kerem Akdağ ile yaptığımız görüşmede, Muharrem ayında on iki gün oruç tuttıklarını, akşamları cemevinde oruçlarını açıp cem âyini yaptıklarını bildirmiştir. Cem âyininde ise özellikle mersiye okuduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Okunan mersiye ile ilgili mersiye başlığında bilgi verilmiştir.

Mübârek gecelerde Muş merkezinde câmilerde akşam ya da yatsı namâzında, ilçelerdeki câmilerde ise ikinci namâzından sonra mevlid okunmaktadır.¹⁹⁶ Bu programda bazen tamamen Kürtçe mevlid, bazen hem Türkçe hem Kürtçe mevlid, bazen de sadece Türkçe mevlid okunmaktadır. Türkçe mevlidlerde Süleyman Çelebi'nin mevlidinden tevhid, velâdet ve merhabâ bahirleri okunmaktadır.¹⁹⁷ Mi'rac Gecesinde ise Muhammed Fecri Yıldırım mi'rac bahrini sadece kendisinin okuduğunu, kendisinden başkasının okuduğuna rastlamadığını ifade etmiştir.¹⁹⁸

Muş'ta bulunan tarikat müntesipleri, yaptığımız görüşmelerde tekkelerde mübarek gecelerde zikirler yaptıklarını bunun dışında mübarek gecelere özel olarak yapılan farklı bir uygulama yapmadıklarını ifade etmiştir.¹⁹⁹

2.4. Mübârek Gün ve Geceler Haricinde İcrâ Edilen Mûsikî

Muş il merkezi ve ilçelerinde cenâze törenlerinden sonra yapılan tâziye uygulamasına oldukça önem verilmektedir. Cenâze tekfin ve tedfin işlerini câmi imâmları yapsa da tâziye uygulaması, tâziye evlerinde yörede tanınan seydâ, molla, mele denilen kişiler tarafından yapılmaktadır.²⁰⁰ Muş yöresinde yapılan tâziye uygulamasını Hacı Veysi Câmi İmâm Hatîbi Mehmetşah Gündüz şöyle anlatmaktadır:

¹⁹³ Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018.

¹⁹⁴ Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018; Bk. 3 no'lu video kaydı.

¹⁹⁵ Akdağ, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018; Bk. 22 no'lu video kaydı.

¹⁹⁶ Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018.

¹⁹⁷ Abdülmecit Fırat, *Kişisel Görüşme*, 13.07.2018.

¹⁹⁸ Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.

¹⁹⁹ Evren, *Kişisel Görüşme*, 08.02.2019.

²⁰⁰ Selahattin Aslan, *Muş İli Ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), UÜSBE, Uşak 2019, s. 28.

“Cenâze defnedildikten sonra tâziye evine geçilir. Görevli seydânın ve cenâze sahibi ailenin oturduğu yer, cemaatin oturduğu yerin karşısıdır. Cemaat taziye evine gelip yerine oturur. Seydâ şu tâziye duasını okur:

أعظم الله أجركم، وأحسن عزاءكم، وغفر الله لمرحومكم (لمرحومتكم)، وافرغ الله الصبر على قلوبكم،
والي روح نبينا محمد صلي الله تعالى عليه وسلم، ولروحه (ولروحها) الفاتحة

Fâtiha okunduktan sonra cemaat ayağa kalkarak “الحكم لله, Başımız sağ olsun!” derler. Taziye sahipleri de ayağa kalkarak “Allah razı olsun, Baş göz üzerine geldiniz” gibi onlara bir iltifat eder. Mutlaka bir çay ikramı olur. Su ikram edilir. Taziyeden kalkınca taziye sahipleri ile musâfaha yapılır. O şekilde birbirlerinden ayrılırlar”.²⁰¹

Muş merkez ve ilçelerinde düğün, sünnet düğünleri, asker uğurlamaları, hac uğurlaması vb. sosyal olaylarda isteyen kişiler mevlid okutturmaktadır. Düğünlerde gelin eve girerken ve çıkarken tekbîr ve salât-ı ümmiyye okunmaktadır. Bazı ilçelerde gelin evden çıkarılınca arkasından ezân okunmaktadır.²⁰²

Hem câmi mûsikîsi uygulamaları olsun, hem de tekke mûsikîsi uygulamaları olsun Muş merkez ve ilçelerinde yapılan uygulamalar yöresel bir özellik göstermektedir. Tekkelerde (Kâdirî, Rifâî, Nakşibendî) icrâ edilen eserlerin (ilâhî) makamsal olarak genellikle uşşâk, hüseynî, ve hicâz makamlarının seyr özelliklerini gösterdiği, ses genişliği açısından incelendiğinde ise en az dört en çok dokuz ses alanı içinde gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu eserlerin ritm yapısı 2 zamanlı nim sofyan, 4 zamanlı sofyan, 5 zamanlı Türk aksağı ve 10 zamanlı aksak semai usullerinden oluşmaktadır. Eserler icrâ edilirken zikrin seyrine göre metronomun zâkirler tarafından değiştirildiği gözlemlenmiştir.

Varto Cemevi’nde yapılan cem ayininde icrâ edilen eserlerin (deyiş, düvaz, semah, tevhid) makamsal olarak genellikle uşşâk, hüseynî, karcığar, çargâh ve hicâz makamlarının seyr özelliklerini gösterdiği, ses genişliği açısından incelendiğinde ise en az beş en çok sekiz ses alanı içinde gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu eserlerin ritm yapısı 2 zamanlı nim sofyan, 4 zamanlı sofyan, 7 zamanlı devri hindi, 9 zamanlı aksak ve 10 zamanlı aksak semai usullerinden oluşmaktadır.

²⁰¹ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018, Tâziye duası için bk. 4 no’lu ses kaydı.

²⁰² Kuştaşı, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018; Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUŞ YÖRESİNDE İCRÂ EDİLEN DİNÎ MÛSİKÎ UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Önceki bölümlerde Muş yöresindeki câmi ve tekkelerde icrâ edilen mûsikî uygulamalarının neler olduğunu ve nasıl icrâ edildiği inceledik. Bu bölümde Muş yöresindeki câmi ve tekkelerde icrâ edilen mûsikî uygulamalarının karşılaştırmalı incelemesi yapılacaktır.

3.1. Müezzinlik Uygulaması (Ezân, Kâmet, Salâ, Namâz Tesbihâtı)

Müezzinlik uygulaması adı altında câmi içerisinde cemaatle namâz kılınırken uygulanan dinî mûsikî formlarını inceleyeceğiz.

Muş merkez ve ilçelerde ezânın okunması ile alakalı bir farklılık bulunmamaktadır. Ezânı beş vakitte beş makâma göre okuyabilen görevli sayısı çok azdır. Ezân makâmına riâyet ederek okuyabilen görevliler ya ezân kursuna giderek eğitim almış ya da göreve Muş ili dışından özellikle batı illerinden atanan genç kişilerdir. Muş'ta görevli olan özellikle yaşı orta yaş üzerinde olan imâm ve müezzinler ezânı makâmına uygun şekilde okumaya özen göstermemektedir.²⁰³

Muş'ta yaşayan vatandaşların çoğunluğunun Şâfiî Mezhebi'ne mensup olmasından dolayı câmilerde ibadetler genellikle Şâfiî Mezhebi'ne göre yapılmaktadır. Şâfiî Mezhebinde kâmet uygulamasında Hanefî Mezhebi'ne göre farklılıklar bulunmaktadır.

Müezzin kâmet getirmek için ayağa kalkınca önce salât ü selâm getirir:

اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد.

Ardından kâmeti okur. Muş'ta Şâfiî Mezhebi'ne göre okunan kâmetteki farklılık حي على الفلاح, حي على الصلاة, أشهد أن محمداً رسول الله, أشهد أن لا إله إلا الله iki kez اللّٰهُ أَكْبَرُ lafzının birer kez okunmasıdır.²⁰⁴

Muş merkezde ve ilçelerinde okunan salâların sözleri ne Hatip Zâkirî Hasan Efendi (ö. 1032 / 1623)'nin bestesi olan dilkeşhâverân makâmındaki salâyâ ne de

²⁰³ Gölcü, *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018; Bk. 4 no'lu video kaydı.

²⁰⁴ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Muş'ta okunan kâmet örnekleri için bk. 2 ve 3 no'lu ses kayıtları; 19 ve 24 no'lu video kayıtları.

birbirlerine benzemektedir.

Okunan salâları incelediğimizde salâyı okuyan imâm ve müezzinlerin dilkeşhâverân makâmına uygun şekilde okumadıkları, genellikle hüseyinî, uşşâk ve hicâz makâmı nağmelerine benzeterek icrâ ettikleri ayrıca okudukları salânın lafızlarında ortak bir uygulama olmadığı ve birbirinden farklı lafızlarla okudukları tespit edilmiştir.²⁰⁵

Müezzinlik uygulamasında en çok farklılık namâz tesbihâtında görülmektedir.²⁰⁶ Şâfiî Mezhebi'ne göre yapılan namâz tesbihâtında Hanefî Mezhebi'ne göre özellikle dua ve zikir ifâdeleri daha çok yer almaktadır.²⁰⁷ Bununla beraber namâz tesbihâtında okunan dua ve zikir ifâdeleri câmiden câmiye bile farklılık göstermektedir. Hatta imâm ve müezzinler, görevli oldukları câmi haricindeki diğer câmilerde müezzinlik yapmaktan çekindiklerini, müezzinlik yaptıkları câminin namâz tesbihâtını yapamazlarsa cemaat tarafından eleştirildiklerini ifâde etmektedir.²⁰⁸

Yaptığımız kayıtlarda ve farklı zamanlarda gittiğimiz câmilerde namâz tesbihâtını uygulayan müezzinlerden mûsikî kabiliyeti olanların, tesbihâtı uşşâk, hüseyinî, rast ve hicâz makâmlarının nağmeleri ile icrâ etmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.²⁰⁹

3.2. Terâvih Tertibi

İkinci bölümde terâvih tertibi ve Enderûn Terâvihi ile ilgili bilgi vermiştik. Muş merkez ve ilçelerinde Enderûn Terâvihini uygulayabilecek mûsikî yeterliliğine sahip imâm ve müezzinler olmadığı için bu terâvih tertibi uygulanmamaktadır.

Muş merkez ve ilçelerinde terâvih namâzının kılınışı farklılık göstermektedir. Hacı Veysi Câmi İmâm Hatibi Mehmetşah Gündüz ile yaptığımız görüşmede Muş merkez câmilerde yatsı namâzının son sünneti kılındıktan sonra terâvih namâzına kalkarken “Ya Hannân” ilâhîsini okuduklarını ifâde etmiştir. Ya Hannân ilâhîsi genellikle tervihâ aralarında okunan bir ilâhîdir. Muş'ta terâvih namâzına kalkarken okunmaktadır. Bu ilâhî Sivas yöresine ait bir ilâhî olup Ahmet Hatipoğlu tarafından

²⁰⁵ Salâ icrâları için bk. 10, 13, 16 no'lu video kayıtları.

²⁰⁶ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Namâz tesbihâtı için bk. 5, 7 no'lu ses kayıtları ve 7, 19 ve 24 no'lu video kayıtları.

²⁰⁷ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018; Yıldırım, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.

²⁰⁸ Gündüz, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018.

²⁰⁹ Namâz tesbihâtı için bk. 2 ve 3 no'lu ses kayıtları ve 19 ve 24 no'lu video kayıtları.

notaya alınmıştır.²¹⁰ Mehmetşah Gündüz tarafından ilâhînin genel olarak bilinen bu notaya göre değil de uşşâk makâmında farklı bir beste ile okunduğu tespit edilmiştir.²¹¹

Korkut ilçesinde İlçe Müftüsü İsmail Aktoprak ve Maşallah Aktaş ile yapılan görüşmede Korkut ilçesindeki câmilerde terâvih namâzı bittikten sonra “Şefi‘u’l-Halki Fi’l-Mahşer” isimli ilâhîyi okuduklarını, ardından Bakara Sûresi 185. Âyeti okunduktan sonra vitr namâzına kalkıldığını ifâde etmiştir. Maşallah Aktaş bu ilâhîyi sabâ makâmına benzeyen nağmelerle okumuş ve tarafımızdan kayıt altına alınarak notası yazılmıştır.²¹² Ama bu ilâhî nota kayıtlarında çeşitli bestekârlar tarafından farklı makâmlarla bestelenmiştir. Muallim Hakkı Bey tarafından sabâ makâmında Hatib Zâkirî Hasan Efendi tarafından rast makâmında, Suyolcuzâde Sâlih Efendi tarafından rast makâmında, Zekâi Dede Efendi tarafından uşşâk bestelenmiştir. Varto ilçesinde bu besteler bilinmediğinden müezzinler kendi yöresel okuyuşları ile okumaktadır.

Muş merkez ve ilçelerindeki câmilerde namâz tesbihâtında olan uygulama farklılığı aynı şekilde terâvih tertibinde de görülmektedir. Bu farklılık câmiden câmiye kendini göstermektedir. Günümüzde Muş merkez ve ilçelerinde Terâvih namâzlarında Muş yöresine özel diyebileceğimiz herhangi bir tertib oluşmuş değildir.

3.3. Mevlid Uygulaması

Mevlid ile alakalı ikinci bölümde ayrıntılı olarak bilgi verilmişti. Bu kısımda Süleyman Çelebi’nin mevlidi ile Muş ilinde günümüzde icra edilen en eski ve bilinen ilk Kürtçe mevlid olan Hasan Ertûşî’nin *Mevlid-i Nebî Aleyhi’s-Salâtü ve’s-Selâm* isimli mevlidinin uygulaması karşılaştırılacaktır. Burada Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât* isimli mevlidi Türkçe mevlid, Hasan Ertûşî’nin *Mevlid-i Nebî Aleyhi’s-Salâtü ve’s-Selâm* isimli mevlidi Kürtçe mevlid olarak ifâde edilecektir.

Kürtçe mevlid toplam 511 beyit olup şu bölümlerden oluşmaktadır:²¹³

Münâcât, Hz. Peygamber'e övgü ve methiyeler, mevlidin önemi ve mevlid okumanın faziletleri, Muhammedî nurun kâinattaki her şeyden evvel yaratılması, Hz. Âdem (a.s.)'in yaratılması ve cennet'ten çıkarılması, Muhammedî nurun peygamberler silsilesi ile taşınması, doğumundan önce Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gelişinin yaklaştığını Hristiyan ve Yahudilerin bilmesi, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) anne ve babasının evliliği, Âmine annemizin hamileliği ve bu sırada her ay Peygamber Efendimiz Hz.

²¹⁰ Ya Hannân ilâhîsinin Ahmet Hatipoğlu tarafından yazılan notası için bk. Nota 32.

²¹¹ Mehmetşah Gündüz'ün okuduğu Ya Hannân ilâhîsinin notası için bk. Nota 2.

²¹² Maşallah Aktaş'ın okuduğu Şefi‘u’l-Halki Fi’l-Mahşer ilâhîsinin notası için bk. Nota 3.

²¹³ Tıraşçı, “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcrâ Tarzları”, ss. 214-215.

Muhammed'in (s.a.v.) rüyasında onu ziyarete gelmesi ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dünyaya gelişini anlatan "Merhaba" bölümü.

Bundan sonraki bölümlerde ise Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed 'in çocukluğu ve nübüvvetin gelişine kadar olan zaman anlatılır. On sekiz bölüm şeklinde yazılan mevlidin uzun olmaması için günümüzde sadece Merhaba bölümüne kadarki kısmı okunur. Edebî olarak incelendiğinde ise; Ertûşî'nin Arapça ve Farsça ilimlerle çokça meşgul olması sebebiyle mevlidinde ağır bir dil kullandığı göze çarpmaktadır. Günümüz Kürtçesinde anlaşılması gayet zordur. Mevlidin uyak şekli; aa, bb, cc, dd... şeklindedir ve on birli hece ölçüsü ile yazılmıştır. Kürtçe mevlidlerde aruz veznine çok fazla önem verilmez. Ertûşî'nin mevlidi genellikle (Fâilâtün, fâilâtün, fâilün) mesnevi nazım biçimiyle yazılmış olup bu nazım biçiminin dışına çıkıldığı da gözlemlenmektedir. Eser ayrı başlıklar halinde bölümlenmemiştir. Bölüm araları belli edilmek için, sonlarına şu ibare getirilmiştir:

“ Ger divêtin hûn ji narê bin necat

Bi işq û şewqek hûn bibêjin Es-salat.”

Peygamberimiz Hz. Muhammed'e salavât getirmeyi tembihleyen bu ibareden sonra hep beraber salavât getirilir.²¹⁴

Kürtçe mevlid, Muş ilinde yapılan mevlid merâsimlerinde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in doğum günü (Mevlid Kandili), Mevlid-i Nebî haftalarında icrâ edildiği gibi, kandil geceleri, düğün merâsimleri, cenaze sırasında, ölen kişinin sene-i devriyesinde, herhangi bir kutlamada, Ramazan ayında her gün vb. çeşitli vesilelerle de icrâ edilmektedir.

Türkçe mevlidde bahirlere başlamadan önce bir aşr-ı şerif okunurken, Kürtçe mevlide başlamadan önce mevlid merasiminin yapılma vesilesine uygun bir aşr-ı şerîf okunur. Kürtçe mevlid "Hemdê Xwedê" bölümüyle başlar. Hemdê Xwedê bölümünün başında besmele çekilir ve Ahzâb Sûresi 56. Âyet-i Kerîme okunur.²¹⁵ Bazı mevlidhânlar aşr-ı şerîfden sonra Kürtçe salât ü selâm getirerek mevlid okumaya başlamaktadır.

Bu salât ü selâm;

²¹⁴ Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcrâ Tarzları", ss. 214-215.

²¹⁵ Bk. 28 no'lu video kaydı.

“ Ger divêtin hûn ji narê bin necat

Bi işq û şewqek hûn bibêjin Es-salât.”

şeklinde Kürtçe mevlidin bölümlerini ayıran beyit olup, Türkçe mevlidde bahir sonlarında salât ü selâm okunurken söylenen şu beytin karşılığıdır:

“Ger dilersiz bulasız oddan necât

Aşk ile derd ile edin es-salât”.

Bu beytin okunmasından sonra cemaat tarafından hep bir ağızdan şu şekilde salât ü selâm okunmaktadır.

“Salâtullâh, selânullâh, ‘aleyke yâ Rasûlallâh

Salâtullâh, selânullâh, ‘aleyke yâ Habîballâh

Salâtullâh, selânullâh, ‘aleyke yâ Seyyide’l-evvelîne ve’l-âhirîn”²¹⁶

Türkçe mevlid bahirleri arasında tevşihler okunurken Kürtçe mevlidin bölümleri arasında yaşlı okuyucular tarafından ilâhîler okunması pek tasvip edilmemesine rağmen, mûsikiye aşına olan genç okuyucuların bölümlerin arasında Kürtçe ilâhîler okuduğu görülmektedir.²¹⁷

Türkçe mevlidde veladet bahrinin son kısmında ayağa kalkılıp dua ile bitirilirken, Kürtçe mevlidde merhaba bölümünden önce gelen, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in doğumuna yakın olan olayların anlatıldığı bölüm oturularak okunur. Kürtçe mevlidde Merhaba bölümüne geçildiğinde cemaat ayağa kalkarak bu bölüm tamamen ayakta icrâ edilir.²¹⁸

Kürtçe mevlidde bölümlerin okunması bitirildikten sonra mevlid duası edilerek mevlid merâsimi sona erdirilmektedir.²¹⁹

Kürtçe mevlid ihtiva ettiği konular açısından Türkçe mevlidden farklılıklar taşısı da metnin birçok yeri ve anlatım üslubu Türkçe mevlid ile paralellik arz etmektedir. Vesiletü’n-necât’ta var olan mi‘raç mucizesi, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in vefatı ve Hz. Ebu Bekir’in imâmlığı, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in mucizeleri, hicreti, risâleti gibi konular Kürtçe mevlidde yoktur. Bu

²¹⁶ Bk. 29 no’lu video kaydı.

²¹⁷ Bk. 30 no’lu video kaydı; Kürtçe ilâhînin notası için bk. Nota 33.

²¹⁸ Bk. 31 no’lu video kaydı.

²¹⁹ Bk. 32 no’lu video kaydı.

mevliddeki merhaba bölümü, Türkçe mevliddeki merhaba bahrine oldukça benzemektedir.

Arapça, Türkçe ve Kürtçe mevlid metinlerinin çoğu zaman birbirinin tercümesi ya da büyük oranda benzeri olduğu bilinmektedir. Bu durum biraz da mevlidlerin yazımında edebî kaygının olmaması ve dine hizmet düşüncesinin önde olması ile açıklanabilir.

Aşağıda Türkçe mevliddeki merhabâ bahri ile Kürtçe mevliddeki merhaba bölümü karşılıklı yazılarak benzer olan beyitler numaralandırılmıştır.

Kürtçe Mevlid'de Merhaba Bölümü	Türkçe Mevlid'de Merhaba Bölümü
Cümle zeretê cihan da ev nîda Kirne gazî pêkve gotin merheba [1]	Yaratılmış cümle oldu şadumân Gam gidip âlem yeniden buldu cân
Merheba ey sîrrê furqan merheba Merheba ey derdê derman merheba [2]	Cümle zerrât-ı cihân edip nidâ Çağrışuben dediler kim merhabâ [1]
Merheba ey canê baqî merheba Merheba ey işşaqî saqî merheba [3]	Merhabâ ey âlî Sultan merhabâ Merhabâ ey kân-i irfân merhabâ [4]
Merheba ey alî siltan merheba Merheba ey kanê irfan merheba [4]	Merhabâ ey Sîrr-ı Furkan Merhabâ Merhabâ ey derde dermân Merhabâ [2]
Merheba ey şemsê taban merheba Merheba ey canî canan merheba	Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl Merhabâ ey aşînâ-yî Zü'l-Celâl [7]
Merheba ey qurret-ül aynî xelil Merheba ey xasê mehbûbê celil [5]	Merhabâ ey mâh ü hurşid-i Hüdâ Merhaba ey Hak'dan olmayan cüdâ [8]
Merheba ey rehmeten-lil-alemîn Merheba ente şefî-ül müznîbîn [6]	Merhabâ ey âsî ümmet melce-i Merhabâ ey çâresizler eşfa'î
Merheba ey afitabê bê zewal Merheba ey mahê tabê lâyezal	Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ [3]
Merheba ey bülbülê baxê wîsal Merheba ey eşînayê zül-celal [7]	Merhabâ ey gürretü'l-aynî Halîl Merhabâ ey hâs-ı mahbûb'u Celîl [5]
Merheba ey nurî xurşidê xweda Merheba ey tû ji heq nabî cüda [8]	Merhabâ ey cümlelerin matlûb'u sen Merhabâ ey Hâlik'in mahbûb'u sen
Merheba matlubê alem her tû wî Merheba ewlâdê Haşem her tû wî	Merhabâ ey rahmeten lil'âlemîn Merhabâ sensin şefîu'l-müznîbîn [6]
Merheba ey nura heq ra mazharî Merheba ey ewliyan ra serwerî	Ey Cemâlî gün yüzü bedr-i münîr Ey kamu düşmüşlere sen destigîr [9]
Merheba hatî şivanê ümmetê Merheba hat bo me nura dewletê	Dest-i gîrisin kamû üftâdenin Hem penâh-ı bende vü âzâdenin
Merheba ey bedrê alem ya mûnîr Merheba ey xelkê girtî destegîr [9]	Ey gönüller derdinin dermânî sen Ey yaratılmışların Sultânî sen
Merheba siltanê cümle embîya Merheba ey nurê çeşmê esfiya [10]	Sensin ol Sultân-ı cümle enbiyâ Nûr-i çeşm-i evliyâ vü esfiyâ [10]
Ger divêtin hûn ji narê bin necat Bi işq û şewqek hûn bibêjin Es-selat [11]²²⁰	Ey risâlet tahtının sen hâtemî Ey nübüvvet mihrinin sen hâtemî
	Çünkü nûrun rûşen etti âlemi Gül Cemâlin gülşen etti âlemi
	Oldu zâil zulmet-i cehl ü dalâl Buldu bâğ-ı ma'rîfet ayn-ı kemâl
	Yâ Habîballah bize imdâd kıl Son nefes dîdârın ile şâd kıl
	Ger dilersiz bulasız oddan necât Aşk ile derd ile edin es-salât [11]²²¹

Şekil 3: Türkçe mevlid ile Kürtçe mevlidin Karşılaştırılması

²²⁰ Hasan Ertuşi, *Mevlid-i Nebî*, Feyzullah Aydın (haz), Aydın Basım Yay. Dağ., İstanbul 2012, s. 24.

²²¹ Mehmet Akkuş, "Vesîlet'ün-Necât", *Mevlid Külliyyâtı*, Bilal Kemikli (ed.), C. I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, ss. 87-88.

Kürtçe mevlidin makâmsal icrâsına bakıldığında icrâlar, genellikle basit, az sanatlı ve uşşâk, hüseyinî ve hicâz makâmlarının dörtlü ve beşlileri etrafında gezinerek okunmakta, mevlidhânın yeteneğine göre makâm seyrini, meyanlarını da göstererek icra edilmektedir. Ama genel olarak dinlediğimiz icrâlarda Türkçe mevlidlerdeki profesyonel makâm uygulaması ve makâmsal tutarlılığa karşın, mahalli bir okuyuş görülmektedir. Türkçe mevlidde tevhid bahri sabâ makâmı, velâdet bahri rast makâmı, merhabâ bahri uşşak makâmı, mi'rac bahri segâh ya da hüzzam makâmları ile okunurken Kürtçe mevlidde bölümlere özel olarak yapılan makâm uygulaması bulunmamaktadır. Buna örnek olarak mevlidhanların Kürtçe mevlidin ilk bölümüne uşşâk makamı ile başladılar ise bütün bölümleri aynı makâmın nağmeleri ile okudukları ya da seslerinin farklı makâmlara kaydığı tespit edilmiştir.²²²

Mevlidhânların, Kürtçe mevlidin genelinde okuyuşu biraz tempolu (bestelenmiş tarzda) başlatıp, salavât kısımlarına geldiğinde biraz daha serbest, doğaçlama okudukları görülmektedir.²²³ Türkçe mevlidde ise bahirler yukarıda bahsettiğimiz kendi makâm seyirlerine uygun ama bestesiz, doğaçlama olarak okunmaktadır.

Özelde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in doğumundan başlayarak, O'nun muazzez hayatından birçok kesitin manzum bir dille ele alındığı mevlidler, Türkçe, Arapça vb. dillerle yazıldığı gibi Kürtçede de bir edebiyat ürünü olarak yazılmıştır. Yazılı edebiyattan aktararak bir dinî mûsikî formu halinde Kürt vatandaşlarımızın yaşadığı genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerde halkımız tarafından Kürtçe olarak icrâ edilmekte ve oldukça sevilerek bu kültür devam ettirilmektedir. Kürtçe mevlidi geleneksel olarak icrâ eden mevlidhanların mûsikîyi önemsememesine rağmen günümüzde yetişen genç mevlidhanların mûsikîye ilgileri bu mevlid okuma usûlünü yakın gelecekte değiştirecek gibi görünmektedir.

3.4. Kâdirî Mûsikîsi

Muş ilinde Kâdirî tarikatının Kale Dergâhı ve Aşağı Dergâh denilen iki dergâhı bulunmaktadır. Bu dergâhlarda sohbet günlerinde yeterli katılım olduğunda zikir yapılmaktadır.²²⁴

Bizim de katıldığımız Kale Dergâhında yapılan zikir uygulaması şöyledir:

²²² Kürtçe Mevlid'in makâm uygulaması için bk. 30 ve 31 no'lu video kayıtları.

²²³ Kürtçe mevlid'in notası için bk. Nota 34.

²²⁴ Ulaş, *Kişisel Görüşme*, 05.02.2019.

Zikir, namâz kılındıktan sonra oturulan yerde tesbîhât yapılarak başlamaktadır.²²⁵ Ardından vekilin destur demesiyle ayakta halka kurulup erbânelerle genellikle dört zamanlı sofyan usûllü ilahiler ile başlayıp 2 zamanlı, 5 zamanlı ve 10 zamanlı usuller ile bestelenmiş ilâhîler söylenilerek *devrân zikri*²²⁶ yapılmaktadır. “Lâ İlâhe İllallah, Allah” ve ardından “Allah Hu” zikirleri ayakta çekilmeye başlanmaktadır. Allah Hu zikri devam ederken erbâne çalanlardan bir kişi “Lütfun dileriz Mevla bizi mahrum eyleme” ilâhîsini okumaktadır.²²⁷ İlâhî uşşâk mâkâmı nağmeleri ile okunmaktadır. Fakat bu ilâhînin farklı makâmlarda besteleri bulunmaktadır. Zâkirler bu bestelere göre değil dergâhta öğrendikleri şekilde icrâ etmektedir.

Ardından “Allah Hayy” zikrine geçilir. Bu zikir çekilirken “Taştı rahmet deryası” isimli uşşâk makâmındaki ilâhî okunur.²²⁸ Bu ilâhînin farklı usûllerle ve uşşâk, evc, hicâz makâmalarında çeşitli besteleri de bulunmaktadır. Zâkirler bu bestelere göre değil dergâhta öğrendikleri şekilde icrâ etmektedir.

Bu ilâhîden sonra hicâz makâmında “Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde” ilâhîsi okunur. Bu ilâhî TRT THM arşivinde 2502 no ile kayıtlı Şanlıurfa yöresine ait bir eserdir. Makâmsal seyir olarak uşşâk, hüseyinî makâmlarının seyr özelliklerini içeren bu eseri, dergâhdaki zâkirler usûlünü bozmadan hicâz makâmı ile okumaktadır.²²⁹ Devamında “Ya Merhaba Hu Merhaba” ilâhîsi okunmaktadır.²³⁰

Bu ilâhî de okunduktan sonra “Hayy” zikrine geçilmektedir. Hayy zikri ile beraber Hacı Bayrâm-ı Veli'nin “Çalabım bir şar yaratmış” ilâhîsi okunur.²³¹ Bu ilâhînin farklı usûllerle ve mâhur, karcığâr, acem makâmalarında besteleri de bulunmaktadır. Arkasına hüseyinî makamında “Bu dünyaya geldin ne amel kıldım”²³² ve uşşâk makâmında “Bu aşk bir bahri ummandır” gibi ilâhîler bağlanır.²³³

²²⁵ Kâdirî Dergâhlarında yapılan tesbîhât için bk. 6, 8, 9 no'lu ses kayıtları.

²²⁶ Devrân Zikri, Kâdirîlerin oturarak, ayakta ve dönerek yaptığı zikre denir. Bk. Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 113; Zikir uygulaması için bk. 25 no'lu video kaydı.

²²⁷ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 4.

²²⁸ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 5.

²²⁹ Okunan ilâhînin icrâsı için bk. “Ender Doğan - Ey Dide Nedir Uyku (İrfan Türküleri)” www.youtube.com, (07.11.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=O34Nj8gWkls>, (09.04.2019); Notası için bk. Nota 6.

²³⁰ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 7.

²³¹ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 8.

²³² Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 9.

²³³ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 10.

Bu ilâhîlerden sonra zikir devam ederken bir zâkir kasîde şeklinde “Ey mütribâ çal sazları mestu harâbım bu gece” beyitlerini hicâz makâmı nağmeleri ile okur.

Bu kasîdeden sonra “Aşkınla bu uşşâkı şahaneye dönderdin” ilâhîsi söylenir. Bu ilâhî TRT THM arşivinde 2409 no ile kayıtlı Şanlıurfa yöresine ait bir eserdir.²³⁴ Aynı zamanda Doğu illerinde de Muş Kâdirî dergâhında okunduğu gibi hicâz makâmında ilâhî olarak da okunmaktadır.²³⁵

Bu ilâhîden sonra “Senin nurun gönüllere cilâdır yâ Resulallah” ve “Gel gel yanalım” ilâhîleri birbirine bağlanır. Burada tekrar “Allah” zikri çekilerek ritm düşürülür ve “Ali almış sancağını eline” ilâhîsi okunur. Bu ilâhî sûzinak makâmında bilinen bestesi ile değil uşşâk makâmı nağmeleriyle okunmaktadır.²³⁶

Bu kısımda “Lâ İlâhe İllallâh” zikrine geçilir. Kısa zikirden sonra sessizce oturulur. Burada yine bir zâkir “Allah demek Allah ne büyük lütf-i Huda’dır” kasîdesini okur. Kasîdeden sonra topluca “Gaflet ile Hakk’ı buldum diyenler” ilâhîsi söylenir.²³⁷ İlâhînin ardından aşr-ı şerîf okunup dua ile zikir tamamlanmaktadır.

Katılmış olduğumuz Kâdirî zikrinde genellikle güfteleri Yunus Emre, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Niyâz-ı Mısırî ve Kenan Rifâî’ye ait ilâhîler icrâ edilmektedir. Bu ilâhîler genellikle uşşâk, hüseyinî ve hicâz makâmında olup bilinen bestelerinden farklı şekillerde icrâ edilmektedir.

3.5. Alevî Mûsikîsi

Alevî mûsikîsi örneklerini özellikle cem âyinlerinde görmekteyiz. Alevî mûsikîsi eserleri deyiş, nefes, düvaz, tevhid, miraçlama, mersiye ve semah şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Muş ili Varto ilçesinde Varto Pir Sultan Abdal Kültür Derneği’ndeki Cemevi’nde katıldığımız Hızır Cemi’nde bahsettiğimiz formların örnekleri verilmiştir. Deyiş formunda önce “On İki Hizmet deyişi”²³⁸ ve “Wayır tı maré wayirbe”²³⁹ isimli

²³⁴ Eserin notası için bk. Nota 11; “Aşkınla Bu Uşşâkı / Münevver Özdemir” [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=Q728PQVScg), (09.08.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=Q728PQVScg>, (09.04.2019).

²³⁵ Bk. “Ender Doğan - Aşkınla Bu Uşşâkı” [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=W4h1WX80Hqc), (25.11.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=W4h1WX80Hqc>, (09.04.2019); “Grup Tillo Aşkınla Bu Uşşâkı”, [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=5V7NCEHzzoQ), (02.02.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=5V7NCEHzzoQ>, (09.04.2019).

²³⁶ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 12.

²³⁷ Okunan ilâhînin notası için bk. Nota 13.

²³⁸ Okunan eserin notası için bk. Nota 18.

²³⁹ Okunan eserin notası için bk. Nota 19.

Zazaca eserler, ardından “Yerin, göğün, arşın, kürşün çerağı”²⁴⁰ ve “Hızır deyişi”²⁴¹ isimli eserler icrâ edilmiştir.

Bu deyişlerin makâmsal yapısına baktığımızda makamsal olarak genellikle uşşâk, hüseyinî, karcığar, çargâh ve hicâz makamlarının seyr özelliklerini gösterdiği, ses genişliği açısından incelendiğinde ise en az beş en çok sekiz ses alanı içinde gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu eserlerin ritm yapısı 4 zamanlı sofyan, 7 zamanlı devri hindi, 9 zamanlı aksak ve 10 zamanlı aksak semai usullerinden oluşmaktadır.²⁴²

Düvaz formunda önce “Hata ettim Hüda yaktı delili” isimli Çerağ düvazı icrâ edilmiştir. Bu Çerağ düvazı Varto Cemevi’nde cem başlarken okunmaktadır. Makâmsal olarak karcığar makâmı nağmeleriyle, 7/8 lik usülle icrâ edilmektedir.²⁴³ Bu düvaz farklı cemevlerinde farklı icrâlarla okunmaktadır. Sevgi Demir yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında Mustafa Kemal Cemevi’nde okunan Çerağ deyişi²⁴⁴ ve Karacaahmet Cemevi’nde okunan Çerağ Uyandırma deyişine²⁴⁵ yer vermiştir. Birincisinde düvaz hicâz makâmı nağmeleriyle icra edilirken, ikincisinde ise uşşâk makâmı nağmeleriyle icrâ edilmektedir.

Dr. Serap Akdeniz yaptığı çalışmada, Yamanlar Cemevi’nde yapılan Erzurum yöre ceminde icrâ edilen düvazın²⁴⁶ notasını vermiş olup, bu düvazın birkaç farklılıkla Varto Cemevi’nde icrâ edilen düvazla aynı olduğu görülmektedir. Varto Cemevi’nde icrâ edilen “Hata ettim Hüda yaktı delili” isimli Çerağ düvazı, sadece Muş’a özel olmayıp başka cemevlerinde de farklı şekillerde icrâ edilmektedir.

Varto Cemevi’nde icrâ edilen bir diğer düvaz da “Ali’ye Selman olasın” isimli düvazdır. Bu düvaz Sevgi Demir’in yaptığı çalışmada tevhid olarak geçmektedir.²⁴⁷

Varto Cemevi’nde yapılan cem âyininde semahlardan önce “Dün gece seyrim içinde” isimli eser icrâ edilmiştir. Bu eser cem âyininde semah dönülürken icrâ

²⁴⁰ Okunan eserin notası için bk. Nota 20.

²⁴¹ Okunan eserin notası için bk. Nota 21.

²⁴² Bk. 11 no’lu ses kaydı.

²⁴³ Varto Cemevi’nde icrâ edilen Çerağ Düvazı notası için bk. Nota 22 ve 11 no’lu ses kaydı.

²⁴⁴ Demir, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı*, s. 241; Nota için bk. Nota 35.

²⁴⁵ Demir, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı*, ss. 433-434; Nota için bk. Nota 36.

²⁴⁶ Serap Akdeniz, “Alevî Müzik Uyanışının, Birlik Ve Farklılık Ekseninde İzmir Yamanlar Cemevi Müzik Pratiklerine Yansıması”, *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 3, 2013, s. 140; Nota için bk. Nota 37.

²⁴⁷ Demir, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı*, ss. 250-251; Nota için bk. Nota 23 ve. 11 no’lu ses kaydı.

edilmektedir.²⁴⁸ Bu semah bazı kayıtlarda hicâz ve uşşâk makâmalarında nefes olarak bestelenmiştir.²⁴⁹

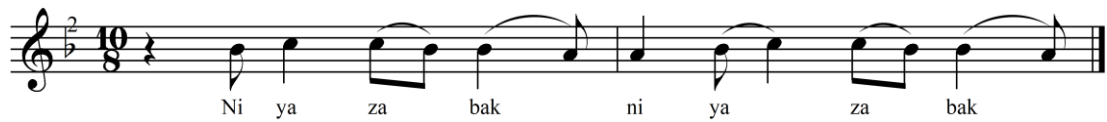
Semah dönülürken “Ey şahin bakışlım” isimli deyiş de icrâ edilmektedir. Bu eser farklı bir beste ile değil TRT THM arşivindeki notasına uygun icrâ edilmektedir.²⁵⁰

Ardından “Niyaza bak niyaza” isimli Meydan Semahı dönülmektedir.²⁵¹ Bu semah ülke genelinde diğer cemevlerinde icrâ edilmeyen sadece Varto Cemevi’nde cemlerde okunan bir semahtır. Cemevi zakiri Kerem Akdağ bu eserin yürüme, hızlı ve hızlanma olarak üç bölümden oluştuğunu ifade etmiştir. Bu eserin müzikal yapısını ses genişliği açısından incelediğimizde dört ses arasında gelişim gösterdiği görülmektedir. Ses alanı Dügâh – Nevâ perdeleri arasındadır.

Şekil 4: Niyaza Bak Niyaza Semahının Ses Alanı.

Eserin yürüme bölümü A1 No’lu müzik cümlesi ile başlamaktadır. Ardından A2 No’lu müzik cümlesi ile devam etmektedir. Bu iki müzik cümlesi soru-cevap ekseninde öncül ve artçıl cümlelerden oluşan bölümlerdir. Bu müzik cümleleri uşşâk makâmı nağmeleriyle çıkıcı-inici seyir özelliklerini yansıtmaktadır. A3 No’lu müzik cümlesinde ise A2 No’lu müzik cümlesindeki motifin sonuna gelince düğâh perdesinden nevâ perdesine atlama yapmaktadır. Bu bölümün ritm yapısı ise 2+3+2+3 şeklinde sıralanan 10 zamanlı aksak semâî usûlüdür.

Şekil 5: A1 No’lu Müzik Cümlesi.

²⁴⁸ Okunan eserin notası için bk. Nota 24.

²⁴⁹ Eserler için bk. Nota 38 ve Nota 39.

²⁵⁰ Okunan eserin notası için bk. Nota 25.

²⁵¹ Okunan eserin notası için bk. Nota 26.

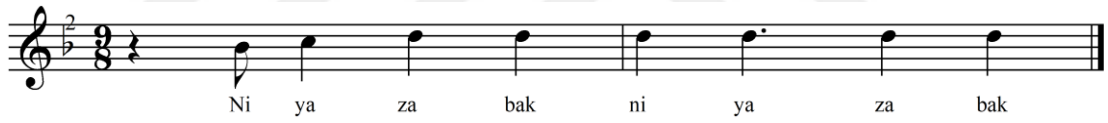

Şekil 6: A2 No'lu Müzik Cümlesi.

Şekil 7: A3 No'lu Müzik Cümlesi.

Eserin hızlı bölümünde B1 No'lu müzik cümlesiyle ritm 2+3+2+2 şeklinde sıralanarak 9 zamanlı raks aksağı usûlü ile değişmiştir. Bu bölümde metronom da dönülen semahın hızına göre artırılmıştır. B1 müzik cümlesinde nevâ perdesinde asma kalıplar yapılmış, B2 ve B3 No'lu müzik cümleleri ile karar sesi olan düğâha inilmiştir. B2 ve B3 No'lu müzik cümleleri soru-cevap ekseninde öncül ve artçıl cümlelerden oluşan bölümlerdir.

Şekil 8: B1 No'lu Müzik Cümlesi.

Şekil 9: B2 No'lu Müzik Cümlesi.

Şekil 10: B3 No'lu Müzik Cümlesi.

Eserin son kısmı olan hızlanma bölümü C1 No'lu müzik cümlesi ile başlamakta ve usûl değiştirilmeden metronom artırılarak icrâ edilmektedir. Devamında B2 ve B3 No'lu müzik cümleleri tekrarlanarak eser tamamlanmaktadır.

Şekil 11: C1 No'lu Müzik Cümlesi.

Yukarıda ifade ettiğimiz müzik cümleleri kendi bölümleri içerisinde de sıkça tekrar edilmektedir.

Son olarak “Gine dertli iniliyorsun” semahı icrâ edilmektedir. Bu semah da gönüllü semahında icrâ edilmektedir.²⁵²

Sözleri Harâbî'ye ait olan “Vahdetnâme” isimli eser tevhid olarak okunmaktadır.²⁵³ Banu Mustan Dönmez makalesinde bu eserden nefes diye bahsetmektedir.²⁵⁴

Varto Cemevi'nde yapılan cem âyininde miraçlama ve mersiye söylenmemiştir. Varto Cemevi Zâkiri Kerem Akdağ ile yaptığımız görüşmede yapılan diğer cemlerde “Geldi buyurdu Cebrail” isimli miraçlamanın²⁵⁵ ve özellikle Muharrem ayında yapılan cemlerde “Sabahın seher vaktinde” isimli mersiye²⁵⁶ ve “Bugün matem günü geldi” isimli Tokat yöresine ait mersiye²⁵⁷ okunduğunu ifade etmektedir.

Varto Cemevi'nde okunan eserlere baktığımızda bir kavram karmaşası göze çarpmaktadır. Varto Cemevi'nde deyiş olarak icrâ edilen eserler, farklı cemevlerinde ve kaynaklarda ya nefes, ya tevhid, ya düvaz ya da farklı formlarla ifade edilmektedir. Varto Cemevi'nde okunan tüm eserlere genel anlamda deyiş dendiği tespit edilmiştir.

Yapılan cem ayininde icrâ edilen eserlerin (deyiş, düvaz, semah, tevhid) makamsal olarak genellikle uşşâk, hüseyinî, karcığar, çargâh ve hicâz makamlarının seyr özelliklerini gösterdiği, ses genişliği açısından incelendiğinde ise en az beş en çok sekiz ses alanı içinde gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu eserlerin ritm yapısı 2 zamanlı nim sofyan, 4 zamanlı sofyan, 7 zamanlı devri hindi, 9 zamanlı aksak ve 10 zamanlı aksak semâî usullerinden oluşmaktadır.

²⁵² Okunan eserin notası için bk. Nota 27.

²⁵³ Okunan eserin notası için bk. Nota 28; Ses kaydı için bk. 11 no'lu ses kaydı.

²⁵⁴ Dönmez, “Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin”, ss.194-195.

²⁵⁵ Okunan eserin notası için bk. Nota 31.

²⁵⁶ Okunan eserin notası için bk. Nota 30.

²⁵⁷ Pınarbaşı, *Tokat Yöresi Dini Musikisi*, s. 127; Mersiye icrâsı için bk. 22 no'lu Video Kaydı; Eserin notası için bk. Nota 29.

Bu eserler içerisinde Muş yöresine özgü diyebileceğimiz eserler ülkemizdeki diğer cemevlerinde icra edilmeyen ama sadece Varto Cemevi'nde icrâ edilen “On İki Hizmet deyişî”, “Wayır tı maré wayirbe” isimli Zazaca deyişler ve meydan semahında icrâ edilen “Niyaza bak niyaza” isimli eserdir.

SONUÇ

Çalışmamızda Muş yöresinin câmi ve tekkelerinde geçmişten günümüze icrâ edilen dinî mûsikî eserlerini ve uygulamalarını tespit etmeye çalıştık.

Muş'ta yaşayan halkın çoğunluğunun Şafîî Mezhebi'ne mensup olmasından dolayı câmi içerisindeki uygulamalar (özellikle namâz tesbihâtı) ülkemiz genelindeki câmi uygulamalarına göre farklılık arz etmektedir. Hattâ bu yöredeki câmilerde aynı mezhebe tâbi olsalar dahi namâz tesbihâtında birbirinden çok farklı dualar okunduğu ve çeşitli uygulamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu farklılık, yörede eğitim veren medreselerden yetişen din görevlilerinin medreselerde öğrendikleri namâz tesbihâtı şeklini görev yaptıkları câmilerde uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum özellikle il ve ilçe müftüleri tarafından belirtilmiş, çözümü için çalışıldığı ifade edilmiştir.

Muş yöresinde eskiden icrâ edilen ama şu an unutulmuş olan bir salavât-ı şerîfe tespit edilmiş, tarafımızdan notası yazılarak kayıt altına alınmıştır.

Muş'ta mübarek gün ve gecelerde ve diğer programlarda Kürtçe mevlid okunmaktadır. Farklı câmilerde okunan mevlidleri incelediğimizde mevlid okuyan din görevlileri mevlidî, makâmsal bir hassasiyete dikkat etmeksizin kulak dolgunluğu ile icrâ etmektedir. Fakat mûsikîye ilgisi ve yeteneği olan genç icrâcılar yaptıkları mevlid icrâları ile mevlid uygulamasını eskiye nazaran daha da geliştirecekleri öngörülmektedir.

Muş merkez ve ilçelerinde câmi uygulamalarında kendi aralarında ortak bir terâvih tertibi oluşmamıştır. Câmilerde namâz tesbihâtında olan uygulama farklılığı aynı şekilde terâvih tertibinde de görülmektedir.

Muş'ta tarîkat olarak Kâdirî, Rıfâî ve Nakşibendî tarikatları etkindir. Dergâhlarda yapılan zikirlerde genellikle güfteleri Yunus Emre, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Niyâz-ı Mısırî ve Kenan Rifâî'ye ait ilâhîler icrâ edilmektedir. Bu zikirlerde okunan ilâhîlerin ülke genelinde bilinen besteleriyle değil, kendine özgü ve daha yöresel bir şekilde, edebî yapısının değiştirilmeden ancak makâmsal yapı olarak uşşâk, hüseyinî ve hicâz makâmalarının nağmeleriyle icrâ edildiği tespit edilmiştir. Zikirlerde bu ilâhîleri icrâ eden kişilerin herhangi bir mûsikî eğitimi almadıkları görülmektedir.

Muş'ta (Varto ilçesinde bazı köy ve mahallelerde taziye evi niteliğinde cem âyini

yapılabilen mekânlar bulunmakla birlikte) Varto ilçesi Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bünyesinde bulunan cemevinde yapılan cem âyinine katılarak, Alevî mûsikîsi incelenmiştir. Cem âyininde icrâ edilen deyiş, düvaz, tevhid, nefes, semah vd. türlerin ülkemiz genelindeki diğer cemevlerinde uygulanan türlerle aynı isimle ifade edilmediği, bu konuda bir kavram karmaşası olduğu, bununla birlikte ülke genelinde bilinen çeşitli deyiş ve semah türündeki eserlerin Varto Cemevi'nde de icrâ edildiği tespit edilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Muş ilinde yapılan nüfus sayımında sadece Ermeni kökenli 12 kişi tespit edilmiş olup günümüzde İslâm Dini hâricinde farklı dinlere mensup vatandaşların bulunmadığı bilinmektedir. Bundan dolayı İslâm Dini haricinde farklı din ve kültürlere dâir dinî mûsikî uygulamaları tespit edilememiştir.

Sorunların tespiti noktasında; genel anlamda Muş yöresinde mûsikî eğitimi verecek, kamu ya da herhangi özel sektöre ait sanat müziği, halk müziği ve tasavvuf mûsikîsi eğitimi veren bir konservatuvarın olmaması, Muş'ta mûsikî kültürünün gelişmemesinde önemli bir etkidir. Bununla birlikte bu yörede mûsikîye olan olumsuz önyargı (haramlık - helallik konusu) ve medreselerde Kur'an-ı Kerîm'in tecvid ve tilâvet yönleriyle eğitiminin etkili bir şekilde verilmemesi özellikle din görevlilerinin dinî mûsikî ve uygulamaları konusunda yetersiz kalmalarının sebeplerindedir. Ayrıca medreselerden yetişip câmilerde resmi olarak görev alan imâm ve müezzinlerin Diyanet İşleri Başkanlığının standart hale getirdiği müezzinlik uygulamasını değil de kendi medreselerinde öğrendikleri müezzinlik uygulamasını icrâ etmeleri, câmiden câmiye değişen bir farklılığa sebebiyet vermektedir.

Bu sorunlara çözüm olması için il ve ilçe Müftülüklerinin özellikle namâz tesbihâtında bir standartın oluşturulması için tedbirler alması, din görevlilerinin müezzinlik uygulamalarını daha iyi yapabilmeleri için farklı alanlarda hizmetiçi eğitim kurslarının belirli periyotlarla düzenlenmesi ve din görevlilerinin katılımlarının sağlanması faydalı olacaktır.

Kamu ya da özel sektör kuruluşları tarafından bir konservatuvar açılarak burada mûsiki eğitiminin (özellikle tasavvuf mûsikîsi eğitiminin) gerçekleştirilmesi, medreselerde ve Kur'an kurslarındaki öğrencilere tecvid ve mûsikî eğitiminin verilmesi, ayrıca İmâm-Hâtip Ortaokulu ve Liselerinde Dinî Mûsikî derslerinin okutulması bu yörenin dinî mûsikî kültürünün geliştirilmesi için önem arz etmektedir.

Tekkelerin zikirlerde okunan ilâhîlerle alakalı yazılı notalarının olmayışı nesilden nesile bu musiki kültürünün unutulmasına yol açmıştır. İlâhî okuyan zâkirlerin açılacak kurumlarda mûsikî eğitimi almaları, kendilerini geliştirmeleri, icrâ ettikleri eserleri kayıt altına alarak kendilerinden sonraki gençlere bu kültürü sağlam bir şekilde aktarmaları bu yörenin dini mûsikî kültürüne katkı sağlayacaktır.

Yaptığımız bu çalışma ile Muş yöresinin dinî mûsikî kültürü incelenmiştir. Burada yaptığımız çalışmada kaydettiğimiz verilerin bundan sonra Muş yöresi ile alakalı yapılacak yeni çalışmalara da kaynak olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Kerem, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.
- Akdeniz, Serap, “Alevi Müzik Uyanışının, Birlik Ve Farklılık Ekseninde İzmir Yamanlar Cemevi Müzik Pratiklerine Yansıması”, *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 3, 2013, ss: 129-147.
- Akhan, Sebahattin, *Kişisel Görüşme*, 06.04.2019.
- Akkuş, Mehmet “Vesilet'ün-Necât”, *Mevlid Külliyyâtı*, Bilal Kemikli (ed.) 3 Cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, ss. 79-106.
- Aktoprak, İsmail, Aktaş, Maşallah, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.
- Aslan, Selahattin, *Muş İli Ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), UÜSBE, Uşak 2019.
- Aşan Cemal, Yıldız İbrahim, “Anadolu’ya Girişin Sembolü: 1071 Zafer Anıtı”, www.aa.com.tr/tr/turkiye/anadoluya-girisin-sembolu-1071-zafer-aniti/1239293, 22.10.2018.
- Aykan, Güven, *Muş Sancağı*, Muş Valiliği - DAKA, Ankara 2017.
- _____, *Tarih’te Muş & Muş’ta Tarih*, Muş Valiliği - DAKA, Ankara 2015.
- _____, *Muş Almancağı*, Muş Ticaret ve Sanayi Odası, Muş 2010.
- Bilginer, Hakim, *Muş Kültür ve Turizm Rehberi*, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul 2006.
- Bingöl, Halit, *Muş’un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış*, Umur Yayınları, İstanbul 1987.
- Bozkurt, Alettin, *Kişisel Görüşme*, 02.08.2016.
- Bozkurt, Mele Halit, *Kişisel Görüşme*, 13.07.2018.
- Bozkurt, Nebi, “Mukabele”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, İstanbul 2006, ss. 100-101.
- Cengiz, Daimi, “Kureyşan (Khuresu) Ocağı’nın Cem Ritüeli ve Ritüel Musikisi” *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/5, Güz 2014, ss. 55-94.
- Çakır, Ahmet, “Tekke Müsikisi”, *Türk Din Müsikisi El Kitabı*, Ahmet Hakkı Turabi (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 106-125.
- _____, *Müziğe Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2009.
- Demir, Sevgi, *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı, Ritüeller ve Müzikal Formasyonlar Üzerine Analitik Karşılaştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜSBE, İstanbul 2009.
- DİB, *İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Câmî Sayısı*, 31.12.2018, <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>, (24.06.2019).
- Dinç, Hasan, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.
- Doğan, Hüseyin, “Muş-Varto Alevîlerinde Dinî Anlayış ve Sosyal Yaşantı (Varto Alevîlerinin Kökeni, İnanç Esasları, İbadet Anlayışı ve Sosyal Hayatı)”, *Kelam Araştırmaları*, 12/1, 2014, ss. 61-90.

- Dönmez, Banu Mustan, “Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin ‘Şiir-Müzik-Dans’ İle İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/14, 2010, ss.191-199.
- Duman, Soner, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, Mirac Yayınları, İstanbul 2013.
- Efe, Adem, Çelik, Ercan, “Din Eğitimi Alanında Hizmet Veren Müesseselerle, Medreselerin Eğitim-Öğretim Açısından Mukayesesi (Muş Örneği)”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, 2, 2013, ss. 45-55.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Dinî Lügat*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- Ekmekçi, Mansur, *Muş Halk Kültürü*, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Adana 2014.
- Elçi, Armağan Coşkun, “Duvazlar / Duvazimâmlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 2011, ss. 131-174.
- _____, *Alevî-Bektâşi Törenleri ve Semahlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), GÜSBE, Ankara 1998.
- _____, *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Elitok, Nevin, *Muş İli’nden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2006.
- Ertuşi, Hasan, *Mevlid-i Nebî*, Feyzullah Aydın (haz), Aydın Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2012.
- Eser, Mithat, “Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/1, Winter 2014, ss. 185-207.
- _____, “Muş İsminin Menşei Üzerine Bir Değerlendirme”, *EKEV Akademi Dergisi*, 18/58, Kış 2014, ss. 211-228.
- _____, “İlk Dönem İslam Tarihinde Muş ve Çevresi”, *İstem*, 11/22, 2013, ss. 43-67.
- Evren, Çetin, *Kişisel Görüşme*, 08.02.2019.
- Fırlı, Ethem Rûhi, *Türkiye’de Alevilik ve Bektâşilik*, Selçuk Yayınları, Ankara 1991.
- Fırat, Abdülmecit, *Kişisel Görüşme*, 13.07.2018.
- Gölcü, Bünyamin, *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018.
- Gündüz, Mehmetşah, *Kişisel Görüşme*, 16.07.2018.
- Kara, Fatih, vd. , “Muş”, *Güneşin Yükseldiği Yer Muş, Bitlis, Van, Hakkâri*, Yard. Doç. Dr. Mehmet Top (ed.), T.C: Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kayseri 2007, ss. 131-176.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.
- Karadeniz, Yılmaz, “Muş Sancağında Ermeni Mezalimi (1915-1918)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss. 183-198.

- Karahasanoğlu, Songül, *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Karanci, M., Aydın, Molla H., Aydın, K., *Kişisel Görüşme*, 25.07.2018.
- Koca, Fatih, Turabi, Ahmet Hakkı, “Câmi Mûsikîsi”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Ahmet Hakkı Turabi (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 71-106.
- _____, “Câmi ve Tekke Mûsikîsi Ortak Formları”, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Ahmet Hakkı Turabi (ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 126-131.
- Köksal, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Kuştaşı, Mehmet Ali, *Kişisel Görüşme*, 12.07.2018.
- Özağaçhanlı, Zelal, “Kürtlerde Sözlü Kültür ve Hikâye Anlatıcılığı: Dengbejlik Geleneği”, *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, 2013, ss. 788-807.
- Özkan, Galip, *Kişisel Görüşme*, 18.07.2018.
- Özmen, Şeyda, *Muş-Merkez Ağzı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ 2007.
- Pınar, Fahrettin, *Kişisel Görüşme*, 26.07.2018.
- Pınarbaşı, Emre, *Tokat Yöresi Dinî Musikisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE, Samsun 2012.
- San, M. Salih, *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Özel Yükseliş Koleji Yayınları, Ankara 1966.
- San, Salih, *Dün ve Bugün Muş*, Erciyes Matbaası, Kayseri 1947.
- Sayılan Hasan, *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 2007.
- Sezgin, Abdülkadir, *Sosyolojik Açından Alevîlik ve Bektâşîlik*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Sezikli, Ubeydullah, “Bektaşî Tekkelerinde Kullanılan Musiki Formları”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, II, 2011, ss. 1019-1028.
- Tanman, M. Baha, Parlak, Sevgi, “Tekke”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XL, İstanbul 2011, ss. 370-379.
- Taş, Fırat, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 2015.
- Tıraşcı, Mehmet, “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe, Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcrâ Tarzları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 2013, ss. 209-236.
- Tuncel, Metin “Muş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXI, İstanbul 2006, ss. 368-371.
- TÜİK, *İstatistik Göstergeler*, 2018, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (03.02.2019).
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2013.

- Ulaş, Faruk, *Kişisel Görüşme*, 05.02.2019.
- Yalçınkaya, Fatoş, *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), VYYÜSBE, Van 2008.
- Yıldırım, Muhammed Fecri, *Kişisel Görüşme*, 09.07.2018.
- Yılmaz, Bilal, *Muş Vakıfları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), VYYÜSBE, Van 2009.
- Yılmaz, Niyazi, *Türk Halk Müziğinin Kurucu Hocası Muzaffer Sarısözen*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- Yöre, Seyit, "Alevî-Bektâşî Kültürünün Müziksel Kodları" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2011, ss. 219-244.
- Yuca, İrşad Sami, "Muş Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, Summer I, 2015, ss. 227-246.
- _____, "Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İli'nin Nüfus Özellikleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 21, 2011, ss. 1-31.
- "Aşkınla Bu Uşşakı / Münevver Özdemir" www.youtube.com, (09.08.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=Q728PQVSQcg>, (09.04.2019).
- "Dengbêj Şakiro - Bijareyên Kilamê Dengbêj Şakiro", www.youtube.com, (07.12.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=WHwRsc7evNw>, (03.02.2019).
- "Dengbejlerden Mehmetçik'e Destek", *Milliyet Gazetesi*, (31.01.2018), <http://www.milliyet.com.tr/dengbejlerden-mehmetcik-e-destek-mus-yerelhaber-2566225/>, (03.02.2019).
- "Ender Doğan - Aşkınla Bu Uşşakı" www.youtube.com, (25.11.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=W4h1WX80Hqc>, (09.04.2019).
- "Ender Doğan - Ey Dide Nedir Uyku (İrfan Türküleri)" www.youtube.com, (07.11.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=O34Nj8gWkls>, (09.04.2019).
- "Grup Tillo - Ey Bülbül-i Şeyda", www.youtube.com, (02.10.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=UTJzX8tEXSg>, (09.04.2019).
- "Grup Tillo Aşkınla Bu Uşşakı", www.youtube.com, (02.02.2014), <https://www.youtube.com/watch?v=5V7NCEHzzoQ>, (09.04.2019).
- "Halk Oyunları" *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/halk-oyunlari-mus>, (22.10.2018).
- "Havada Bulut Yok", *TRT Nota Arşivi*, http://www.trtnotaarsivi.com/thm_detay.php?repno=341&ad=HAVADA%20BULUT%20YOK%20BU%20NE%20DUMANDIR, (27.01.2019).
- "Kilise ve Manastır", *Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, <http://www.muskulturturizm.gov.tr/TR-56145/kilise-ve-manastir.html>, (22.01.2019).
- "Muş Alparslan Üniv. Mûsikî Topluluğu 2017 Mevlid-i Nebi Konseri", *Muş Alparslan Üniversitesi*, (18.12.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=GdcKZWUDp84>, (04.02.2019).

- “Muş Alparslan Üniversitesi 2017 Kutlu Doğum Haftası Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (30.04.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=443LhNJAvmg>, (04.02.2019).
- “Muş Alparslan Üniversitesi Kutlu Doğum Haftası Tasavvuf Musikisi Konserimizden”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (25.04.2015), <https://www.youtube.com/watch?v=OR5SN16xkPg>, (04.02.2019).
- “Muş Alparslan Üniversitesi Kutlu Doğum Haftası Tasavvuf Mûsikîsi Konseri” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (29.04.2016), <https://www.youtube.com/watch?v=BDU6vbPXJNY>, (04.02.2019).
- “Muş Alparslan Üniversitesi Mevlid i Nebi Haftası Tasavvuf Mûsikîsi Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (28.11.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=ICzFvAry6g0&t=380s>, (04.02.2019).
- “Muş Dengbej Evi TRT KÜRDİ Canlı Yayını Mehmet Can Ulaş”, *www.youtube.com*, (18.01.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=tM18SI4kDhE>, (03.02.2019).
- “Muş İl Brifingi”, *T.C. Muş Valiliği* www.mus.gov.tr/kurumlar/mus.gov.tr/Hizmetler/31082018B.pdf, (22.10.2018).
- “Muş Lalesi”, *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/mus-lalesi-mus>, (22.10.2018).
- “Muş Üzüümü”, *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/mus-uzumu-mus>, (22.10.2018).
- “Muş Valiliği TSM-THM Korosu Kültür ve Turizm Haftası Konseri”, *T.C. Muş Valiliği*, (10.05.2016), <https://www.youtube.com/watch?v=DpveoaFBLug>, (04.02.2019).
- “Muş Valilik Korosu 2017 Yılı Bahar Konseri” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (28.04.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=TDVV2RN6ow>, (04.02.2019).
- “Muş Valilik Korosu ile Alparslan Üniversitesi Sağlık Günleri Konseri” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (16.05.2016), https://www.youtube.com/watch?v=Sfr_fP9krkg, (04.02.2019).
- “Muş Valilik Korosu Konseri”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (03.05.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=x7mcBZ4z2hI>, (04.02.2019).
- “Muş'ta Dengbejler Bir Araya Gelerek Türküler Seslendirdi”, *Günaydın Muş Gazetesi*, (05.09.2018), <http://gunaydinmus.com/haber/-musta-dengbejler-bir-araya-gelerek-turkuler-seslendirdi-10446.html>, (03.02.2019).
- “Muş'un Kadim Kültürel Değerlerinden Koçak Köyü Üniversitemizde Tanıtıldı” *Muş Alparslan Üniversitesi*, (02.11.2018), <http://www.alparslan.edu.tr/icerik.xhtml?icerik=4908>, (21.01.2019).
- “Muş”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, (26.08.2017), <https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/83311/mus>, (22.10.2018).
- “Muş”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, (26.08.2018), <https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/96280/mus>, (22.10.2018).

- “Muşlu Dengbejler’den Zeytin Dalı Operasyonu'na geleneksel yöntemlerle destek”, *www.youtube.com*, (02.02.2018),
<https://www.youtube.com/watch?v=x7hNXS3IpP4>, (03.02.2019).
- “Telli Turna”, *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/telli-turna-mus>, (22.10.2018).
- “Toy Kuşu”, *T.C. Muş Valiliği*, <http://www.mus.gov.tr/toy-kusu-mus>, (22.10.2018).
- “TRT Şeş Güçteki kardeşler Muş dengbêj”, *www.youtube.com*, (27.04.2012),
<https://www.youtube.com/watch?v=tf43HNYAw1k>, (03.02.2019).
- “Türebeler ve Yatırlar”, *Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*,
<http://www.muskulturturizm.gov.tr/TR-56138/turbeler-ve-yatirlar.html>,
(18.01.2019).
- “Üniversitemizde Muş'un Tarihî ve Kültürel Mirası Tartışıldı”, *Muş Alparslan Üniversitesi*, (23.12.2017),
<http://www.alparslan.edu.tr/icerik.xhtml?icerik=4043>, (21.01.2019).
- “Zaman Ahir Zaman - Grup Hayber”, *www.youtube.com*, (20.05.2015),
https://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=HwW1rD1W-yk,
(09.04.2019).

EKLER

EK-1 NOTALAR

Nota 1: Muş'ta Okunan Tekbîr

MUŞ'TA OKUNAN TEKBÎR

SERBEST

Notaya Alan: Ercihan Ülger

Al lâ hu Ek be ral lâ hu Ek be ral lâ hu Ek ber

Lâ î lâ he îl lal lâ hu val lâ hu Ek ber

Al lâ hu Ek ber Ve lil lâ hil hamd

Nota 2: Yâ Hannân Yâ Mennân

Ya Hannan

Okuyan: Mehmedşah Gündüz
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Yâ Han nân yâ Men nân yâ Zel cû di vel ih sân

Sebbit gu lû be nâ bil î mân Lâ î lâ he İl la hu

Ev vel hû â hir hû zâ hir hû bâ tın hû

Yâ hû yâ hû yâ Men hû Hak Lâ î lâ he İl la hu

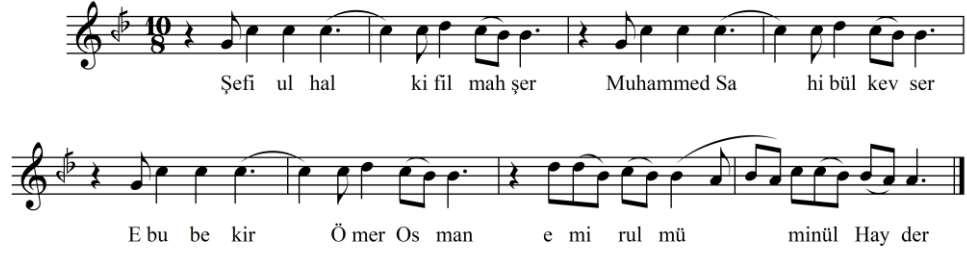
Yâ Hannân yâ Mennân yâ Zelcûdî vel ihsân
Sebbit gulûbenâ bil imân Lâ İlâhe İlla hu

Evvel hû âhir hû zâhir hû bâtin hû
Yâ hû yâ hû yâ Men hû Hak Lâ İlâhe İlla hu

Nota 3: Şefi'ul-Halki Fi'l-Mahşer

Şefi 'ul-Halki Fi'l-Mahşer

Okuyan: Maşallah Aktaş
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Şefi ul hal ki fil mah şer Muhammed Sa hi bül kev ser
E bu be kir Ö mer Os man e mi rul mü minül Hay der

Şefi'ul halki fi-l mahşer Muhammed Sahibül kevser
Ebubekir Ömer Osman emirul mü'minül Hayder

Şefi'ul halki fi-l mahşer Muhammed Sahibül minber
Ebubekir Ömer Osman emirul mü'minül Hayder

Şefi'ul halki fi-l mahşer Muhammed Sahibül mirac
Ebubekir Ömer Osman emirul mü'min min Hayder

Nota 4: Lütfun Dileriz Mevla

Lütfun Dileriz Mevla

Muş Kâdirî Dergâhında Okunan İlâhî

Güfte: Yunus Emre
Okuyan: Faruk ULAŞ
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Lütfun di le riz Mev la bi zi mah rum
ey le me vay Ey a la lar
da na la bi zi mah rum ey le me vay

Lütfun dileriz Mevla bizi mahrum eyleme
Ey alalardan ala bizi mahrum eyleme
Lütfun dileriz niçün Kerim'sin onun için
Binbir adın hakkı için bizi mahrum eyleme

Halâs eyle nârından, ayırma civarından
Cennet'te cemalinden, bizi mahrum eyleme
Benim günahım çoktur, haddü peymanı yoktur
Senin fazlın da çoktur, bizi mahrum eyleme

©

Nota 5: Taştı Rahmet Deryası

Taştı Rahmet Deryası

(Muş Kâdirî Dergâhında okunan)

Okuyan: Zekai Bulakçıbaşı
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Taş tı rah met der ya sı Gark ol du cüm le a sı

§

Dört ki ta bın ma na sı La i la
Bu nu der i di her dem La i la

he il lal lah Cen net ten çık tı A dem
he il lal lah

Fine

§

Dün ya ya bas tı ka dem

Taştı rahmet deryası
Gark oldu cümle asi
Dört kitabın manası
La ilahe illallah

Cennetten çıktı Adem
Dünyaya bastı kadem
Bunu der idi her dem
La ilahe illallah

Erenlerin kılıcı
Arşa çıkar bir ucu
Her dertlinin ilacı
La ilahe illallah

Kitaplarda yazılıdır,
Gönüllerde gizlidir.
Söylenecek söz budur
La ilahe illallah

Nota 6: Ey Dide Nedir Uyku Gel Uyan Gecelerde

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No. 2502
İNCELEME TARİHİ : 21_6_1984

YÖRESİ
SANLI URFA
KİMDEN ALINDIĞI
AHMET UZUNGÖL

SÜRESİ :
♩ = 52

Saz

EY DİDE NEDİR UYKU
GEL UYAN GECELERDE
(İBRAHİM HAKKI'DAN)

DERLEYEN
MEHMET ÖZBEK

DERLEME TARİHİ
1967

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

EY Dİ DE NE DİR U Y KU GE LU
BAK HEY E Tİ A LE M DE BU HİK
AL LA Hİ ÇİN OL HA L KA MU KAR

YA N GE CE LE R DE O Y O Y U
ME T LE Rİ SE Y RE T O Y O Y Hİ K
Rİ N GE CE GÜ N DÜ Z CA N CA N CA N

YA N GE CE LE R DE
ME T LE Rİ SE Y RE
O L GE CE GÜ N DÜ

T EY Dİ DE NE DİR U Y KU GE LU
Z BAK HEY E Tİ A LE M DE BU HİK
AL LA Hİ ÇİN OL HA L KA MU KAR

Nota 7: Ya Merhaba Hu Merhaba

YA MERHABA HU MERHABA

Okuyan: Zekai Bulakçıbaşı
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Ya mer ha ba Hu mer ha ba Hasan Hü se yin Mer ha ba

La İ la he Hu de dim Kur a nı zik rey le dim

Tev hi di hat mey le dim Pirim Ab dul ka di ri

Ya mer ha ba Hu mer ha ba Hasan Hü se yin Mer ha ba

Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin Merhaba
Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin Merhaba

La İlahe Hu dedim Kuran'ı zikreyledim
Tevhidi hatmeyledim Pirim Abdulkadiri

Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin Merhaba
Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin Merhaba

Nota 8: Çalabım Bir Şar Yaratmış

Çalabım Bir Şar Yaratmış

Muş Kâdiri Dergâhında Okunan İlähi

Güfte: Hacı Bayrâm-ı Veli
Okuyan: Faruk Ulaş
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Ça la bım bir şâr ya rat mış
i ki ci hân â re sin de
Ba kık cak dî dâr gö rü nür
ol şâ rın ke nâ re sin de

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde

Nâgehân ol şâra vardım ol şârı yapılırd gördüm
Ben dahî bile yapıldım taş ü toprak âresinde

Bu sözü ârifler anlar câhiller bilmeyip tânlar
Hacı Bayrâm kendi bânlar ol şârın minâresinde

Nota 9: Bu Dünyaya Geldin Ne Amel Kıldın

BU DÜNYAYA GELDİN

Okuyan: Faruk Ulaş
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Budün ya ya gel din ne a mel kıl dın Derse Al lah
ben ne ce vap ve re yim Şimdi hu zu ru ma ne yüz
le gel din Derse Al lah ben ne ce vap ve re yim Al
lah ve re yim Al lah ve re yim Al lah Derse Al lah ben ne
ce vap ve re yim Al lah ve re yim Al lah

Bu dünyaya geldin ne amel kıldın
Derse Allah ben ne cevap vereyim
Şimdi huzuruma ne yüzle geldin
Derse Allah ben ne cevap vereyim

İki yol gösterdim hem akıl verdim
İradende seni serbest bıraktım
Rahmetimi bırakıp zulmete daldın
Derse Allah ben ne cevap vereyim

Nota 10: Bu Aşk Bir Bahri Ummandır

BU AŞK BİR BAHİRİ UMMANDIR

Okuyan: Faruk Ulaş
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Bu aşk bir bahri ummandır buna haddi kenar olmaz
Delilim sırrı Kur'an'dır bunu bilende âr olmaz
Eğer âşık isen yâre sakın aldanma ağyâre
Düş İbrahim gibi nâre bu gülşende yanar olmaz

Bu aşk bir bahri ummandır, buna haddi kenar olmaz.
Delilim sırrı Kur'an'dır bunu bilende âr olmaz.

Eğer âşık isen yâre, sakın aldanma ağyâre,
Düş İbrahim gibi nâre, bu gülşende yanar olmaz.

Nota 11: Aşkınla Bu Uşakı Viraneye Dönderdin

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2409
İNCELEME TARİHİ : 21_6_1984

DERLEYEN
MEHMET ÖZBEK

YÖRESİ
SANLI URFA

AŞKINLA BU UŞAKI VİRANEYE DÖNDERDİN

DERLEME TARİHİ
1987

KİMDEN ALINDIĞI
MEHMET UZUNGÖL
SÜRESİ: d. d = 52

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

Saz.....

AS
GOR
NE

KIN LA BU US SA KI SA HA NE YE DÖ N
BA NA NE LER KI L DI N SA GU R BA NE TE LI NE
SOV MÜ SA LA TI M VA R NE HA C CÜ ZE KA

DE R DI N A S KIN LA BU US SA L KI DI N SA GU R
TI M VA R NE SOV MÜ SA LER KI L DI N NE

HA NE YE YE DÖ N DE R DİN SEM İ RU HU NA MI
BE TE LI NE SA L DİN HEP VAR LI GI NA
HA C CÜ ZE KA TI M VAR ZA HIT LER A RA

KA R SI PE R VA NE YE DÖ N DE R DI N SEM
A L DI N VI RA NA NA YE DÖ N DE R DI N HEP
SI N DA BI GA NE YE DÖ N DE R DI N ZA

VAR RU HU NA KAR SI PE R VA NE YE DÖ N
HIT LI GI MI AL DI N VI RA NE YE DÖ N
LE RA RA DA BI GA NE YE DÖ N

1. 2. 3. SON
DE R DI N DE R DI N
DE R DI N DE R DI N
DE R DI N DE R DI N

— 4 —
BİR LAHZA GÖNÜL SENSİZ EY DİLBER KARAR ETMEZ
AHİR BENİ MECNUN VEŞ DİVANEYE DÖNDERDİN

— 5 — — 6 —
LAL LEBİNİ BİR KEZ SUNDUR BİZE EY SAKİ HER KİME HABER SORSAM SEKRANIM DEYU SÖZLER
GUVA Kİ AYILMAZ BİR MESTANEYE DÖNDERDİN BU ZATİ-Yİ A'LAYI MEYHANESİNE DÖNDERDİN

VEŞ : GIBİ MESTANE : SARHOŞ BAYGIN
LAL : KIRMIZI SEKRAN : SARHOŞ
LEB : DUDAK

Nota 12: Ali Almış Sancağını Eline

ALİ ALMIŞ SANCAĞINI ELİNE

Okuyan: Faruk Ulaş
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

A li al mış san ca ğı nı e li ne

Çeki lip gi der ler mah şer ye ri ne

Hasa nı Hü sey ni al mış ya nı na

Ahüm me tim di ye ağ lar Mu ham med

Ahümme tim di ye ağ lar Mu ham med

Ali almış sancağını eline
Çekilip giderler mahşer yerine
Hasan'ı Hüseyin'i almış yanına
Ah ümmetim diye ağlar Muhammed

Kıyamet kopucak canlar uyanır
Derviş olan müşidine dayanır
Yüzün yere koymuş Hakk'a yalvarır
Ah ümmetim diye ağlar Muhammed

Nota 13: Gaflet İle Hakkı Buldum Diyenler

GAFLET İLE HAKKI BULDUM DİYENLER

Okuyan: Zekai Bulakçıbaşı
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Gaf let i le Hak kı bul dum di yen ler
Er ya rın Hak di va nın da bel lo lur
Er ya rın Hak di va nın da bel lo lur

Gaflet ile Hakk'ı buldum diyenler,
Er yarın Hak divanında bellolur.
Ahret tedarikin gördüm diyenler,
Er yarın Hak divanında bellolur.

Devletliyim deyü fakire gülme,
Gülüp gülüp kardeş, kem nazar kılma;
Ölüm vardır yahu, sen gafil olma;
Er yarın Hak divanında bellolur.

Kiminin adı sofü, kiminin derviş;
Eğer derviş isen, takvaya çalış
Gizlice yollardan Sen Hakka eriş,
Er yarın Hak divanında bellolur.

Âşık Yunus söyler Kalu Beladan
Mucizat Nebiden mürvet Ali'den
Biz de böyle duyduk bunu uludan
Er yarın Hak divanında bellolur.

Nota 14: Tevhid Hoşça Bir Nesnedir

Tevhid Hoşça Bir Nesnedir

Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Tevhid hoş ça bir nes ne dir Gel bi le tev hid e de lim

Tevhid hoş ça bir nes ne dir Gel bi le tev hid e de lim

Tevhi de can lar teş ne dir Gel bi le tev hid e de lim

Tev hi de can lar teş ne dir Gel bi le tev hid e de lim

Tevhid hoşça bir nesnedir
Gel bile tevhid edelim
Tevhida canlar teşnedir
Gel bile tevhid edelim

Tevhid edenler mest olur
Allah'a erer dost olur
Dirlği hem dürüst olur
Gel bile tevhid edelim

Tevhid eder hep melekler
Döner bu çarh-u felekler
Hem huriler hem melekler
Gel bile tevhid edelim

Tevhidi etsin dilimiz
Didârı görsün gözümüz
Dost Muhammeddir pîrimiz
Seyyid Ahmeddir pîrimiz
Gel bile tevhid edelim

Tevhid ile biz varalım
Hakk'a yüzümüz sürelim
Yûnus bu yolda duralım
Gel bile tevhid edelim

Nota 15: Gir Semâya Zikr İle

Gir Semâya Zikr ile

Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Gir se mâ ya zik ri le gel ya ne ya ne
hû de yü Er sa fâ yı aş kı Hak ka
ya ne ya ne hû de yü hû hû de yü hû

Gir semâya zikr ile gel yane yane hû deyü
Er safâ-yı aşk-ı Hakk'a yane yane hû deyü hû

Hep erenler hû ile kandırdılar cân perdesin
Açtılar gözlerin anda yane yane hû deyü hû

Gördüler hû kaplamış hep on sekiz bin âlemi
Feyz alırlar cümle hûdan yane yane hû deyü hû

Ey Niyâzi gönlüne âşıkların hikmet dolar
Fehmi Baba haznesinden yane yane hû deyü hû
Çobanoğlu haznesinden yane yane hû deyü hû

Nota 16: Ey Bülül-ü Şeyda

Ey Bülül-ü Şeyda (Nakşibendî Dergâhında Okunan İlâhî)

Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Ey bül bülü şey da yi ne ef gâ na mı
gel din Az mi gü le düp zâ rıy la gir yâ
na mı gel din Em man emman em man
em man emman em man

Ey bülül-ü şeyda yine efgâna mı geldin
Azm-i gül edüp zâriyla giryâna mı geldin
Emman emman emman emman emman emman

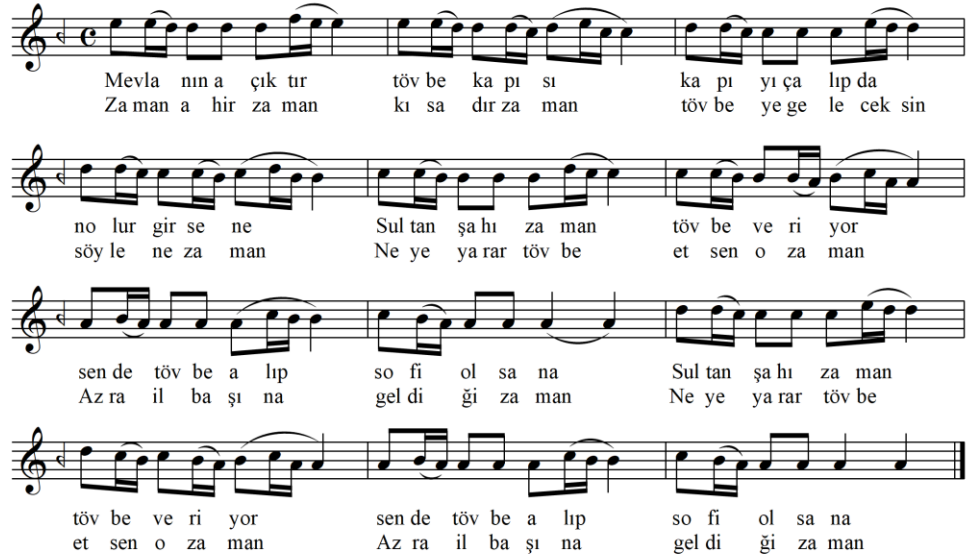
Herşey çalışıyor bir sıfatı eyleye mâ'mur
Sen cümle sıfat ilini vîrâna mı geldin
Emman emman emman emman emman emman

Sen kucak açarsın yağmur gibi yağsa bela
Derde düşenin derdine dermane mi geldin
Emman emman emman emman emman emman

Nota 17: Zaman Ahir Zaman

Zaman Ahir Zaman (Nakşibendî Dergâhında Okunan İlâhî)

Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Mevla nın a çık tır töv be ka pı sı ka pı yı ça lıp da
Za man a hir za man kı sa dır za man töv be ye ge le cek sin

no lur gir se ne Sul tan şa hı za man töv be ve ri yor
söy le ne za man Ne ye ya rar töv be et sen o za man

sen de töv be a lıp so fi ol sa na Sul tan şa hı za man
Az ra il ba şı na gel di ği za man Ne ye ya rar töv be

töv be ve ri yor sen de töv be a lıp so fi ol sa na
et sen o za man Az ra il ba şı na gel di ği za man

Mevlanın açıktır tövbe kapısı kapıyı çalıp da nolur girsene
Sultan şah-ı zaman tövbe veriyor sen de tövbe alıp sofi olsana
Zaman ahirzaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman
Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

Fırsat elde iken can bedendeyken gözlerin görürken dizler tutarken
Senedin mi var ki diyorsun erken sen de tövbe alıp sofi olsana
Zaman ahirzaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman
Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

Bilvanis'de yaşar zamanın gavsı Rabbim ona vermiş nurdan havuzu
Bağrı yanıklara veriyorlar su sen de tövbe alıp sofi olsana
Zaman ahirzaman kısadır zaman tövbeye geleceksin söyle ne zaman
Neye yarar tövbe etsen o zaman Azrail başına geldiği zaman

Nota 18: On İki Hizmet Deyişi

ON İKİ HİZMET DEYİŞİ

Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Heq'ra a yan be yanbi yo Pi ré mi to ra a se no

Eş moce mé xı zı ri yo Mur şı di re xe be re bo

Heq'ra ayan beyan biyo
Pirémi tora aseno
Eşmo cemé xızırıyo
Murşidire xeberebo

Zikré zakir tembur sazo
Nefeso beyit duvazo
Haq're mineto avazo
Zakiri re xeberebo

Evi ine woyır fani
Tavaf kerime erkani
Vindené veré cemxani
Çeverdayrre xeberebo

Tayé vané hem nuvsunené
İkrar re selam ruşnené
Qeso xırab né heşnené
Rayberire xeberebo

Cemde bené bira wayé
Téde gürühé naciyé
Wédariyo xırabiyé
Avlekdayr re xeberebo

Qulé elhaq zere paki
Loqmo kalni cune naki
Vılakerdena na loqmoki
Niyazdayr re xeberebo

Haq'i zando vé qulé xo
Roşti dimayo çimé xo
Keso be bext kalo xağo
Heyderi ré xeberebo

Ehli heq'a zere weşa
Na raya rayede xasa
Destteki xavliu tasa
İbrikdayr re xeberebo

Keso sayır pir ser şono
Mubette zere weş céno
Peyikdayr xeberebo
Peyikdayr re xeberebo

Berbena hesir rişnena
Bılbılé gulé wazena
Çıla de ronye véşena
Çıladayr re xeberebo

Ma avera vato buli
Rayamı muhamed-u eli
Bé şimé vervau husén'i
Sakadayr re xeberebo

Raya haq'de minnetdaro
Momin xızmetkaré rayo
Zere hirayo dergahdaro
Dergahdayr re xeberebo

Ama xo nar şah senema
Çewreside semah şona
Secde-u dare vındena
Semahdayr re xeberebo

Nota 19: Wayır Tı Maré Wayırbe

WAYIR TI MARÉ WAYİRBE

Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Roşti mı cay ne ma se ra
Roşti mı cay ne ma se ra
Ma bı he vi me ke ca ra Wayır tı ma ré wa yir be
Ma bı he vi me ke ca ra
Wayır tı ma ré wa yir be

Roşti mı cayne ma sera
Şeydî diyari tı sitara
Ma bı hevi meke cara
Wayır tı maré wayırbe

Gıré boğa cero bero
Hızıro kal veng bikero
Bé sitaro tenge dero
Wayır tı maré wayırbe

Goşkarbaba hewar toré
Bı terekne zılm u zoré
Desté xo kené ya toré
Wayır tı maré wayırbe

Beri mineté bike me
Ma peşiye ziyara biceme
Burhan raya xo birame
Wayır tı maré wayırbe

Nota 20: Geldi Din İmanım İmâm Hüseyin

İMAM HÜSEYİN

Güfte: Genç Abdal
Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Ye rin gö ğün ar şın kür şün çe ra ğı
kür şün çe ra ğı Gel di din i ma nım İ mam Hü se yin
Se nin le zin ol du mü rüv vet ba ğı Gel di din i ma nım
İ mam Hü se yin Gel pi rim pe na hım İ mam Hü se yin
Gel pi rim pe na hım Şa hım Hü se yin

Yerin, göğün, arşın, kürşün çerağı, Dedem Muhammed'dir, atan Hayderi, Genci Abdal, şefaatin muhtacı,
Geldi din imanım, İmam Hüseyin. Parmağıyla yıktı, Bab-ı Hayber'i, Seni zikrediyor, Güruh-u Naci,
Seninle zin oldu, mürüvvet bağı, Şehitler serveri, gaziler piri, Cümle evliyanın, ser çeşme tacı,
Geldi din imanım, İmam Hüseyin. Geldi din imanım, İmam Hüseyin. Geldi din imanım, İmam Hüseyin.
Gel pirim penahım İmam Hüseyin. Gel pirim penahım İmam Hüseyin. Gel pirim penahım İmam Hüseyin.
Gel pirim penahım Şahım Hüseyin. Gel pirim penahım Şahım Hüseyin. Gel pirim penahım Şahım Hüseyin.

Nota 21: Gönül Bir Saraydır (Ya Hızır Deyişi)

GÖNÜL BİR SARAYDIR
(YA HIZIR)

Güfte: Perişan Ali
Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Gönül bir sa ray dır sevgi sul tan dır
İn san lar ken dini bil di ği zaman İn san lar ken dini bil di ği zaman
Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır Canım ya Hızır
gözü köro la na ne yapsın Hızır gözü köro la na ne yapsın Hızır

Gönül bir saraydır sevgi sultanıdır
İnsanlar kendini bildiği zaman
İnsanlar kendini bildiği zaman
Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır
Canım ya Hızır gözü kör olana ne yapsın Hızır

Garibanın gözlerinde sel olmaz, hey dost sel olmaz
Dertli Kerem boşa yanıp kül olmaz
İnsanlık bir bütün asla el olmaz
İnsanlar kendini bildiği zaman
Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır
Canım ya Hızır gözü görenlere her yerden hazır

Cahil olan cahil şaşar bu işe
Kamil olan kişi eyler tam aş
Ne gerek kavgaya, ne lüzum savaşa
İnsanlar kendini bildiği zaman
Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır
Canım ya Hızır gözü görenlere her yerden hazır

Ben ozanım yalanlara karnım tok
Gelir geçten başa bunca şük
Dost perişan çağırmana gerek yok
İnsanlar kendini bildiği zaman
Ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır ya Hızır
Canım ya Hızır gözü kör olana ne yapsın Hızır

Nota 22: Çerağ Düvazı

Çerağ Düvazı

Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Ha ta et tim Hü da hü yak tı de li li hü
Mu ham med Mus ta fa hü yak tı de li li hü
Ol Âl-i A bâ dan hü Hay da rı Ker rar hü
A liy yül Mürte za hü yak tı de li li hü
On iki İmamdandır bu nur HATAYİ bu nur HATAYİ
Şi ri Yezdan A li hü yak tı de li li hü
Şi ri Yezdan A li hü kur du bu yo lu hü
Şi ri Yezdan A li hü ka bul ey le sin hü
Şi ri Yezdan A li yak tı de li li yak tı de li li

Hata ettim Hüda yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili
Ol Âl-i Abâ'dan Haydar-ı Kerrar
Ali'yyül Mürteza yaktı delili

On iki İmam'dandır bu nur HATAYİ
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili
Şir-i Yezdan Ali kurdu bu yolu
Şir-i Yezdan Ali kabul eylesin
Şir-i Yezdan Ali yaktı delili

Nota 23: Aliye Selman Olasın

Yer : Cem Vakfi Yenibosna Cemevi

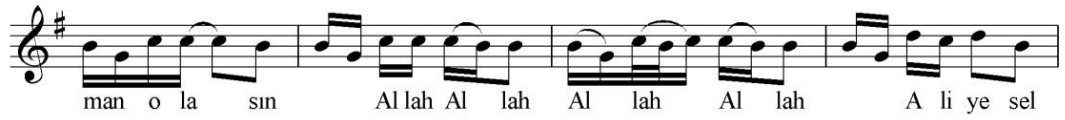
Zakir : Ozan Uluçam
Notaya Alan :Sevgi Demir

Aliye Selman Olasın

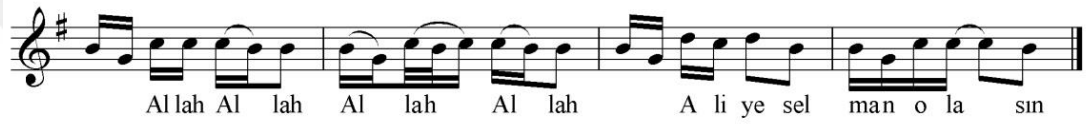
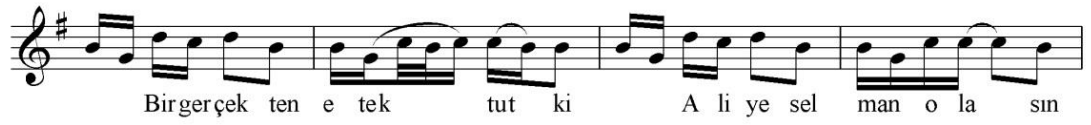
(Tevhid)

♩ = 80

1.Kıta

2,4 ve 6.kıtaların okunuşu 1.kıta ile aynıdır

5. ve 7.kıtaların okunuşu 3.kıta ile aynıdır

Nota 24: Dün Gece Seyrim İçinde

Dün Gece Seyrim İçinde

Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Dün gece seyrim için de Ben Dedem A li yi gördüm

E ğil dim ni yaz deminde Ben Dedem A li yi gördüm

Kul Himmet Üs tadam düşkün Yüce dağlar coşkun coşkun

Cümle memleketlerden üstün Ben Dedem A li yi gördüm Ben Dedem A li yi gördüm

Ben Dedem A li yi gör düm

Dün gece seyrim içinde
Ben Dedem Ali'yi gördüm
Eğildim niyaz deminde
Ben Dedem Ali'yi gördüm

Kul Himmet Üstadım düşkün
Yüce dağlar coşkun coşkun
Cümle memleketlerden üstün
Ben Dedem Ali'yi gördüm

Nota 25: Ey Şahin Bakışım (Dem Dem-Dem Geldi Semahı)

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 3.131...
İNCELEME TARİHİ : 30.11.1988.....

YÖRESİ
ERZİNCAN-TERCAN
KİMDEN ALINDIĞI
(AŞIK DAİMİ)-İSMAİL AYDIN
SÜRESİ :

EY ŞAHİN BAKIŞLIM
(DEM DEM-DEM GELDİ)
SEMAHİ

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
12.1.1976

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

3

3

EY ŞAHİN BAKIŞLIM
TA E ZEL DEN E ZEL

BÜL BÜL A VAZ LIM BİR E Lİ KA DEH LİM
SEV GİM SEV GİN DE ŞU İ Kİ Cİ HAN DA

BİR E Lİ SAZ LIM İŞ DE BEN Gİ Dİ YOM
KEV Nİ ME KAN DA Nİ ZAM BAS LA RİN DA

KAL A HU GÖZ LÜM NE SEN BE Nİ U NUT
U LU Dİ VAN DA

NE DE BEN SE Nİ HÜ DEY HÜ DEY HÜ DEY

DEM DEM DEM DEM

YOLDA HARAMİ ÇOK ENGEL ARADA
AYIRMA SEVDİĞİM DEMDE SIRADA
ÖZÜM GİDER AMA GÖNÜL BURADA
NE SEN BENİ UNUT, NEDE BEN SENİ

TA EZELDEN EZEL SEVGİM SEVGİNDE
ŞU İKİ CİHANDA KEVNİ MEKÂNDÂ
NİZAM BAŞLARINDA ULU DİVANDA
NE SEN BENİ UNUT, NEDE BEN SENİ

KUL, HÜSEYNİM EYDİR GÜL BENZİM SOLUK
SERİMİZE YAZILMIŞTIR AYRILIK
VALLAHİ SEVDİĞİM GÖNÜLLER BİRLİK

S.TEKİN

Nota 26: Niyaza Bak Niyaza (Meydan Semahı)

**NİYAZA BAK NİYAZA
MEYDAN SEMAHI**

Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Ni ya za bak ni ya za bak Yü rü yü rü

sağ dan yü rü Hak Mu ham med pî rim A li A ma na gel

dim a ma na Hünkâr Ha cı Bek taş Ve li A ma na gel

dim a ma na A ma na gel dim a ma na Fatma A na

yı a ra rım Yüz sür mek kav lim ka ra rım Ha ta et tim

gü nah kâ rım A ma na gel dim a ma na A ma na gel

dim a ma na Ni ya za bak ni ya za bak

Yü rü yü rü sağ dan yü rü Per va za geç per va za geç

NİYZA BAK NİYZA
MEYDAN SEMAHI

NİYAZA BAK NİYAZA
MEYDAN SEMAHI

3

Yü rü tur nam yü rü yü rü Git ti ka tar gel mez ge ri
Şu si nem de a kan te ri Doldur ver i çe yim zeh ri
Dol dur ver i çe yim zeh ri

YÜRÜME

Niyaza bak niyaza bak
Yürü yürü sağdan yürü
Hak Muhammed pîrim Ali
Amana geldim amana
Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Amana geldim amana

Fatma Ana'yı ararım
Yüz sürmek kavlim kararım
Hata ettim günahkârım
Amana geldim amana

Niyaza bak niyaza bak
Yürü yürü soldan yürü
Şah Hasan şehitler başı
Şah Hüseyin karındaşı
Sel sel oldu gözüm yaşı
Amana geldim amana

Zeynel Bakır Cafer Kâzım
Musa Ali Rıza özüm
Cümlesize var niyazım
Amana geldim amana

HIZLI

Niyaza bak niyaza bak
Yürü yürü sağdan yürü
Pervaza geç pervaza geç
Taki Naki Şah Askeri
Divanda geliyor yolu
Mürvet Ali'nin Kanber'i
Amana geldim amana

Aman Kul Himmetim aman
Yetiş Mehdi sahip-zaman
Yardım eyle oniki imam
Amana geldim amana

HIZLANMA

Kaldır kaldır kollar kaldır
Hak için bir semah eyle
Sözünü özüne indir
Pir için bir semah eyle

Yürü turnam yürü yürü
Gitti katar gelmez geri
Şu sinemde akan teri
Doldur ver içeyim zehri

Turnalar vermiş sesini
İmamlar çeker yasını
Yine kendi devesini
Çeken Mürteza Ali'dir

Ali'dir Allah'ın dostu
Hü deyip Zülfikar kesti
Selman'ın sümbülü açtı
Deren Mürteza Ali'dir

Şah Hatâyi'm der dervişler
Sağ olsun cümle kardeşler
Semaha indi ağaçlar
Dönen Mürteza Ali'dir.

Nota 27: Gine Dertli İniliyorsun

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 1603
İNCELEME TARİHİ : 26.9.1977

YÖRESİ
DİVRİK

KİMDEN ALINDIĞI
MAHMUT ERDAL
SÜRESİ : ♩ = 152

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
14.1.1970

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

GI NE DERT Lİ DERT Lİ
İ Nİ Lİ YOR SUN SA RI DUR NAM Sİ NEM
YA RA LAN DI MI HI ÇEL DEY ME DEN DE
İ Nİ Lİ YOR SUN SA RI DUR NAM
Sİ NE...N YA RA LAN DI MI
YOK SA Cİ GER LE Rİ...N PA RE LEN Dİ Mİ
PA RE LEN Dİ Mİ
YOK SA SA NA YAD DÜ ZEN Mİ
DÜZ DÜ LE...R PER DE LE Rİ...N

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN
(Sahife-2)

TEL TE LE Dİ P ÜZ DÜ LE... R TEL LE

Rİ Nİ SİR MA DAN MI SÜZ DÜ LE... R

AL LI DA DUR NAM TEL Lİ DE DUR NAM Sİ NEN DE YA RA

LAN DI MI YÖK SA CI GE... R

LE RİN PA RE LEN Dİ Mİ

HA VA YI E Yİ DE Lİ GÖ NÜL HA VA YI

AY DOĞ MA DAN SAV KI DUT MUŞ O VA

YI TÜRK MEN KI Zİ KA TA RET MİŞ

MA YA YI ÇE KİP Gİ DER BİR GÖZ LE Rİ

SÜR ME Lİ

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN
(Sahife-3)

HA YI HA _YI ÇE Kİ Pİ Gİ DER Bİ GÖZ LE Rİ
SÜR ME Lİ
ÇE Kİ Pİ Gİ DER BİR GÖZ LE Rİ SÜR ME Lİ
KU RU KÜ TÜK
YAN MA YIN CA TÜ TER Mİ AK GER DAN DA ÇİF TE BEN LER
Bİ TER Mİ VAK Tİ GEL ME YİN CE BÜL BÜ LÖ TER Mİ
Ö TUP Gİ DE...R BİR GÖZ LE Rİ SÜR ME Lİ
HAY HA _YI
HAY HA _YI DE RE KE NA RİN DA YER LER HUR MA YI
KI LA VU ZE DER LER TEL Lİ DUR NA YI AK GÖE SÜ NÜS

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN
(Sahife - 4)

TÜN DE İ Lİ...K DÜĞ ME Yİ ÇÖ ZÜP Gİ DE_R Bİ GÖZ LE Rİ

SUR ME Lİ HA YI HA _YI ÇÖ ZÜP Gİ DER

Bİ GÖZ LE Rİ SUR ME Lİ

GA RA COĞ LAN DER Kİ GEÇ Tİ NE FA _Y DA

Bİ VE FA KAL MA DI O Kİ LE YAY DA

Bİ VE FA GAL MA DI O Kİ LE YAY DA

Uysa

- 1 -
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN
SARI DURNAM SİNEN YARALANDIMI
HIÇ EL DEĞMEDENDE İNİLİYORSUN
SARI DURNAM SİNEN YARALANDIMI
YOKSA CİĞERLERİN PARELENDİMİ PARELENDİMİ

- 2 -
YOKSA SANA YADÜZENMİ DÜZDÜLER
PERDELERİN TEL TEL EDİP ÜZDÜLER
TELLERİNİ SIRMADANMI SÜZDÜLER
ALLIDA DURNAM TELLEDE DURNAM
SİNEN YARELENDİMİ
YOKSA CİĞERLERİN PARELENDİMİ

- 3 -
HAVAYI EY DELİ GÖNÜL HAVAYI
AY DOĞMADAN ŞAVKI DUTMUŞ OVAYI
TÜRKMEN KIZI KATER ETMİŞ MAYAYI
ÇEKİP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
HAY HAY ÇEKİP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ

- 4 -
KURU KÜTÜK YANMAYINCA TÜTERMİ
AK GERDANDA ÇİFTE BENLER BİTERMİ
VAKTİ GELMEYİNCE BÜLBÜL ÖTERMİ
ÖTÜP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ

- 5 -
HAY HAY HAY HAY DERE KEŖARINDA YERLER HURMAYI
KLAUZ EDERLER TELLİ DURNAYI
AK GOĞSUN ÜSTÜNDE İLİK DÜĞMEYİ
ÇÖZÜP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
HAY HAY " " " " " " " " " " " "
GARACAĞLAN DERKİ GEÇTİ NE FAYDA
BİR VEFA KALMADI OK İLE YAYDA
" " " " " " " " " " " "

Nota 28: Vahdetnâme

VAHDETNAME

Güfte: Edip Harabi
Okuyan: Kerem Akdağ
Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

Da ha Al lah i le ci han yok i ken Biz o nu var
A dem i le Hav va bir lik i di ler Ne gü zel bir

e dip i lan ey le dik Hak'ka hiç bir la yık me kân yok i ken
mekân bulduk de di ler Cenne tin i çin de buğ day ye di ler

Ha ne mi ze al dık mih man ey le dik
Sür dük bir ta ra fa pu yan ey le dik

Ha ne mi ze al dık mih man ey le dik Ken di si nin is mi he nüz
Sür dük bir ta ra fa pu yan ey le dik Vah det sa ra yı na gi ren

yok i di İ s mi söyle dur sun cis mi yok i di Hiç bir ki ya
hakk i çin Hak kı hakka ya kn gören ler i çin Bu sır rı Ha

fe ti res mi yok i di Şe kil ve rip tıp kı in san ey le dik
ra bi bi len ler i çin Bir lik meyda nn da cev lan ey le dik

Şe kil ve rip tıp kı in san ey le dik
Bir lik meyda nn da cev lan ey le dik

SERBEST
Bir lik mey da nn da cev lan ey le dik Dost

Daha Allah ile cihan yok iken
Biz onu var edip ilan eyledik
Hakk'a hiçbir layık mekân yok iken
Hanemize aldık mihman eyledik

Kendisinin ismi henüz yok idi
İsmi söyle dursun cismi yok idi
Hiçbir kıyafeti resmi yok idi
Şekil verip tıpkı insan eyledik

Allah ile işte burda birleştik
Nokta-i amaya girdik yerleştik
Sırr-ı Küntü kenzi orda söyleştik
İsmi şerifini Rahman eyledik

Aşık olunca zat ü sıfatı
Kün dedik var ettik bu semavatı
Birlikte yarattık hep kainatı
Nam ü nişanını cihan eyledik

Yerleri gökleri yaptık yedi kat
Altı günde tamam oldu kâinat
Yarattık içinde bunca mahlukat
Erzakını verdik ihsan eyledik

Asılsız fasılsız yaptık cenneti
Huri gılmanlara verdik ziyneti
Türlü vaatlerle her bir milleti
Sevindirip şad ü handan eyledik

Adem ile Havva birlik idiler
Ne güzel bir mekân bulduk dediler
Cennetin içinde buğday yediler
Sürdük bir tarafa puyan eyledik

Vahdet sarayına giren hakk için
Hakk-ı hakka yakın görenler için
Bu sırrı Harabi bilenen için
Birlik meydanında cevlan eyledik

Nota 29: Bugün Matem Günü Geldi

Nota 46

Deyiş

Bugün matem günü geldi

Yöresi: Tokat
Kimden alındığı: Ali ULUKAN

Derleyen ve Notaya alan: Emre PŞNARBAŞI

BU GÜN MA TEM GÜ NÜ GEL Dİ
(SAZ) AH HA SA NİM VAH HÜ SEY NİM
SE NİN DER DİN BAĞ RIM DEL Dİ SE NİN DER DİN BAĞ RIM DEL Dİ
AH HA SA NİM VAH HÜ SEY NİM
ŞE HİT DÜŞ MÜŞ ŞA HI MER DAN
AH HÜ SEY NİM VAH HÜ SEY NİM

*Bugün matem günüdür
Ah Hasan'ım Ah Hüseyin'im
Senin derdin bağrımı deldi
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im
Şehit düşmüş Şah-ı Merdan
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im*

*Kerbela'nın yazıları
Şehit düşmüş gazileri
Fatma ana kuzuları
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im
Şehit düşmüş Şah-ı Merdan
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im*

*Kerbela'nın önu düzdür
Geceler bana gündüzdür
Şah Kerbela'sa yalnızdır
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im
Şehit düşmüş Şah-ı Merdan
Ah Hasan'ım Vah Hüseyin'im*

Nota 30: Sabahın Seher Vaktinde

ALİ'Yİ GÖRDÜM ALİ'Yİ

Güfte: Kul Himmet
Notaya Alan: Ercihan Ülger

Saba hın se her vak tın da
A li yi gör dümA li yi
Eğil dim ni yaz ey le dim A li yi gör dümA li yi
Eğil dim ni yaz ey le dim
A li yi gör dümA li yi A li yi gör dümA li yi

Sabahın seher vaktında
Ali'yi gördüm Ali'yi
Eğildim niyaz eyledim
Ali'yi gördüm Ali'yi

Kaşı kirpik deste deste
Armağan sunar dosta
Muhammed ile Miracta
Ali'yi gördüm Ali'yi

Arslanı gördüm meşede
Kırk mum yanar bir şişede
Yedi iklim dört köşede
Ali'yi gördüm Ali'yi

Arslanı gördüm çağında
Açılmış cennet bağında
Musa ile Tur Dağında
Ali'yi gördüm Ali'yi

Cennet kapısında duran
Hayber'in kilidin kıran
Kafire Zülfikar çalan
Ali'yi gördüm Ali'yi

Çiskin dağlar başı çiskin
Kul Himmet'im oldu küskün
Cümle yerden erden üstün
Ali'yi gördüm Ali'yi

Nota 31: Geldi Buyurdu Cebrail

Yer : Hacı Bektaş Veli
Anadolu Kültür Vakfı
Okmeydanı Cemevi

Zakir : Elvan Koç
Notaya Alan : Sevgi Demir

Miraçlama

Ev vel e manetbudur ki hü _____ Pi ri reh ber tu ta sın (Saz...

...) Kadim er kâ na ya ta sın (Saz...)

Ta rı kı Musta kî me (Saz...) Muham med sü ku ta var dı

(Saz...) Yoktur sen den bi ra ziz (Saz...)

İp di sen den el tu ta lım (Saz...)

Hak bu yur du vec du ha (Saz...)

Semah Bölümü

♩ = 378

Za hi ri sen ba tun i sen Giz li sır lar sa na a yan

De di set tar sım Ya A li

Can Ha ta yi va kıf ol du bu sır rın ö te si ne

Hak sö zü ne i nan ma di ö zü çü rük er va lı

Nota 32: Yâ Hannân Yâ Mennân (A. Hatipoğlu'nun Notası)

Beste : Sivas Anonim
sn. Akifözügen'in annesinden in-
tikâle eden o Kuyucudan
genekli tashih ve düzenleme
yapılarak yazıldı.
A. Hatipoğlu 1998.

Sofyan $\text{♩} = 64$ 3009; 2.30 USSÂK RAMAZAN / LÂHİSTÂ (Yâ Hannân Yâ Mennân...)

1. $\text{♩} = 64$
 1. Yâ Han nân yâ Men nân yâ Zel cûdi vel ih sân
 2. Sebbit gulûbenâ a lel i mân ercû afveke vel Gufân
 3. Lâ i lâ he il lâ il lah Mu ham me dürRe sâ lûl lâh
 4. Merhabâ merha bâ Şehri Si yâm merhabâ
 5. Merhabâ merhabâ Şehri Ramazan Merhabâ

2. Ev veli Hû Â hiri Hû Zâhiri Hû Bâtini Hû kulg.
 7. Yâ Hû yâ Hû Yâ Meli ku Hak Yâ Hû Yâ Hû Yâ Samedü

3. Hâ li ki Hû kâdiri Hu Kayyumu Hû Kâbiti Hû kulg.
 9. Yâ Hû yâ Hû Yâ Aha dü Hak Yâ Hû Yâ Hû Yâ Samedü

Yâ Hannân yâ Mennân	Evvelî Hü Âhîrî Hü	Hâlik Hü Kâdirî Hü
Yâ Zel Cûdi Vel İhsân	Zâhirî Hü Bâtînî Hü	Kayyum Hü Kâbitî Hü
Sebbit Gulûbenâ Alel Mân	Yâ Hü Yâ Hü Yâ Melîku	Yâ Hü Yâ Hü Yâ Ahdü
Ercü Afveke Vel Gufân	Yâ Hü Yâ Hü Yâ Samedü	Yâ Hü Yâ Hü Yâ Samedü

Lâ ilâhe illallah Muhammedür Resûlullah
 Merhabâ merhabâ Şehri Siyâm Merhabâ
 Merhabâ merhabâ Şehri Ramazan Merhabâ

Düzenleyen
A. Hatipoğlu

Nota 33: Îlâhe Alem (Kürtçe Îlâhî)

Îlahe Alem Allahe Allah
(Kürtçe Îlahi)

Okuyan: Abdullah Doğan
Notaya Alan: Ercihan Ülger

§

Î la he a lem Al la he Al lah Canda ye a dem

Al la he Al lah E ku me da ye nura dı la ye Armancu ğa ye

Alla he Al lah Alla he Al lah E ka ni yu çem daru be ru lem

Daye ro ja germ Alla he Al lah E xwedye ja ra ti ne bı ha ra

Şin dı ke da ra Al la he Al lah Al la he Al lah §

Îlahe alem Allahe Allah
Can daye adem Allahe Allah
E ku me daye nura dilaye
Armanc u ğaye Allahe Allah

E kaniyu çem dar u beru lem
Daye roja germ Allahe Allah
E xwedye jara tine bihara
Şin dıke dara Allahe Allah

Îlahe alem Allahe Allah
Can daye adem Allahe Allah
E ku me daye nura dilaye
Armanc u ğaye Allahe Allah

Îlahe alem Allahe Allah
Can daye adem Allahe Allah
E ku me daye nura dilaye
Armanc u ğaye Allahe Allah

E rebbe rebba keşşafe qelba
Zane bı ğeyba Allahe Allah
E aql u irfan e ilm u quran
Da cın u insan Allahe Allah

Îlahe alem Allahe Allah
Can daye adem Allahe Allah
E ku me daye nura dilaye
Armanc u ğaye Allahe Allah

Nota 34: Kürtçe Mevlid

KÜRTÇE MEVLİD

Notaya Alan: Ercihan ÜLGER

MEVLİD BÖLÜMÜ

Hemdê bê hed bo Xuda yê 'a le mîn Ew Xuda yê da ye me dî nê mubîn

Em ki ri ne um meta xey r-ulbe şer Ta bi'ê wî muq te da yê na mûwer

SALAVÂTA GEÇİŞ SERBEST OKUNUYOR

Ger di vê tin hûn ji na rê bin necat Bi iş qû şewqek hûn bibê jin Es se lat

SALAVÂT

Salâ tu'l lâh Selâ mu'l lâh 'a ley ke Yâ Rasû lal lâh

Salâ tu'l lâh Selâ mu'l lâh 'a ley ke Yâ Habî bal lâh

SERBEST

Salâ tu'l lâh Selâ mu'l lâh 'a ley ke Yâ Sey yi de'l-evvelî ne ve'lâ hi rîn

KÜRTÇE MEVLİD

Hemdê bêhed bo Xudayê 'alemîn
Ew Xudayê da ye me dînê mubîn
Em kirine ummeta xeyr-ul beşer
Tabi'ê wî muqtedayê namûwer

Ew Xudayê malikê mulkê ezîm
Daye me mîrsa Qur'ana Kerîm
Dînê me kir kamil û nî'met tamam
Ye'nî dame Ehmed û darûs-selam

SALAVÂTA GEÇİŞ

Ger divêtin hûn ji narê bin necat
Bi işq û şewqek hûn bibêjin Es-selat

SALAVÂT

Salâtu'llâh, Selâmu'llâh, 'aleyke Yâ Rasûlallâh
Salâtu'llâh, Selâmu'llâh, 'aleyke Yâ Habîballâh
Salâtu'llâh, Selâmu'llâh, 'aleyke Yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn

Nota 35: Çerağ Deyişi

Notaya Alan :Sevgi Demir

Çerağ Deyişi

♩ = 216

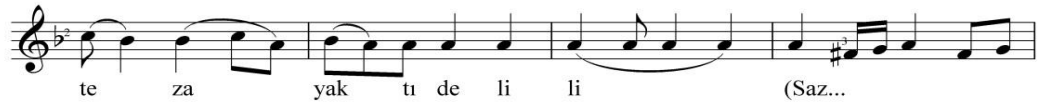
Nota 36: Hata Ettim Hüda Yaktı Delili

Zakir :Celal Çelik
Notaya Alan : Sevgi Demir

Karacaahmet Cemi

Hata Ettim Hüda Yaktı Delili
(Çerağ Uyandırma Deyişi)

Diğer kıtaların okunuşu, röprizler arasında kalan son bölümle aynıdır.

Nota 37: Hata Ettim Hüda Yaktı Delili

Ha ta et tim Hü da SAZ
Mu ham med Mus ta fa

Yak tı de li li SAZ
Mu ham med Mus ta fa

Nota 38: Dün Gece Seyrim İçinde (Hicâz Nefes)

HICAZ (Rûmâ'yn) NEFES

" Dün gece seyrim içinde "
Ben dedem Ali'yi gördüm

Beste :

Güfte : Kul Himmet (XVI.yy)

Usûlü : RaksAksağı

1
Dün gece seyrim içinde
Ben dedem Ali'yi gördüm
Eğildim niyâz eyledim
Düldülün nâli'ni gördüm

2
Üç çerağ yanar şişede
Arslanlar gizli meşede
Yedi iklim dört köşede
Ben dedem Ali'yi gördüm

3
Kanberi durur sağında
Salınur cennet bağında
Alt, Mûsâ Tur dağında
Ben dedem Ali'yi gördüm

4
Yüce dağlar boran coşkun
Kul HİM MET aşkına düşkün
Cümle nebilerden üstün
Ben dedem Ali'yi gördüm

Nota 39: Dün Gece Seyrim İçinde (Uşşâk Nefes)

Uşşak

Nefes

ÇURCUNA

[D. J. 48] Dün ge ce sey rim i çin— de
ben de dem A li yi gör— düm e ğil dim ni yaz
ey le— dim dül dü lün na lı nı gör— düm

NEFES

1
Dün gece seyrim içinde
Ben Dedem Ali'yi gördüm
Eğildim niyaz eyledim
Düldülün nalını gördüm

2
Uç çırak yanar şişede
Aslanlar gizli meşede
Yedi iklim dört köşede
Ben Dedem Ali'yi gördüm

3
Kanberi durur sağında
Salınır Cennet bağında
Ali, Musa Tur dağında
Ben Dedem Ali'yi gördüm

4
Kızıl güller deste deste
Bergüzar yolladım dostu
Uç dolu mihmandan iste
Ben Dedem Ali'yi gördüm

5
Cennet kapısında duran
Kıldın mührünü kuran
Yezide kılıncın vuran
Ben Dedem Ali'yi gördüm

6
Yüce dağlar coşkun coşkun
Kul Himmet'im aşka düşkün
Cümle meleklerden üstün
Ben Dedem Ali'yi gördüm

EK-2 RÖPORTAJLAR

MUŞ İL MÜFTÜSÜ ALETTİN BOZKURT İLE RÖPORTAJ (02.08.2016)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle sizi tanıyabilir miyiz?

Alettin Bozkurt: Ben Muş İl Müftüsü Alettin Bozkurt.

E.Ü.: Hocam sizinle bu röportajı Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezimle ilgili çalışma için yapmak istiyorum.

A.B.: Tabii hocam yardımcı olabilirsek ne mutlu.

E.Ü.: Hocam 5 yıldır Muş'ta bulunmaktayım Bu süre içerisinde gerek merkezde gerekse ilçelerde dinî mûsikî uygulamaları ile alakalı çok farklı bir uygulama göremedim. Mesela bazı illerde 40 hatim uygulamaları deniyor yılın belli zamanlarında Diyanet'in yahut müftülüklerin organizesinde hatimler yapılıyor. Merkezi bir câmide duası yapılıyor. Muş'ta Böyle bir uygulama göremedim ama daha önceden yapılan şu an yapılmayan uygulamalar olabilir.

A.B.: Ben Batmanlıyım bu bölgede yaşadım. 1980'lerde medreselere çıktık. 90'lı yıllara kadar doğuda hiçbir medresede dinî mûsikî dersleri yok ondan sonra imâm hatiplerde de yok ilahiyatta da biz okuduk dinî mûsikî dersimiz yoktu.

E.Ü.: Yeni yeni artık yapılıyor hocam. Benim burada gördüğüm ben ilahiyatta din kültürü öğretmenliği bölümünde Kur'ân-ı Kerîm dersine girdiğimde medresede eğitim Gören öğrencilerimiz geldi. Onlarla görüştüğümüzde medresede tecvit dâhil görmediklerini ifade ettiler. Ben Sivaslıyım hocam Kayseri'de büyüdüm batıda medrese dendiği zaman Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm eğitimi gelir iyi bir tecvîd eğitimi okuma üzerine özellikle buna ilaveten klasik Arapça eğitim verilir. Sarf, nahiv, bina, emsile bunlar verilir. Benim burada gördüğüm medreselerde sadece Arapça eğitimi veriliyor. Bunun dışında Hocam mesela Hasköy ilçesi Arap. Onların kendine özel uygulamaları var mıdır? Varto'da Alevi vatandaşlarımız var. Bu da bizim konumuza giriyor. Semah törenleri de okumuş oldukları deyişler Hacı Bektaşî Veli'nin sözleri bunlar da dinî mûsikî ye giriyor. Bir hocamız Varto Alevileri ile ilgili çalışma yapmıştı o da yılın bir günü dışarıdan gelip Cemevinde semah yapıp ayrılıyorlar demişti.

Hocam câmilerimizde öncelikle sizlerin etkinliklerini soralım

Yani özellikle ezân okuma zaten dinî mûsikî deyince Biz şöyle “tekke mûsikîsi ve câmi mûsikîsi” diye ayırıyoruz. câmi mûsikîsi Aslında daha çok ilgilendiren tarafı.

Ezan okuma Bununla ilgili bir kurstur ya da herhangi bir şey Diyanet İşleri Başkanlığı yapıyor devamlı da Muş'ta yapılıyor mu hocam?

A.B.: Yani Biz bu sene içerisinde 2 kurs açtık iki dönem fakat Kur'an-ı Kerim güzel okuma kursu. Sadece imâmlara yönelik D grubu câmilere yönelik câmilere bildiğiniz üzere 4 kategoriye ayrıldı. A B C D. A ve B grubu câmilere görevlileri eğitim görmüş tashîh-i huruf aldığı için onları kursa almıyoruz

E.Ü.: Muş'ta hangi câmilere A ve B grubudur hocam?

A.B.: A grubu yok Muş'ta. Sadece 3 tane B grubu câmi var. Hacı Şerif Câmi, Ulu Câmi ve Alaaddin Bey Câmii. Bu üç tarihi câmimiz B grubudur. B grubu câmilere görevlendirilenler zaten tashîh-i huruf bitirmiş eğitimli ve hafız olanlardır. C grubu câmilere görevlileri bölgelere gidiyorlar bizim bölge vardır Her seferinde 10 kişi gönderiyoruz D grubu câmilere görevlilerinin eğitimlerini biz yapıyoruz. Biz bu sene 32 görevlerimizin kursunu yaptık. 9 hafta eğitimlerini tamamladık. Bu kursların içerisinde ezânda var namâzda var. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma ezbere okuma bunların üzerinde durduk. Ama müezzinlerimize yönelik henüz kurs açmadık en kısa zamanda açmayı düşünüyoruz.

E.Ü.: Hocam öğrencilerimiz arasında imâm ve müezzin olanlar var. Derste bu konular açıldığında onların bize söylediği "Hocam câmide ezân okurken makâm yaptığımızda yaşlı amcalar bizlere kızıyorlar makâm yapmayın diye" "Sebebi nedir?" dediğimde "Siz makâmlı okuyunca bozuyorsunuz şarkıya çeviriyorsunuz" diyorlar. Ama Peygamber Efendimiz'in hadisi şerifleri var. Kur'an-ı Kerim'in güzel okunması hakkında aynı zamanda ezânı Bilâl-i Habeşî'ye okutması. Muş merkezde de özellikle câmilere güzel şekilde ezân okuyan duyamıyoruz. Birkaç câmide bazen güzel sesli müezzinlerin okuduğunu duyuyoruz. Özellikle sabah ezânlarının sabah makâmı ile okunması gerekir. Ama birçok câmiden Sabâ makâmında ezân duyamıyoruz. Bu da zannederim bu yörede eskiden gelen gelenekten gelen ezânın makâmlı okunmasına itiraz eden anlayışın sonucudur.

A.B.: Doğru söylüyorsunuz. İnsan bilmediği için düşmandır. İnşallah hizmet içi eğitim kursunda müezzinlere yönelik kurs açacağız.

E.Ü.: Tekke konusuna gelelim hocam. Tarikatlar Muş'ta da var.

A.B.: Muş'ta şeyh olarak yok ama tarikatların müritleri var.

E.Ü.: Türkiye genelinde Rukai Kadiri Nakşibendiler kol kol Menzil kolu gibi tarikatlar var.

A.B.: Benim bildiğim bu bölgede hepsi Nakşîdir. Kadiri'ye pek rastlamadım.

E.Ü.: Nakşîlerde biliyorsunuz cehrî zikir değil hafî zikir olduğu için normalde dinî mûsikîmizin ilgilendiği konu cehrî zikirdir. Buna bazen bir def eşlik eder. Bazen de enstrüman olmadan sadece sesle yapılır. Ayakta ya da oturarak yapılabilir. Burada örneği var mı hocam?

A.B.: Ben Muş'ta 8, 9 aydır görev yapmaktayım. Burada hiç rastlamadım duymadım da.

E.Ü.: Burada Muşlu tanıdıklarımızdan sorduklarımız tarikatların sohbetleri zikirlerle devam ettiklerini ifade ettiler. Tabii biraz gizli oluyor ama inşallah onları da ziyaret edeceğim. Muhtemelen zikirler yapılıyordur ilâhîler söyleniyordur. Zikir olmasa bile burada hangi ilâhîler söyleniyor? Onları öğrenmeye çalışacağız. Mesela Muş'un kültüründe Müştak Baba'nın ilâhîleri var. Müştak baba tez olarak çalışılmış. Hocam Muş'ta duyduğunuz bildiğiniz söylenen farklı bir ilâhî var mıdır?

A.B.: Genel söylenen ilâhîler var. Muş'a özgü farklı bir ilâhî duymadım.

E.Ü.: Kürtçe mevlidleri çalışmıştım hocam Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinî Mûsikî öğretim üyesi Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı Hocamız Kürtçe mevlidleri çalışmıştı. Ben de bu Kürtçe mevlidlerin Muş'ta uygulanışı ile ilgili çalışma yaptım. Doğuda okunan şu an kaydedilen 36 adet Kürtçe mevlit var. Bunların 6, 7 adeti Zazaca Diğerleri de farklı diğer lehçelerde yazılmış Kurmanci, Sorani gibi. Özellikle Muş'ta Hasan Ertuşi'nin mevlidi okunuyor.

A.B.: Muş'ta revaçta olan odur.

E.Ü.: Ben bu mevlidi farklı zamanlarda farklı câmilerde kaydettim. Okunuyor halk seviyor. Bir gün kayıt yaparken yanımda yaşlı bir hacı amca Mevlit okunurken imâmla birlikte sonuna kadar ezberden okudu. Bu mevlid ile ilgili çalışırken Kürtçe bölümündeki hocalarımıza tercüme etmeye çalıştık. Hocalarımız Arapça bilmedikleri için birçok cümleyi çözemeler dili sadece Kürtçe değil içerisinde Arapça Farsça Kürtçe ifadeler olduğunu söylediler

A.B.: O mevlid Hakkâri lehçesi ile yazılmış. Ondandır biraz farklıdır.

E.Ü.: Türkçe mevlidde Süleyman Çelebi'nin mevlidinde Osmanlıca terkipler vardır. Arapça ve Osmanlıca kültürünüz yoksa zor anlaşılır. Birkaç hocam var özetle kaside tarzı okuyor mevlidi. Bu da Muş'taki dengbejlilik geleneğinden kaynaklanıyor. Belki de dengbejliğin dinî bir versiyonu.

A.B.: Genellikle programlarda Kandil gecelerinde Hasan Ertuşi'nin mevlidinden birkaç bahir okunur.

E.Ü.: Hem Türkçe hem Kürtçe mevlidde ki Merhaba Bahri neredeyse birbirine çok yakın aynı diyebiliriz.

A.B.: Merhaba Bahrinde ayağa kalkılır burada ama bazı bölgelerde kalkmıyorlar. Bazen bahir aralarında ilâhîler serpiştirilir ilâhîler okunur. En sonda Hasan Ertuşi mevlidi sonundaki Arapça dua ile bitirilir.

E.Ü.: Türkçe mevlidde de bir okunuş usulü var. Eskiden baştan sona kadar bütün bahirler okunmuş. Tabii bahirler öncesinde aşrı şerif ardından aynı makâmda bir ilâhî ve salât ü selâm okunarak bahirler okunur. Bütün bahirler bittikten sonra en sonda dua edilerek bitirilirmiş. Burada da bir iki bahir okuyup ardından Merhaba Bahri okuyup bitiriliyor kısa şekilde. Muş'ta Ramazan ayında köylerde her gün mevlid okunduğunu biliyoruz

A.B.: Tabii köylerde her gün okunuyor ama özellikle durumu iyi olanlar okutuyor.

E.Ü.: Bildiğiniz üzere mevlid ile ilgili çok tartışma var. Kur'ân-ı Kerîm'in önüne geçirildi şeklinde ama insanların bir araya toplanması kaynaşması için güzel bir vesiledir.

A.B.: Peygamber Efendimiz'in hayatını anlatmak örnek ahlâkını anlatmak için bu sünnete aykırı değil ama bazı mevlidlerin içerisinde geçen sünnete aykırı ibareler de var. Mesela mevlidde geçen Peygamber Efendimiz demiş ki "Kim benim mevlidimi yüceltse Onun için şu şu sevaplar var" Onların döneminde zaten mevlid yoktu

E.Ü.: Bunlar ayıklanabilir mi hocam?

A.B.: Bazı yeni çıkan mevlidlerde bunlar ayıklanmış. Bu bir adet olmuş. Okuyan kişi orayı atladığı zaman niye atlandı diye itiraz edenler oluyor. Sünnete uygun olan neyse onu yapmak lazım.

E.Ü.: Hocam hocam birazdan düğün konusuna değinirsek burada yapılan düğünlerde halayı bolca görüyoruz. Özellikle muhafazakâr ailelerin düğünlerinde düğün

salonlarının üst katı bayanlara alt katı erkeklere göre dizayn ediliyor. Erkekler de kadınlar da kendi aralarında eğleniyorlar. Muş'ta gördüğümüz farklı bir uygulama ilâhî ile halay çekme. Bunun için yorumunuz nedir?

A.B.: Bizim için ölçü İslam'dır. Peygamber Efendimiz nikâhı Def ile ilan ediniz buyurmuş ve nikâhlarda da eğlenceler yapılmıştır. Düğünleri cenaze gibi geçirmemek lazım.

E.Ü.: Doğuda ilâhî ile halay çekme yapılırken batıda da semazenle düğünleri yapmaya başladılar. Mevlevîlerin bir zikir şekli olan Semâ'nın sahnelere dökülmesi çok da hoş olmadı ve herkes rahatsız bu konuda.

A.B.: Uygun olan şekilde kadın erkek ayrı ilâhî ile düğün yapılabilir. İstenirse de ilâhîsiz düğün yapılabilir. Kur'ân-ı Kerîm okunur günün anlam ve önemi ile alakalı bir sohbet ve bilgilendirme mutlaka yapılmalıdır.

E.Ü.: Taziyeler burada uzun ve yoğun bir katılımı geçiyor hocam.

A.B.: Buradaki yapılan taziyeler İslam'a çok da uygun değil. Gittiğim her yerde de anlatıyorum. Ben hiçbir taziye yemeği de yemiyorum. Rasulullah döneminde de taziyenin sünnet oluşu cenaze sahibinin ve ailesinin mahzun oluşu ve yakın akrabasının onu teselli etmeleri içindir. Ama burada daha cenazeyi kaldırmadan kara kara düşünüyor. Ben bu kadar kişiyi nasıl ayarlayacağım. Maddi durumu elverişli midir değil midir?

E.Ü.: Burada yemek konusunu komşuları ya da yakın çevresi yapmıyor mu hocam? Mesela ben batıda gördüğüm kadarıyla bir cenaze olduğunda o cenaze evinin komşuları bir hafta boyunca cenaze evinde yemek pişirmezler kendi evlerinde yemek pişirip oraya getirirler.

A.B.: Sünnete uygun olan taziye üç gündür oda yemek değildir. Günümüzde taziye çığırından çıkmış durumdadır. Herkesin akrabası yakın olmayabilir. Bir insan çobandır hiçbir maddi durumu yoktur ama adet gelenek olmuş. Utancından borç ederek yine de taziye yerinde yemek vermeye çalışıyor. Biz bu âdeti bu geleneği kaldırmaya çalışıyoruz

E.Ü.: Sizin eklemek istediğiniz özellikle dinî mûsikî ile alakalı herhangi bir konu varsa onu da alalım inşallah.

A.B.: Özellikle din görevlileri ile alakalı Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okumaları önemlidir. Ezan okunduğunda müezzinin sesi güzelse insanları câmiye çeker. Eğer müezzinin sesi güzel değilse birçok insan câmiye gideceği varsa bile gitmiyor. Bu da bir eğitim dalıdır. İnsan hangi branşta ise onun hakkını vermelidir. Özellikle müezzinlerimizin Mûsikî eğitim alması şarttır.

E.Ü.: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konudaki çalışmaları takdire şayan İnşallah Muş'ta da bu çalışmalar artarak devam eder. Tekrar bana vakit ayırdığınız için Hocam çok teşekkür ediyorum. Allah'a emanet olun.

A.B.: Ben teşekkür ederim Siz de Allah'a emanet olun.

**BULANIK MÜFTÜSÜ MURAT KARANCI, MOLLA HALİT AYDIN VE
BULANIK MERKEZ CÂMİİ İMÂM HATİBİ KERAMETTİN AYDIN İLE
RÖPORTAJ (25.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle sizi tanıyabilir miyiz?

Murat Karanci: Ben Murat Karanci, Bulanık yeni müftüsüyüm yeni atandım Hocam hoş geldiniz. Sağ olun hocam. Sizi tanıyabilir miyiz?

Halit Aydın: Ben Halit Aydın Bulanıklıyım. Yirmi yıl Bulanık Merkez Câmide görev yaptım. Şu anda emekliyim.

E.Ü.: Hocam sizi tanıyabilir miyiz?

Keramettin Aydın: Ben Keramettin Aydın. Bulanık Merkez Câmisi'nde görev yapıyorum.

E.Ü.: Hocam Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezimizde kullanılmak üzere Bulanık ilçesinde yapılan faaliyetler ile alakalı bilgi sizlerle alışverişinde bulunalım istedik.

Öncelikle câmi mûsikîsi ile alakalı sormak istiyorum Keramettin Hocam. Siz halen İmâm Hatip olarak görev yaptığınız için burada ezânlarımızın, kâmetlerimizin ve tesbihâtın icrasında Muş ili ya da Türkiye genelindeki uygulamasıyla benzerliği ya da bir farklılığı var mı?

K.A.: Muş ile pek farklı değil burası Genellikle aynı tesbihâtlar yapılıyor. Burada ağırlıkla Şafiî Mezhebi'ne göre devam ediyoruz özellikle Merkez Câmisi, Yenimahalle Câmisi, Gölova ve Şakşak Câmisi bunlar Hanefî Mezhebi'ne göre tesbihât yapılıyor diğer bütün câmilerimizde ve köylerde Şafiî Mezhebi'ne göre tesbihât yapılıyor. Gerçi bu noktada Hanefî Şafiî tesbihâtı aslında öyle bir şey söylemek İslami literatürde belki doğru olmayabilir ama biraz daha farklı ve uzun okunuyor.

E.Ü.: Şafiî'de Özellikle dua kısımları daha uzun.

K.A.: Tabi Tabi kısa sureler okunuyor mesela. Özellikle duadan sonra Peygamber Efendimiz'e salavât getiriliyor. Özellikle ikindi namâzından sonra Amme suresi yani Nebe suresi okunuyor yatsı namâzından sonra diğer câmilerde Amenerrasulü okunuyor. Bizim burada ise Tebareke Mülk Suresi okunuyor. Yapılan programlarda kandillerde Kürtçe ve Türkçe karışık Mevlit okuyoruz. Kasîdeler ilâhîler bu konuda Halit Hocam bizden daha uzmandır. Kendisi gereken açıklama yapacaktır.

E.Ü.: Bu arada hocama da söz verelim. Hocam siz yirmi yıl dediniz bu kadar yıl görev yaptınız Bunun dışında sizi televizyon programlarından biliyoruz. Özellikle TRT Kürdi de birçok programınız oldu. Burada Hocam özellikle Muş'ta ve Bulanık'ta Kürtçe mevlid okunuyor bildiğim kadarıyla.

H.A.: Kürtçe de okunuyor Türkçede okunuyor.

E.Ü.: Siz ağırlıklı olarak Bulanık'ta hangisini okuyorsunuz?

H.A.: Biz ağırlıkla her ikisini okuyoruz yani kişilerin isteklerine göre kültürlerine göre kimisine Kürtçe kimisine Türkçe okuyoruz.

E.Ü.: Kürtçe mevlidlerden hangi mevlidi okuyorsunuz hocam

H.A.: Hasan Ertuşi Molla Bateyi mevlidini okuyoruz Genellikle bu yörede bu yerleşmiş.

E.Ü.: Muş'un genelinde böyle Hocam.

H.A.: Doğu ve Güneydoğu'nun çoğunluğunda böyledir. Yeni yeni bir kaç tane 5 6 yıldır yeni mevlidler çıkmış fakat belki onlar revaç görmediler ama Bateyi'nin mevlidi her tarafta güzel güzel okunuyor. Medreselerde de okutuluyor bu.

M.K.: Hocam Şeyh Ahmed-i Hanî'nin de mevlidi var mı?

H.A.: Şeyh Ahmed-i Hanî'nin mevlidi yok. Şeyh Ahmed-i Hanî'nin akidesi var, Mem u Zin ve Divanı var. Şeyh Ahmed-i Hanî bir mevlid yazmamış onu araştırdım ben.

E.Ü.: Ama siz Ahmed-i Hanî'nin kasîdelerini okuyorsunuz.

H.A.: Evet biz kasidelerini okuyoruz. Bu yöredeki ehli tasavvuf ve meşâyih-i kirâmların kasidelerini de okuyoruz. Hatta naâtlarını da okuyoruz. Eskiden bu yörede köylerde ehl-i tasavvuf teveccüh yapıyorlarmış. Yaylaya çıkıyorlarmış. Yaylaya çıktıklarında medrese tahsili devam ediliyor. Hem de cuma geceleri yani perşembeyi cumaya bağlayan akşamları güzel etkinlikler yapılmış. Kasîdeler okunuyor yani muhabbet var ya bu gibi şeyler yapıyorlar. Biz de ondan dolayı Hatta Seydayı Tali'nin Gavs-11 Hizân'ın Şeyh Abdurrahman'ı Tali hakkında, bir halifesi hakkında daha doğrusu çok güzel bir şey söylemiş Dilo Melilo Dilo Melilo

E.Ü.: Türkçesini de söylerseniz hocam.

H.A.: Ey Kırık Gönül, Ey Kırık Gönül, Ey Kırık Gönül, Gel bu kırık gönlüme bir bakın.

E.Ü.: Bunu kasîde olarak okuyorsunuz değil mi hocam? Sizden rica etsek bunu bir kaside olarak okusanız.

H.A.: (Kürtçe kaside okuyor)²⁵⁸ Burada şöyle diyor: “Dağlar dağlara sesleniyor bu yaylaya gelenler nereye gittiler onlar”

E.Ü.: Evet hocam Çok güzel. Özellikle burada yaşayan mutasavvıfların divanlarından eserlerinden kaside şeklinde okuyorsunuz. Hocam ben yine câmi mûsikîsine döneyim. salâ Muş merkezde Türkiye genelinde okunduğu şekliyle okunmakta, farklı şekilleri var ama özellikle ilçelerde ve köylerde biraz daha uzatıldığını biraz daha farklılaştığını gördük. Mesela Ahzâb Suresi 56 ayet ile öncelikle başlanıyor ve ardından salâya giriyor. Burada tabi Peygamber Efendimize âline, ashâbına, ezvâcına diyerek uzatılıyor Hatta Korkut'ta bir hocamız okumuştur. O biz uzatırız Hatta Eskiden çok daha uzun olurdu dokuzu on beyit uzunluğunda farklı şekilde okunduğu söylemişti. Burada salâ böyle uygulanıyor mu hocam?

K.A.: Evet burası da aynı şekilde uygulanıyor.

E.Ü.: Halit Hocam Bulanığa özgü okuduğunuz ilâhî var mı? Mesela bu ilâhîyi Bulanık'ta öğrendik ve Bulanığın dışında söylenmiyor ya da Muş'ta öğrendik Muş'un dışında söylenmiyor dediğimiz herhangi bir ilâhî var mı?

H.A.: Hemen hemen Muş ve Bulanık'ta okunanlar aynıdır belki kasidedi olan hocaların okudukları farklı olabilir. Kendileri ekleyip çıkarabiliyorlar. Mesela Ramazan'da bazı köylerde okunuyor bazı köylerde okunmuyor.

E.Ü.: Ramazan'da Merhaba ilâhîlerinin Muş merkezde okunduğunu biliyoruz.

H.A.: O burada uygulanmıyor. Böyle bir uygulama yapılmıyor. Özellikle medrese hayatımızda bunları pek görmedik. Sadece şöyle sahurda kaside okunuyor.

E.Ü.: Sahur bittikten sonra mı hocam?

H.A.: Halkı sahura kaldırmak için önce okunuyor. Sahura iki saat kala câminin hoparlöründen eskiden hoparlör olmayınca câminin damına çıkarlardı. Bu şekilde kaside okurlardı hatta salâ da okurlardı.

E.Ü.: Hocam şöyle bir örnek vereyim. Bizim kültürümüzde Osmanlı kültüründe temcîd dediğimiz uygulama var. Temcîd Allah'ın yüceliğini, ululuğunu ifade etmek

²⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=btsiNd0ZfOg> (27.01.2019)

için minarelerde müezzinlerin Ramazan gecelerinde okumuş oldukları bir formdur. Aslında halkı sahura kaldırmak için değil de sahur bitişinden önce sahurun bitmesinin yaklaştığını ifade etmek için okurlar ardından da ezân okunur.

H.A.: Burada yok. Burada sahurun bitişine salâ okunuyor. salâ okunur ardından ezân gelir. Halk bilir ki salâ okunuyorsa imsak yaklaşmıştır.

E.Ü.: Hocam sahur için okunan kasidelerden örnek verebilir misiniz ya da özellikle sahur için yazılan kasideler var mıdır?

H.A.: Kasîdeler geneldir. Sahur için özel bir kaide yoktur. Bazen Ahmed-i Hanî, Fakiye Teyran onların kasîdeleri okunur bazen görevli kendisi bir kaside okur. O yörenin âlimlerinin yazdığı kasideler okunur.

E.Ü.: Eğer sizin kasideleriniz varsa hocam onu da dinleyebiliriz.

H.A.: (Kendi kasidesini kürtçe okuyor)

E.Ü.: Allah razı olsun hocam çok güzel Teşekkür ederim. Bunun dışında hocalarım özellikle câminin biraz dışına çıkarsak düğünlerimiz sünnet düğünlerimiz asker uğurlamaları Hac uğurlamaları biliyorsunuz birçok programlar yapılıyor. Bulanık'ta bunlarla ilgili yaptığınız farklı uygulamalar var mıdır? Bir örnek verecek olursak Muş'ta bir hocamız bahsetmişti. Gelin evden ayrılırken ezân okunur. Batı yöresine baktığımızda gelin evden çıkarken duadan önce tekbîr ve salât-ı ümmiyye okunur. Burada farklı olarak Ezan okunuyor. Muamelât dediğimiz toplumsal uygulamalar ile alakalı farklı uygulamalarınız var mı hocam?

H.A.: Var hocam. Her aile yapmıyor ama bazı aileler yapıyor. Gelin evden çıkarken Ezan okunuyor. Gelini eve aldıklarında ise salavâtlar getiriliyor. Bu uygulamalar var.

E.Ü.: Hocam bu salavâtlar bildiğimiz salât-ı ümmiyye mi?

H.A.: Bilinen salât-ı ümmiyye okunuyor. Hatta def ile beraber okunuyor. O şekilde gelini içeri alıyorlar. Gelini çıkarırken Ezan okunuyor ezân okunduktan sonra dua da ediliyor. Asker uğurlamasında da Hac uğurlamasında da ezân okunuyor ve arkasından dua ediliyor.

E.Ü.: Düğünlerde mevlid okuma âdeti var mıdır?

H.A.: Burada düğünlerde mevlid âdeti var. Bazı aileler yapıyor orada mevlid okutuyorlar.

E.Ü.: Hocam burada gördüğüm farklı bir uygulama var biraz da yanlış olduğunu düşünüyorum. Doğuda bir halay kültürü var. Halay çekmek için illâ bir sebep olması gerekmiyor. Güzel bir yönü Muş'ta düğün salonlarının haremlik-selamlığa uygun olarak yapılması altta erkekler üst katta bayanların olması güzel bir uygulama. Normal halay türküleri söylenerek halay çekiliyor. Yalnız geçenlerde rastladığım bir düğünde ilâhî sesi geliyordu. Lâ ilâhe illallâh diyerek okuyor. Yaklaştığımda düğünde ilâhî ile halay çektiklerini gördüm.

H.A.: İlahi ile halay çekilmesi çok uygun değil. Biz de eleştiriyoruz. Burada böyle bir uygulama yok belki birkaç düğünde rastlamışızdır ama biz uygun olmadığını söylüyoruz. Düğünde meşrû dâirede kadın ayrı erkek ayrı eğlenebilir. Türkü söylesinler. Kürtçe söylesinler. Arapça söylesinler. Biz bu tavsiyeleri vaazlarımızda dile getiriyoruz. Meşru dairede gençlerimizin oynaması lazım. Bu yörenin koçerisi var, Govendi var, halayları var. Bunları niye oynamasınlar. Bunlar haram değil ki. Kendi kültürüne göre bir şarkı türkü söylüyor söylesin.

E.Ü.: Hocam röportajımızın sonuna geldik. Sizin söylemek istedikleriniz varsa onları da alalım inşallah.

H.A.: Bu konular bu yörelerde çok geliştirilmemiş. Bizim de sıkıntımız bunlar. Bu konularda örnek olmamız gerekiyor.

E.Ü.: Hocam İnşallah sizler okudukça bu kültür gelişecektir. Bu görüşmemizde çok faydalı bilgiler edindim. Bundan dolayı Sayın müftüm, Sayın Halit Hocam, Sayın Keramettin Hocam, Hepinize çok teşekkür ediyorum. Allah'a emanet olun.

MALAZGİRT İLÇE MÜFTÜSÜ BÜNYAMİN GÖLCÜ İLE RÖPORTAJ
(25.07.2018)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Bünyamin Gölcü: Ben Malazgirt İlçe Müftüsü Bünyamin Gölcü. Erzurumluyum. Bir yılı aşkın bir süredir burada görev yapıyorum. Müftü olarak ilk görev yerim burası.

E.Ü.: Hocam tezim kapsamında ilçelerimizi Öncelikle müftülerimizi ziyaret ediyorum. Özellikle câmi mûsikîsi ile alakalı Malazgirt'e özgü uygulanan farklı bir uygulama var mı? Farklı bir form var mı? Bunları araştırıyorum. Şu anda ikindi ezânı okunuyor. Öncelikle isterseniz ezândan başlayalım. Şu an iki câmimizden rast makâmında ezân sesi geliyor. Bizim kültürümüzde Osmanlı'da uygulanan beş vakit ezânın beş farklı makâmında okunması kuralına uyduklarını görüyoruz. İmâmlarımız ve müezzinlerimiz devamlı buna uyabiliyorlar mı hocam?

B.G.: Bu bir eğitim süreci eğitim işi. Tabii sesli uygun olan okuyabiliyor. Sesinin uygun olması da yetmiyor. Bunun eğitiminin alınması gerekiyor. Maalesef hocalarımızın hepsi bu makâmları bilmiyor. Fakat şu an merkezimizde bulunan üç câmimizin görevlileri bu meseleleri biliyorlar. Bazıları bu meselelerde ders verebilecek nitelikte bilgiye sahipler.

E.Ü.: Hocam bunları duyunca bizler de memnun oluyoruz. Çünkü ezân ilâhî bir çağrıdır. namâza, ibadete çağrıdır. Bunun en güzel şekliyle yapılması gerekir. Biz muş merkez de her câmide bu güzellikte ezân dinleyemiyoruz. Üzülüyoruz açıkçası.

B.G.: Muş'ta her câmide değil de hemen hemen hiç yok diyebileceğim. Bu hocamızın ayarında Muş merkez ve ilçeler dâhil başka hocalar yoktur diyorum. Bundan dolayı pek mutluyum. Hoş güzel programlar yapıyoruz. Hakikaten programları çok zevkli yapıyoruz.

E.Ü.: Tabii ki mûsikî buna bir vesiledir hocam. Ne kadar güzel okursanız insanların dinlemesi, katılması, ondan bir tat alması çok daha güzel oluyor. Özellikle bu dinî programlarda mevlid olur, kandil geceleri olur ya da diğer programlarda mûsikînin bu anlamda çok büyük bir etkisi var. Ki ben İstanbul'a gittiğimde ezân okunmaya başladığında özellikle karşılıklı câmiden câmiye münavebeli ezânlar okunduğunda o ezânlar ayağınızı câmiye doğru çekiyor. Onun için Allah razı olsun böyle okuyan hocalarımızdan. Sizlerden de Allah razı olsun hocalarımıza bu imkânları verdiğiniz

için. Çünkü normalde burada görevli değil ama siz bu hocalarımızı merkez câmilere almışsınız.

B.G.: Halk çok memnun. Köylerde fahri hocalar var. Bu şekilde hocalarımızı merkeze kaydırabiliyoruz. Bu hocalarımız Selatin câmilerde görev yapabilecek nitelikli hocalarımız. Bu nitelikteki bir hocamızın köyde 15-20 kişiye hitap etmesi gerekmiyor. Bu hocalarımız merkez câmilerde böyle okuyunca hem halk çok memnun oluyor hem de sesleri güzel olduğu için özel gün ve gecelerde câmiler olmadığı kadar doluyor.

E.Ü.: Hocam ezânlarla başladık. Beş vakit namâzda kâmet ve tesbihât Malazgirt merkezinde Hanefî Mezhebi'ne göre mi yoksa Şafî Mezhebi'ne göre mi uygulanmaktadır?

B.G.: Bazen Hanefî bazen Şafî bazen de Şanefî.

E.Ü.: Bu çok güzel bir tasvir idi hocam.

B.G.: Bazen câmilerde halktan birisi kâmet getirirken Şafîlerde tekrarlar tek Hanefîlerde iki olarak yapılmakta biliyorsunuz. Fakat vatandaş şöyle kâmet getirir.

الله أكبر ، الله أكبر
أشهد أن لا إله إلا الله
أشهد أن محمداً رسول الله
حي على الصلاة، حي على الصلاة
حي على الفلاح، حي على الفلاح

Şeklinde bazen de

أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله
أشهد أن محمداً رسول الله ، أشهد أن محمداً رسول الله
حي على الصلاة ، حي على الفلاح

Şeklinde yaptıklarını gördüm. Bu da bilmemekten kaynaklanıyor. Ama Malazgirt'te bu Doğu yöresinde dinî anlamda eğitim oldukça zayıf. Yani gelenekler görenekler ön planda. Din zaten Gelenek görenek halini almış. Bütün uygulamalar böyle.

E.Ü.: Hocam câmide yapılan etkinliklerimizden özellikle mübarek gün ve gecelerde, kandillerimiz de mevlidler okuyor muyuz? Ya da Malazgirt'e özgü yapılan farklı uygulamalarımız var mı?

B.G.: Farklı bir uygulama yok. Bazı câmilerimizde sadece mevlid okunur. Kürtçeyi bilen bu yörenin insanı olan hocalarımız var. Hocalarımız mevlid okurlar. Malum Kürtçe mevlid kitabı vardır. Sonunda da bir dua vardır. Kürtçe mevlid kitabını baştan sonuna kadar okurlar. Hatta ben nisan ayında gelmişim. Bir Kutlu Doğum programına katıldım. Eski beldeden dönme bir köye gittim. Orada bir saate yakın mevlit okundu. O mevlid okumayı bilen kişiler kendi üsluplarıyla bir saat süresince o mevlidi okudular. Sesi biraz daha güzel olanlar ve çocukları da bu işe katabilenler işin içine ilâhîleri de katıyorlar. Kur'an okuyorlar. Az da olsa sohbet de yapıyorlar. Ama bizim müftülük olarak kendi icra ettiğimiz programlarda aşr-ı şerîf ile başlanılır. İlâhîler okunur. Türkçe mevlid bahirleri okunur bazen Veladet Bahri okunur ardından ilâhîler okunur. Yine aşr-ı şerîf okunur. Kısa bir sohbetten sonra dua edilir. Bizim uyguladığımız durumlarda genelde böyle yapıyoruz. Bizim imâmlarımızın hemen hemen yarısından fazlası batıdan gelmiştir. Dolayısıyla Bunlar Kürtçe bilmedikleri için batının tarzını, batının tavrını uygulamaya çalışıyorlar.

E.Ü.: Hocam Muş'ta da farklı câmilerde imâmlarımızla görüşmeler yaptığımda bazı câmilerde Hanefî mezhebinin usulüne göre çoğunlukla da bazı câmilerde Şafî mezhebinin usulüne göre İmâmet görevinin yapıldığını ve mevlidin okunduğunu öğrendim. Özellikle Şafî mezhebinde doğal Daha ağırlıklı olduğu için tesbihâta daha uzun ve daha farklı şekilde yapıldığını tespit ettim. Hatta Bazı hocalarımız bana şunu ifade ettiler. “ Batıya gittiğinizde Hangi câmiye gitseniz usul genellikle aynıdır. Ama burada başka bir câmiye gittiğimizde müezzinlik yapmıyoruz çünkü usulü farklı olabiliyor. O usule göre okuyamazsak ayıplanma durumumuz oluyor.” Bu farklar var ama dediğiniz gibi Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu anlamda bir birliktelik sağlaması güzel bir durum. En azından bütün câmilerde uygulamalarda mevlidlerde Kürtçe olsun Türkçe olsun tesbihâta müezzinlikte birliktelik olmazsa daha iyidir.

B.G.: Evet hocam dediğiniz gibi farklılıklar Malazgirt'te de var.

E.Ü.: salâların okunuşunda herhangi bir farklılık var mı hocam?

B.G.: Burada da salâların sonunda الف الف سلام uygulaması var.

E.Ü.: Bunu özellikle ilçelerde daha çok yapıyorlar hocam. Muş merkezde sık rastlamıyoruz belki birkaç câmide rastlamışızdır. Ramazan ayında bizim kültürümüzde özellikle Osmanlı'da Enderun Terâvihi var. Muş'ta göremedik bu uygulamayı.

B.G.: Burada terâvih namâzı da çok görmüyoruz insanlar kaza namâzı kılıyor böyle bir sıkıntıları var.

E.Ü.: Câmilerde Terâvih namâzı kılınmıyor mu hocam?

B.G.: Normalde kılınıyor ama bu yörenin yetiştirdiği imâmlardan ise terâvih yerine câmide kaza kıldırıyor.

E.Ü.: Câminin biraz dışına çıkarsak düğünlerimiz, sünnet düğünlerimiz, asker uğurlamaları, Hac uğurlamaları. Malazgirt'te bunlarla ilgili yaptığımız farklı uygulamalar var mıdır?

B.G.: Genel olarak aynı şeyler yapılıyor farklı bir uygulama yapılmıyor.

E.Ü.: Hocam benim genel olarak size danışmak istediğim dinî mûsikî ile alakalı konular bunlar idi. Tevafuk oldu röportajımıza başlarken hocalarımızın güzel sedası ile rast makâmında ezânlar ile başladık. Bu hocalarımıza bizlerin teşekkürünü de iletirseniz sevinirim.

B.G.: Allah razı olsun Hoş sefa geldiniz.

E.Ü.: Sizin eklemek istediğiniz özellikle dinî mûsikî ile alakalı herhangi bir konu varsa onu da alalım inşallah.

B.G.: Bizler İlahiyat ve Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bir bütünün parçalarıyız. Bu anlamda hem dinî mûsikîden hem dinî yaşantıdan hem dinî anlayıştan topluma açıldığımızda Mesela bir tefsircinin topluma öğretecek ve toplumdan öğreneceği çok şey var. İlahiyattaki tüm branşların topluma açılması gereklidir. Ben bu anlamda size çok teşekkür ediyorum. En azından toplumu bu şekilde tanımış oluyorsunuz. Tekrar hoş geldiniz Sefa geldiniz. Allah yardımcınız olsun.

E.Ü.: Teşekkür ederim hocam Allah'a emanet olun.

HASKÖY İLÇE MÜFTÜSÜ HASAN DİNÇ İLE RÖPORTAJ (18.07.2018)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Hasan Dinç: Ben Hasan Dinç. 1976 Trabzon doğumluyum. Sakarya ilahiyat mezunuyum. İstanbul Fatih İmâm Hatip Lisesi mezunuyum. 1998'den beri Diyanette çalışıyorum. Şu an Muş'un Hasköy ilçesinde 6 Aralık 2017 tarihinden beri İlçe Müftüsü olarak görev yapmaktayım. Bundan önce Trabzon'da ve farklı yerlerde vaizlik görevi yaptım. Yurtdışında Almanya'da beş yıl kadar görev yaptım. Şu anda Rabbim burayı nasip eylemiş. Burada hizmete devam ediyoruz.

E.Ü.: Allah razı olsun hocam sizden. Hocam ben Muş yöresi Dinî Mûsikîsi isimli tezimle alakalı ilçelerimizi ve ilçe müftülerimizi ziyaret ediyorum. Özellikle câmi mûsikîsi ile alakalı temel kaynak olarak il ve ilçe müftülerimizi ziyaret ediyorum. Hocam câmi mûsikîsi dediğimiz zaman öncelikle namâz, ezân, kâmet, tesbihât, mihrâbiye akla geliyor. Bunun dışında bayram namâzlarında yahut farklı gün ve gecelerde yapılan Musikiyi araştırıyoruz. Öncelikli olarak ezân konusuna gelirsek Hasköy ilçemizde müezzinlerimiz imâmlarımız ezânı beş vakitte beş makâm üzere okuyabiliyorlar mı?

H.D.: Tabii Öncelikle olarak bu çalışmanızda size başarılar diliyorum. Rabbim muvaffak eylesin.

E.Ü.: Teşekkür ederim hocam sağ olun.

H.D.: Biz buraya geleli uzun zaman olmadı. Yaklaşık 7,8 aydır buradayız. Ama şu ana kadar görmüş olduğum şudur. Bu bölgedeki din görevlisi arkadaşlarımızın profiline baktığım zaman daha ziyade medresede Arapça eğitimi almış Ama bu Arapça eğitiminin yanında Musiki dersi veya makâm dersi veya Kuran'ı Kerim'i güzel okuma ya da ezânları makâmlarına göre okuma şeklinde bir eğitimde geçmediklerini görüyorum. Yani gönlümüz arzu ediyor ki beş vakte beş farklı makâmda ezân dinleyelim. Ama bundan daha öncelikli sorunlar var burada. Yani Biz Kuran'ı Kerim'i Gerçekten güzel okuyacak hocaları da aradığımız zamanlar oluyor. Burada bu alanda makâmlara mûsikî geleneğimizde uygun bir şekilde hizmet edecek eğitim yapılmıyor. Şu ana kadar görevlerimizde gördüğümüz budur. Şu an için burada ezânları makâmlara göre okunuyor, Kur'an-ı Kerîm güzel okunuyor, tesbihât ona göre yapılıyor diyemem. Yani düz bir ağız düz bir okuyuş şekli var burada. Biraz yeteneği olan okumaya çalışıyor. Müzik yeteneği iyi olup kendi çabasıyla birilerini taklit edebilen

görevlilerimiz kendi çabalarıyla okumaya çalışıyorlar. Maalesef burada eğitim verilen yerlerden mi kaynaklanıyor ya da sistemimizden mi kaynaklanıyor batıda görmüş olduğumuz mûsikîye dayalı makâma dayalı bir eğitim olayı burada ne yazık ki gelişmemiş.

E.Ü.: Anladım hocam. Medreselerde özellikle bunu görüyoruz hocam tabii ki Kur'an-ı Kerim eğitimi öncelikle verilseydi mûsikîde onun üstüne geçecekti. Çevremizde medresede eğitim almış öğrencilerimiz ve hocalarımızla görüştüğümüzde Arapçayı çok güzel konuştuklarını görüyoruz. Diğer fıkıh kitabı tefsir kitabı bunları çok güzel okuduklarını görüyoruz. Ama hadi bakalım bir tecvit kurallarına göre makâm yaparak bir Aşr-ı Şerif okuyalım dediğimizde “yok Hocam biz eğitimi almadık okuyamayız” diyorlar.

H.D.: Burada medreselerde verilen eğitim tamamen ibare okumaya yönelik bir eğitim. Tamamen Arapça okumaya Arapça Kur'an'da kaidelerini ezberletme yönelik bir eğitim. Ama bunun yanında Kuranı Kerimi aşere takrip ve talim şekilde okuyacak ve buradan mezun olduktan sonra ezânı makâmlara uygun şekilde okuma şeklinde bir eğitim yok. Öyle bir yapı oluşmamış burada. Fakat bu son dönemde şu anda gördüğüm kadarıyla burada medreselerde de Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma özellikle hafız yetiştirme olayı üzerine son dönemde duruluyor. Bu bölgeye baktığımızda hafız da yok. Şu an benim personelime baktığımda daha yeni iki ay önce göreve başlayan bir hafız personelim var. Şimdi yeni yeni medreselerde hafızlık olayına önem veriliyor. Bu Arapçayı ibareyi okumak öğrenmek kadar Kur'an-ı Kerim'i güzel okumaya önem verilmediği için maalesef burada bir geri kalma var.

E.Ü.: Hocam namâz tesbihâtında baktığımızda Muş'ta câmilerde bir bütünlük olmadığını görüyoruz. Şafîi Mezhebi'nden kaynaklanan farklılıklar da var. Hanefi Mezhebi'ne göre biraz daha dua ve sure okuma fazla. Hasköy'de bu durum nasıl hocam?

H.D.: Köyde de köy köy, câmi câmi tesbihâta farklılıklar var. Mesela şu an merkezimizde üç tane câmi var. Üç câmimizde de tesbihâttaki uygulamalar aynı değil farklı farklı. Bu neden kaynaklanıyor? Bunun sebeplerinden bir tanesi câmilerde görev yapan hocalarımızın okumuş olduğu medreseler. Mesela diyelim ki birisi Güroymak'taki medresede okumuş. Okuduğu medresenin müezzinlik ve tesbihât uygulamasında câmide uyguluyor. Ama diğer bir görevlimiz Tillo'daki bir medrese okumuş. O da o medresenin uygulamasını yapıyor. Doğal olarak uygulamalar

farklılaşıyor. Ya da bazı köylerde kırk yıl öncesinde orada görev yapan bir hocanın okumuş olduğu bir tesbihât şekli var. Ondan sonra gelen hocalar da önceki hocanın yaptığı tesbihât şeklini devam ettirmek zorunda. Mesela buraya bir müezzin kardeşimiz gelse kendi bildiği dualarla burada müezzinlik yapması zor olabilir. Ben geldikten sonra geldiği câmideki uygulanagelen tesbihât şeklinde öğrenmek zorunda. Farklı bir şey olduğu zaman buradaki cemaatimizin de yeniliklere farklılıklara kapalı bir yönü var.

E.Ü.: Hocam üniversitede Dinî Mûsikî dersimizde ezân çalışmaları yaptırıyorum. Köylerde görev yapan imâm öğrencilerimiz var. Onlar hocam köyde bu şekilde okuduğumuz zaman direkt tepki görüyoruz. Ezanı şarkıya çevirdiniz diye söylüyorlar. Dediğinize haklısınız böyle bir tepki doğuyor.

H.D.: Burada insanlar yeniliklere çok açık değil. Böyle bir problem var. Mesela şu an bizim bir yeni Câmî inşaatımız var. Oranın halkın gündemine gelmesi bir kaynak oluşturabilmek için ve para toplayabilmek için bir kermes yapalım dedik. Buradaki bir hocamız şöyle dedi: “hocam burada daha önce böyle bir şey yapılmadı yapmaya da gerek yok”. Yani direkt bakış açısı bu. Yapmış olduğumuz dinimize aykırı bir şey mi? haram mı? İnsanlara zarar verici bir şey mi yapıyoruz? Hayır. Denemekte ve yapmakta ne zarar var? Maalesef bu toplum biraz yeniliklere, farklılıklara kapalı. Onun için buraya dışarıdan gelen İstanbul'dan Ankara'dan Trabzon'dan gelen bir müezzinimiz, devlet tarafından buradaki bir câmîye atanmış olsa ve buraya gelse tekrar buranın kurallarını, buranın okuyuşunu öğrenmesi gerekiyor. Bir diğeri de burada bir köyde görev yapan bir hocamız başka bir köye gittiğinde o köyün uygulamasını da öğrenmesi gerekiyor. Câmilerimizde tesbihât ve müezzinlik uygulamalarında çok farklılık ve çeşitlilik var. Bunun da belli ölçüde birleştirilmesi lazım. Çünkü bu zaman zaman şöyle bir şeye de sebep oluyor. Bizim câmimiz bizim cemaatimiz bizim tarikatımız gibi bir anlayışa sebep oluyor. Oysa câmiler herkesin gelip rahatlıkla müezzinlik yapabileceği imâmlık yapabileceği birçok insanın ortak olarak buluşabileceği bir yer olması lazım. Bir medrese hocası kendi dergâhında rüyada zikir halkasında yapmış olduğu uygulamayı câmîye de taşımış. Câmî ile Dergâh bir değil. Bunları farklı tutmak lazım. Ve bundan dolayı da câmide bir dağınıklık oluyor. Bir kısmı tesbihâta kalıyor bir kısmı çıkıyor dışarı.

E.Ü.: Hocam Kayseri'de büyüdüm ben. Câmide tesbih çekilmeden dışarı çıkıldığı zaman insanlar şöyle bir kötü bakardı. Yani bir bütünlük vardı. Burada dediğiniz gibi

bu dağınıklığı görüyoruz. Kimi tesbih çekerken kimi Kur'an-ı Kerîm okunurken çıkıyor. Mesela batıda Kur'an-ı Kerîm okurken çıkmak ayıp kabul edilir. Günah değil ama böyle bir genel kural oluşmuş.

H.D.: Câmideki uygulamaların kolay olması, yorucu olmaması lazım. Biraz basitleştirilmesi lazım. Çünkü câmiye çalışanı geliyor, işçisi geliyor, memuru geliyor, çiftçisi geliyor. Câmi her kesime hitap ediyor. Ama bir Dergâhı düşündüğünüz zaman oraya giden kişi sırf zikretmek için gidiyor. Orada Zikri istediğiniz kadar uzatabilirsiniz. Ama câmide bunu azaltmak kolaylaştırmak lazım.

E.Ü.: Hocam mübarek gün ve gecelerde Muş'ta Kürtçe mevlidler ağırlıklı okunuyor. Türkçe mevlidlerde okunuyor. Türkçe mevlitte kurallara çok uyulmadığını Kürtçe mevlidde de o an kulağında hangi makâm varsa ona göre okunduğunu görüyoruz.

H.D.: Burada da aynı şekilde kurallara uyulmuyor. Okuyan arkadaşımız hangi makâmda okuduğunda bilmiyor. O kendine göre bir okuyuş tarzıyla yöresel bir ağızla Kürtçe mevlidi okuyor. Kürtçe mevlidi de şu makâma göre okuyor söyleme imkânımız da yok.

E.Ü.: Geçen bir genç Kürtçe mevlidi hicâz makâmı ile okudu başka bir yerde başka birisi rast makâmında okudu. Hani desek rast makâmında okudun onu da bilemiyor

H.D.: Burada geçen aylarda bir ezân okuma kursu yaptık. Burada bir Kur'an kursu hocamız var. Onun hocalığında yaptık. Kursiyerlere özellikle genç hocalarımızdan seçtik. Bir süre burada eğitim aldılar. Şunu söyledi hocalarımız kurs sonunda: "Hocam gerçekten çok faydalı oldu. Çok istifade ettik" Bu eğitim medreselerde önemsense, bunlarla ilgili bir saat ayrılrsa, medresedeki müfredat buna göre ayarlanmış olsa belki birçok arkadaşımız da ezânı ve Kur'an-ı Kerîm'i makâmlara uygun şekilde okuyacak.

E.Ü.: Bu eğitimde olacak bir iş bildiğiniz üzere. Sadece yetenek yetmiyor. Aslında bir sabâ makâmında Ezana nasıl gireceğini bilerek yapması o ezânı daha güzel okumasına vesile olacak. Halk da cemaat de o ezânı duyunca yataktan kalkıp namâza gelecek.

H.D.: Buralı olup batıya gitmiş ama tatillerde yahut cenazesinde taziyesinde Hasköy'e gelen ya da memur olup burada görevli olan batıdan gelmiş arkadaşlar özellikle ezân konusunda bize şikâyete geliyorlar.

E.Ü.: İnşallah yaptınız bu eğitimlerle bu sıkıntılar da aşılacaktır.

H.D.: İnşallah.

E.Ü.: Hocam Ramazan ayında terâvih mukabele gibi uygulamalar yapılıyor câmilerde. Hasköy'de Ramazan ayında farklı yapılan uygulamalar var mı?

H.D.: Ben daha önce Trabzon'da Ortahisar ilçesinde görev yapıyordum müftülüğün ilâhî korusu vardı. Oradaki arkadaşlarımız Ramazan ayında Enderun usulü terâvih namâzı kıldırırlardı. Oradan arkadaşlarımızı Hasköy'e davet ettik fakat zamanla ilgili bir sıkıntı olduğu için gelemediler. Daha önce gidecekler ve Enderun usulü terâvih namâzı kıldıracağız dediğimizde görevlilerimiz dâhil “Enderun nedir?” dediler. Geçmişimize baktığımız zaman geçmişimiz sanat üzerinde bina edilmiş ama o kadar koparılmış ki bu mûsikîden makâmlardan o kadar koparılmış ki belki Enderun ilk defa duyuyorlar. Birçok insanın bu uygulamadan dahi haberi yok. Onun için burada terâvih namâzlarında aynen düz bir makâmı kıldırılıyor, mukabeleler de düz bir makâmı okunuyor. Burada farklı bir uygulama maalesef yok.

E.Ü.: Hocam Muharrem ayında, Aşûre Günü'nde bir faaliyetiniz oluyor mu?

H.D.: Şu anda biz böyle bir program yapmadık daha önce de yapılmış olan bir program bize iletilmedi.

E.Ü.: Hocam câminin dışında çıktığımızda evlenme, sünnet düğünü, askere uğurlama, Hac uğurlaması gibi toplumsal faaliyetlerimiz de mevlid okunması, gelin evden alınırken tekbîr ve salât-ı ümmiyye ile çıkarılması gibi uygulamalar yapılır. Ben Muş'ta gelin evden çıkarılırken ezânla çıkarıldığını duymuştum. Farklı bir uygulama geldi. Bu saydığım programlarda farklı yapılan uygulamalar var mıdır?

H.D.: Şu ana kadar benim burada gördüğüm düğünde ya da Nişan nikâh merasiminde hocalarımız sadece nikâh kıyılması için düğüne çağrılıyor. Burada düğünde genellikle eğlenceli yapılıyor.

E.Ü.: Halay burada apayrı bir kültür olmuş hocam. Ama Muş'ta güzel bir adet var Hocam. Özellikle düğün Salonları muhafazakâr aileler için planlanmış. Alt katta erkekler için üst kat bayanlar için yer yapılmış. Ayrı şekilde bir eğlence yapılabilir.

H.D.: Burada biraz daha farklı hocam. Kadın erkek bir arada rahatlıkla halay çekip oyun oynayabiliyor.

E.Ü.: Muş'ta ilâhî ile halay çekilen düğünlere rastladık. Siz burada gördünüz mü bilmiyorum.

H.D.: Yok rastlamadım hocam. Dinimiz meşru sınırlarda kalmak üzere eğlenmeyi yasaklamamıştır. Nefsimizin de bizim üzerimizde hakkı var. Onu da tatmin etmek gerekiyor. Bedenin ve ruhun buna da ihtiyacı var. Dolayısıyla dinimizin koyduğu kurallara dikkat edilerek eğlence yapılabilir. İlla bu eğlenceyi dinîleştirmek gerekmez. Bizim yöremizin şarkıları, türküleri, enstrümanları bize yeter. Yeter ki sınırlara uyulsun. Orta yolu tutturalım.

E.Ü.: Hocam benim size sormak istediklerim bunlardı. Bunun haricinde sizin söylemek eklemek istedikleriniz var mıdır?

H.D.: Bunların dışında bu alanda ilgili çok şeye değildik ama söylemek gerekirse bu alanla alakalı burada bir boşluk var. Özellikle bu dinî mûsikî eğitiminin verilmesi ile alakalı büyük bir boşluk var. Bunu bir şekilde doldurmak bu boşluğu bir şekilde gidermek gerekiyor. Özellikle devletimizin buradaki medreselere dinî mûsikî dersini zorunlu hale getirmesi gerekiyor. Mesela burada görev yapan bir hocamızın bu dersleri almadığı takdirde batıdaki herhangi bir câmiye gittiğinde görev yapma imkânı olmaz. Oradaki cemaate hitap edemez. Ya da bu eğitimi almayanlara görev verilmemesi gibi şartlar koşulabilir. Ama bu boşluğun bir şekilde doldurulması ve giderilmesi gerekiyor. Bir de burada kanaat önderi dediğimiz insanların şeyh olarak bağlandığı medreseleri yöneten idare eden kişilerle görüşerek özellikle dergâhlarda yapılan tesbihâtın câmilere taşınmaması gerektiği söylenmelidir.

E.Ü.: Diyanet'in öngördüğü şekliyle.

H.D.: Evet câmilerde Diyanet'in öngördüğü şekli ile yapılması gerekmektedir. İnşallah bunlar ileride başarılır. Burada özellikle medrese hocalarına sevdalarına büyük iş düşüyor. Sonuç olarak bu eğitim verilirse buradaki birçok gencimizin de bundan faydalanacağını düşünüyorum.

E.Ü.: İnşallah hocam. Hocam bana vakit ayırdığınız için çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

H.D.: Ben de çok teşekkür ederim.

KORKUT İLÇE MÜFTÜSÜ MEHMET ALİ KUŞTAŞI İLE RÖPORTAJ
(12.07.2018)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Mehmet Ali Kuştaşı: Ben Mehmet Ali Kuştaşı. 2,5 yıldır Korkut ilçesinde müftüyüm. Erzurumluyum.

E.Ü.: Hocam Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezim kapsamında sizin de görüşlerinize başvurmak istedim. Dinî mûsikî uygulamaları ile ilgili bilgilerinizi alacağız inşallah. Hocam câmilerimizde ibadetlerimizi ifa ederken imâmlar, müezzinler, ya da yapabilen cemaat tarafından dinî mûsikî uygulamaları yapılıyor. Öncelikle ezândan başlayacak olursak, bildiğiniz üzere kültürümüzde Osmanlı'dan beri ezânlarımız beş vakitte beş farklı makâmda okunuyor. Korkut'ta bu makâmlara riayet edilerek ezân okunuyor mu hocam? Ya da ezân okunurken farklı bir makâm uygulaması var mı?

M.A.K.: Siz Osmanlı'dan kültürden bahsedince aslında meseleye biraz kültürel noktadan bakmak lazım. Muş ve benzeri iller noktasında meseleye kültürel noktadan bakmak lazım. Bu coğrafya Osmanlı Kültür coğrafyası. Osmanlı demek de İstanbul demek. Eğer bizim kültürel icralarımızda İstanbul kokmuyorsa Osmanlı kültüründen esinlendik demek mümkün değil. Benim gerek Muş'ta gerek Korkut ilçesinde gördüğüm kadarıyla ezân olsun salâ olsun, namâz kıldırma, terâvih namâzı konusunda İstanbul'dan bir koku alamadığımı söylemek isterim. Hatta ben görevli arkadaşlara şunu söyledim. "Coğrafi olarak Kürt olabiliriz ama kültürel olarak bir şeye yaslayacaksak biz Osmanlı Kültür havzasının bir çocuğuyuz". Oradan esintiler olması gerekir. Ama eskiden de böyle miydi son zamanlarda mı böyle oldu? Okuyan arkadaşlar da bir karar yok ya eski köy üslubu ya da Arap ağzıyla bir okuyuş var. Hiç gitmediği görmediği bir bölgenin tınılarını internetten, CD'lerden kulağına alabiliyor ama bu coğrafyanın çocuğu olarak İstanbul ezânlarını salâlarını bilmiyor. Hatta şöyle söyleyeyim imâm arkadaşlarımızdan çoğunluğu İsmail Biçer'in adını duymamış. Abdurrahman Gürses'i zaten kimse bilmiyor. Hadi bunu anlarım ama İsmail Biçer'i bugün özellikle internetin yaygınlaşmasından dolayı her genç imâmın en azından ismini duyması gerekirken % 99 seviyelerinde ismini bile duymamışlar. Bu anlamda Osmanlı kültüründen ciddi bir kopukluk var. Burada azıcık Arap tarzı okunmakla da Arap kültürüne yakınlık anlamı da çıkmaz. Burada tamamen bir köy kültürü hâkim olduğunu düşünüyorum.

E.Ü.: Hocam ben öğrencilerimize bunu bir derdimiz olarak daima ifade ediyorum. Ezanlarımızın günde beş vakit beş farklı makâmlarda okunduğunu, bunun amacının kültürümüzde insanların psikolojisine, insanların duygusuna uygun makâmlarla okumak olduğunu bahsediyorum. İstanbul'da ezânlar okunurken ayaklarınız sizi câmiye götürür. Gitmeyecek olsanız da ayaklarınız götürür. Ezanlar öyle okunmalı ki dinleyenler o ibadet şuuruna erebilmeli. Arap tarzı bir okuyuşa değindik hocam. Bunda Korkut ilçesinde Arap vatandaşların çoğunluk olmasının bir etkisi var mı?

M.A.K.: Bu Arap tarzına yönelik yörenin kültürü ile alakalı değil. Tamamen son dönemlerdeki popüler bir anlayışla alakalı. Oradaki okuma kültürü ezândan başlamıştı. Korkut özelinden bakarsak makâmlara göre okuma diye bir alışkanlık yok. Gerek de görülüyor. Genelde dediğimiz gibi ya herkesin kulağında olan akşam ezânları segâh makâmında veyahut da uşşâk ile rast arasında hüseyinîmsi hepsinden karışık bir şekilde her vakte aynı makâmda okuyan bir hoca grubu ile birlikteyiz burada. Burada bir ezân okuma kültürü yok. Şundan da bahsetmek lazım İstanbul'dan anlattık ezân okumanın nağmelerle tiz seslerden okunması öyle anlıyorum ki burada fikhen çok uygun görülmemiş. Daha ziyade düz okunmuş. İmâmların genellikle medresede aldığı eğitimde mûsikî diye hiçbir şey yok. Bölge olarak bir hoca efendinin bir seydanın bir mollanın mûsikî ile uğraşıp makâmlarla hemhal olması bu coğrafyanın tasavvufunda makes bulmuş bir uğraş değil.

E.Ü.: Bu mûsikîyi öğretecek hoca, seyda da yok.

M.A.K.: Burada daha ziyade tasavvufun irfanî boyutu öte yandan medrese de ilim, Arapça ve İslamî ilimlere yoğunlaşma söz konusu. Dolayısıyla arkadaşlarımızın okudukları ezânlar, kâmetler, namâz kıldırma biçimleri, Kur'ân-ı Kerîm okuma biçimleri medrese alışkanlığı ile yani ibareden azıcık hallice oluyor. Son zamanlarda Diyânet İşleri Başkanlığı ile de iç içe bir görev anlayışı ortaya çıkınca bu gerekliliğin, bu güzelliğin buralarda da olması gerektiği noktasında bir konsensüs sağlanmış gibi gözüküyor ama tabii bunu aşip o beceriyi kazanmak mahallinde de olacak gibi gözüküyor. Ezanlarda bizim anlayabileceğimiz rast, uşşâk, hicâz gibi bir kültür yok. Böyle bir bilgi ve anlayış da yok. Bir şey olursa bir segâh ezânı ya da kimi nağmeler rast, kimi uşşâk ve hüseyinîler iç içe bir köy usulünden azıcık hallice bir okunuş hissediliyor.

E.Ü.: Hocam üniversitede Dinî Mûsikî dersimizde ezân çalışmaları yaptırıyorum. Köylerde görev yapan imâm öğrencilerimiz var. Onlar hocam köyde bu şekilde

okuduğumuz zaman direkt yaşlı cemaatimizden tepki görüyoruz. “Ezanı şarkıya çevirdiniz” diye söylüyorlar. Fıkhî olarak söylemişsiniz ya.

M.A.K.: Hem anlayış hem fikhi olarak nağme'nin bizim kültürümüzde çok makbul bir tarafı olmadığını eskilerden de biliyoruz. Hani derler ya marifet iltifata tabidir. Bizim anladığımız manada güzel bir şekilde ezân okunduğunda eğer büyükler yeni göreve başlamış bir görevliye “şarkı gibi okuyorsun” diyorlarsa bu arkadaşımızın gelişebilecek bütün yetenekleri de köreltilmiş oluyor. Yani burada talep edilen bir şey değil. Ama ben her gittiğim köyde, mahallede eğer namâz vaktine denk gelmiş isek mutlaka ezân okurum. Okuduğumuz ezânlarda “hocam çok güzel okudun” gibi tepkiler görmesek de sonradan kulağımıza gelen “hoca okuduğu zaman farklı oluyor. Bizim hoca arkadaşlar ezân okuyamıyorlarmış.” gibi ahaliden de olumlu tepkiler alıyoruz. Yani güzel her zaman güzeldir. Dolayısıyla güzel ses, güzel ezân okumak hadi felci canlandırır belki. Hoca arkadaşlarımız güzel okuyabilse, bu gayrette olsalar, seslerini bu anlamda eğitebilseler ahaliden şarkı türkü gibi okuyorsun diyenler de bunu benimseyeceklerdir.

E.Ü.: Hocam siz Ankara'nın ve Türkiye'nin gözbebeği Kocatepe Câmî'nde görev yaptığınız için sizi dinlemeleri de büyük bir şans olsa gerek. Tabi kıymet bilirlerse.

M.A.K.: Çok şükür.

E.Ü.: Hocam kâmet konusuna gelirsek câmî içerisinde müezzinin kâmeti ile başlayıp imâmın tekbîri ile devam eden bir makâm birliği vardır. Namâzın sonunda imâmın selamlarda bıraktığı sestem müezzinin devam etmesi ve son sünnetler de bitince tesbihi aynı makâmda devam ettirmesi bizim mûsikî kültürümüzde var. Burada kâmetlerde uygulama nasıldır?

M.A.K.: Kametin lafızlarını biz Hanefiler çifter çifter okuyoruz. Şafiler ise tek okuyor. Burada genellikle tek ve hızlı bir şekilde okunuyor. Burada amaç, sözü cemaate duyurabilmek. Bizim anladığımız manada şöyle güzel bir makâmda kâmet getireyim anlayışı yok. Özellikle İstanbul kültürünü takip eden şehirlerimizde bu uygulamaları güzel yapılıyor. Cemaat de bunu talep ediyor. Ben Erzurum'da büyüdüm. Orada güzel okumak, lafzı doğru okumak ve cemaate bunu da işitmek ama bir de bunu hem makâmı hem de tavırla aksettirmek biz de önemlidir. Olmazsa olmazımızdır. Burada tavır, nağme, makâm, güzel sestem ziyade lafı söyleyip kâmeti getirip namâza başlama sünnetinin yerine getirilmesi tek amaç olduğu için hızlıca okuyup geçiyor

arkadaşlarımız. Öyle düşünüyorum acaba son dönemde meslekî zayıflamanın çıkarmış olduğu bir sonuç mu bu? Yok diyorum. Bizim üstadlarımızdan özellikle duyduğumuz Anadolu'nun ana makâmı hüseyîdir. Bekliyorum şöyle bir hüseyî kâmet okusunlar, yanık yanık bir uzun hava gibi ama böyle bir durum yok. Muhtemelen medresedeki eğitim modeli arkadaşlarımızın bu istidâtını köreltiyor. Ortaya çıkmasına da engel bir durum olarak görülüyor.

E.Ü.: Hocam ben üniversitede birkaç dönem Kur'ân-ı Kerîm dersine de girdim. Medreseden gelen öğrencilerimiz var. Okuyuşlarında tecvit yok. Mahreçler de sıkıntı var. Onlara “Nasıl bir medresede okuyorsunuz? Kur'ân-ı Kerîm eğitimi olmaz mı?” medrese denildiği zaman bizim aklımıza önce Kur'ân-ı Kerîm eğitimi gelir. Sonra Arapça ve diğer dersler gelir. Öğrenciler “Bizim zamanımızda Kur'ân-ı Kerîm eğitimi yoktu şimdi yeni yeni bu eğitim vermeye başlandı. Medreselerde verilen ağırlıkla Arapça eğitimi ve sıralı kitaplar dediğimiz eğitim yapılıyor” dediler. Bunu Muş'ta bazı câmi ve mescitlerde de görüyoruz. Seyda denilen kişilerin okuyuşunda ne makâm, ne mahreç, ne ses, hak getire.

M.A.K.: Allahualem buralarda İslam'ın ilk asırlarından beri bu coğrafyada Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi ve güzel okunması, ezânın da kâmetin de güzel sesle okunma meselesi ihmal edilmiş sanırım. Daha ziyade İslamî ilimler ön plana çıkmış ama işin bu tarafı görebildiğimiz kadarıyla eksik kalmış. Mesela medrese hocalarının neredeyse hiçbiri hafız değil. Örneğin Erzurum'da bir aile çocuğunu hoca yapacağım derse önce hafız yapar. Arapçadan başlayan yoktur. Bizim eski hocalarımızın tamamı hafızdır. Hafızlıktan sonra da medrese tahsiline devam eder. Bugün bunun eksikliği burada fark edildi. Diyânet İşleri Başkanlığı ile iç içe girince imâm olmak için, komisyonlarda bunlara ihtiyaç duyuldu. Fakat bu da akşamdan sabaha halledilecek bir durum değil. Bu zaman ister ama en azından bölgenin bu anlamda öncüleri ve talebelerinin bu konuyu önemsemiş ve kavramış olduklarını görüyoruz.

E.Ü.: İnşallah daha da güzel olacaktır hocam.

M.A.K.: İnşallah.

E.Ü.: Hocam mihrâbiyeler bildiğiniz üzere mihrapta namâz sonunda duadan sonra okunur. Korkut'ta da aynı şekilde okunuyor mu? Hangi vakitlerde okunuyor? Tabii ilçelerimiz küçük olduğu için merkezde selatin câmileri gibi câmilerimiz yok.

M.A.K.: Benim bulunduğum ilçe 90'ların başında ilçe olmuş. Hâlâ bazı kişilerin bizim köy dediği bir ilçe. İlçemizde bir eski câmimiz var. Sonradan yakın tarihli üç tane daha câmi ilave edilmiş. Köyden ilçeye dönüştüğü için bu anlamda bir şehir kültürü oluşmuş bir yer değil. Ama medreselerin tarihten beri olduğu, âlimlerin hep bulunduğu bir bölge aynı zamanda. mihrâbiyeler ile alakalı genelde bizim doğu bölgesinde öğle namâzından sonra aşr-ı şerîf okunmaz. Bu iş sebebiyle falan olabilir. Bizim bölgemizde ikindi namâzından sonra Nebe' Suresi'nin ya tamamı, imâmın ya da cemaatin durumuna göre ya da son sayfası okunur. Eğer okunursa burası okunuyor.

E.Ü.: Bazen Mülk Suresi'nin de okunduğuna rastlıyoruz hocam.

M.A.K.: Ben rastlamadım ama duyuyorum. Genellikle gittiğim câmilerde namâzı ben kıldırıyorum ve aşr-ı şerîfi, Nebe' Suresi'ni ben okuyorum. Burada aşr-ı şerîfler pek yaygın değil. Genellikle Nebe' Suresi, Amenerasulü (Bakara, 2/285-286.) ve Hüvallahüllezi (Haşr, 59/22-24.) her zaman okunmuyor ama öyle bir bilinç var.

E.Ü.: Küçük câmilerde zaten cemaat az. Okurken çok uzatılmıyor. Bizim hocalarımız "selatîn câmilerde ezânı da kâmeti de Kur'ân-ı Kerîm'i de okuyacaksınız uzatacaksınız. Câmiye gelen bunları dinlemek için geliyor. Ama mahallelerdeki câmilerde öyle uzattıkça uzatırsanız milleti câmiden kaçırsınız" derlerdi.

M.A.K.: Hocam şöyle bir yönü de var. Bir iş disiplini olarak baktığımızda sünnet her yerde sünnet Hüvallahülleziyi (Haşr, 59/22-24.) selatîn câmide de okusanız Korkut'ta bir câmide de okusanız makâmına uygun okursunuz. Ama Korkut'ta biraz daha hızlı okursunuz. Bizim hocalarımızın bunu bir disiplin içerisinde yapması lazım.

E.Ü.: Kıymetli hocam cuma namâzına gelecek olursak öncelikle salâ ile başlayalım. salâ bildiğiniz gibi cumanın habercisidir. Ezandan yaklaşık bir yarım saat kırk dakika öncesinden okunuyor. Kültürümüzde salâ cuma namâzı öncesinde okunduğu gibi perşembe günü akşam yani cuma akşamı dediğimiz yatsı namâzından önce de okunur. Korkut'ta salânın uygulanışı nasıldır Hocam?

M.A.K.: Burada salâ okunmadan besmele çekilerek Ahzâb Suresi'nin 56. âyeti okunuyor. Batıda (الصلاة والسلام عليك يا سيدنا يا رسول الله) şeklinde okunan salâ basit lafızlarla hadiste de geçtiği şekilde okunan salâ burada benim bile ezberleyemediğim bir şekilde farklı okunuyor. (الصلاة والسلام عليك يا سيدنا يا رسول الله) şeklinde Peygamber Efendimiz'e salavât getirirken bu cümleye (و اصحابك وازواجك واتباعك) şeklinde ibareleri de sayarak çok uzun bir cümlelerle salâ veriliyor. Arkadaşlarımızın tamamında bunu

görüyoruz. Bu bölgede böyle yapılıyor. Batıya göre değerlendirdiğimizde batıyı da okuyan erbabına göre ikiye ayırmak lazım. Biri geleneğe bağlı olarak usulüne uygun okuyan, diğeri ise biraz geleneğin dışına çıkıp şehir hayatının da getirmiş olduğu durumlarda eskiden uzaklaşan hemen okuyalım bitirelim çabasında olan kişilerdir. Mesela bir bayram salâsı vardır. Onu ancak erbâbı bilir.

E.Ü.: Hocam televizyonlarda Mehmet Kemiksiz, Ahmet Şahin gibi hocalarımız bu geleneksel dinî mûsikîmizi yaşatmaya çalışıyorlar ama câmilerimizde bunun uygulamasını özellikle bayram salâsı çok göremiyoruz.

M.A.K.: Dolayısıyla Osmanlı döneminde gerek makâmı ve yapısıyla gerek tavrı ile şekillenmiş olan dinî mûsikîmiz bugün kâh yetersizlikten kâh hayatın genel akışı içerisinde pek çok alanda olduğu gibi bizde de bazen unutulmuş. Câmi mûsikîsi diyebileceğimiz alana dair eserler var. Bu bölgeye gelince İstanbul tavrından bağımsız daha çok hüseyinî ağırlıklı bir bayram ve cuma salâsı okunuyor. Geçen bayramda karşılaştığım Korkut Merkez Câmi’inde farklı bir durumu anlatayım. Normalde bayram sabahı, sabah namâzından sonra câmide bayram namâzına kadar sohbet olur. Câmiye gittiğimde cemaatin olmadığını görünce imâma sordum. “Hocam bizde farklı bir uygulama var birazdan onu yapacağım” dedi. Biraz vakit geçtikten sonra mikrofonu aldı. Rahmân Suresi’nden dört beş ayet okudu. Ondan sonra kısa bir salâ verdi ve ardından tekrar Rahman suresini okumaya devam etti. Yaklaşık bir buçuk sayfa okudu. “Bunu niye yapıyorsunuz” dediğimde “cemaat bunu duyduğu zaman, *tamam artık bayram namâzı vakti yaklaştı gidelim* diyorlar” dedi. Korkut’ta farklı bir uygulama olarak bunu gördüm. Bir başka câmide duymadım bunu. İmâm arkadaşımız Korkut’un yerlisi, babası da imâmlık yapmış. Bu hocamızın ailesi de hep imâm. Böyle farklı bir gelenek var ama salâlarda makâmsal bir farklılık yok.

E.Ü.: Diğer salâlar da var değil mi hocam?

M.A.K.: Cenaze salâsı, cuma akşamı salâsı, cuma salâsı ama hep aynı formatta okunuyor. Aslında buralarda eğer büyük bir şehirde yetişmemiz ise görevlimiz, farklı makâm yapma imkânı çok yok. Bizim görevlilerden beklentimiz öğleyi uşşâk okusun, ikindiye rast okusundan ziyade güzel bir ezân okusun ama bir makâm okusun. Bunun tavrı da tarzı da yöreye uygun olsun. O da önemli değil. Aslında buradaki problem, ezâna gerekli makâmsal önemin verilmemesi.

E.Ü.: Hocam mevlid uygulamalarına gelirsek burada özellikle Kürt vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığını düşünürsek burada Kürtçe mevlid ağırlıklı olarak okunuyor. Korkut ilçesinde Kürtçe, Türkçe mevlid nasıl okunuyor uygulamalar nasıl hocam?

M.A.K.: Korkut % 90 itibariyle halkı Kürt. Kalan kısmı da Arap dediğimiz, şeyh dediğimiz, Bekiriler ve Sıddıklar var. Bunlar irşat vazifesi ile Medine'den gelip buraya yerleşen ve soyu burada devam eden ailelerdir. Onlar kendilerinin Kürt olmadığını Arap olduklarının farkındalar ve tefrik ediyorlar. Ama kültürel olarak dil olarak da Kürtleşmişler. Arapça namına bir şey kalmamış. Dolayısıyla Korkut'ta dil olarak %100 bir Kürtçe hâkimiyeti söz konusu. mevlidde de durum böyle. Kimse Türkçe mevlid okumuyor. mevlid denildiğinde nasıl bizde Süleyman Çelebî akla geliyorsa, burada da Hasan Ertüşî akla geliyor. Okunuşuna baktığımızda makâm olarak genellikle hüseyinî olarak bahirler okunuyor. Tabii arada uşşâk, hüseyinî ve rast nağmeler bilmeden de yapılıyor. Burada mevlidler özellikle ev mevlidleri yaygın. Hanımlar arasında da yaygın.

E.Ü.: Hocam mübarek gün ve geceler, Regâib, Berât, Mîrac, Kadir, mevlid Kandilleri, üç aylar, Ramazan ayı. Bu mübarek gün ve gecelerimizde farklı uygulamalarımız var mı?

M.A.K.: Hocam genelde mevlidler bildiğiniz üzere akşam ya da yatsı namâzından sonra olur ama burada ikindi namâzından sonra yapılıyor. İşte aşr-ı şerîf ve mevlid okunduktan sonra bir esnaf da şeker ya da bir ikram getirip câmide çıkışta dağıtıyor. Mübarek gecelerde çok özel bir heyecan bir coşku hissedilmiyor. Bu duygunun hissedilmesi için özel bir program da yaptım ama çok kabul görmedi.

E.Ü.: Aşûre günü ile ilgili yaptığımız bir uygulamanız var mı? Burada Alevî vatandaşlarımız var mı?

M.A.K.: Bizim ilçemizde Alevî vatandaşlarımız yok. Onun için Aşûre Günü ile ilgili herhangi bir etkinliğimiz olmuyor. Bir defasında burada aşûre dağıttık. Vatandaşlar “biz Alevî miyiz?” diyerek tepki gösterdiler. Hâlbuki Aşûre sadece Alevî vatandaşların değil Sünnî vatandaşların da ortak mübarek bir günüdür.

E.Ü.: Hocam tekbîr, salât-ı ümmiyye bu formlar birçok etkinlikte okunuyor. Burada da okunuyor mu?

M.A.K.: Burada da aynı şekilde okunduğunu görüyoruz. Tabii biraz daha yöresel bir tarzda okunuyor. İtrî'nin bestelediği tekbîr'de (الله اكبر) lafzı iki defa okunurken, Şafîîlerde üç defa okunuyor. Fark burada var.

E.Ü.: Hocam câminin dışında çıktığımızda evlenme, sünnet düğünü, askere uğurlama, hacc uğurlaması gibi toplumsal faaliyetlerimiz de mevlid okunması, gelin evden alınırken tekbîr ve salât-ı ümmiyye ile çıkarılması gibi uygulamalar yapılır.

M.A.K.: Burada gelin çıkartırken bir dua ediliyor. Onun haricinde asker uğurlaması falan bu bölgenin terörle ilgili sıkıntısından dolayı pek rastlamıyoruz. Yani en azından böyle bir gelenek oluşmamış burada. Düğün deyince de akla eğlence gelir. Burada da medrese hocası, imâmlarımızın düğünlerine katıldık. Bayanlar ayrı, erkekler ayrı yerlerde herkes güzelce oynadı. Burada düğünü illa mevlid ile yapacağız gibi bir anlayış da yok.

E.Ü.: Hocam burada düğünler ile ilgili ben farklı bir uygulama ile karşılaştım. Muş merkezde ilâhî ile halay çekilen bir düğüne rast geldim. Korkut ilçesinde de böyle uygulamalar var mı?

M.A.K.: Korkut'ta Böyle bir uygulama yok. Yapılan da yanlış bir uygulamadır.

E.Ü.: Hocam son zamanlarda müftülere nikâh kıyma yetkisi verildi. Bununla ilgili hiç uygulama yaptınız mı? Nikâh kıydınız mı?

M.A.K.: İki çiftimizin nikâhını kıydık.

E.Ü.: Hocam mülakatımızın sonunda sizin eklemek istediğiniz herhangi bir konu var mı?

M.A.K.: Benim iki buçuk yıllık müftülük görevimde Korkut ilçesinde farklı bir dinî mûsikî uygulamasına rastlamadım.

E.Ü.: Hocam bu kültür eskiden burada oluşmadığı için yeni nesile çok yansımamış. İnşallah yeni yetişen gençlerimiz, genç imâm ve müezzinlerimiz bu konuda kendilerini yetiştirirler. Hocam ben bu görüşmemizde sizden çok önemli bilgiler aldım. Çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Allah'a emanet olun.

M.A.K.: Ben teşekkür ederim. Allah'a emanet olun.

KORKUT MERKEZ CAMİ İMÂM HATİBİ GALİP ÖZKAN İLE RÖPORTAJ (18.07.2018)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Galip Özkan: Ben Galip Özkan. Korkut ilçesinin Merkez Câmî'nde değerli ulema, memleketimizde halk tarafından sevilen sayılan Zeki Hoca'nın oğluyum. Onun burada medresesi vardı. Talebeleri vardı. O bizi yetiştirdi. Biz küçüklüğümüzden beri hemen hemen 12, 13 yaşından itibaren hep câmide idik. Medrese ilmi ile iştigal ediyorduk. Aynı zamanda ben câmide müezzinlik yapıyordum. on yıllık müezzinlik görevinden sonra imâmlığa geçtim.

E.Ü.: Hocam Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tez çalışmamda sizlerle bilgi alışverişinde bulunalım istedik. Hocam müezzinlik yaptığınızdan bahsetmişsiniz. 1970'li yıllardan bahsettiniz. O dönemlerde Korkut'ta câmilerde uygulanan ama şu anda uygulanmayan herhangi bir müezzinlik uygulaması var mı acaba?

G.Ö.: Tabii ki salâ konusunda Peygamber Efendimiz'e salât getirmek, O'nun ashabını zikretmek konusunda lafız itibarıyla değişiklikler oldu. Ben gerçi hâlâ devam ediyorum.

E.Ü.: Eskiden okuduğunuz şekilde devam ediyorsunuz.

G.Ö.: Evet eskiden okuduğum şekilde ama diğer câmilerde yeni vilayetlerde okunan salâları okuyorlar. Sağ olsun Müftü Bey'e birkaç defa söyledim "Ben böyle alışmışım, böyle devam edeceğim" dedim. Sağ olsunlar onlar da itiraz etmediler.

E.Ü.: Hocam salâları nasıl okuyorsunuz?

G.Ö.: İsterseniz okuyayım.

E.Ü.: Tabi hocam. Memnun oluruz.

G.Ö.: اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا رسول الله

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا نبي الله

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا جد الحسن والحسين

الصلاة الف الف سلام عليك وعلي آلك واولادك واصحابك وازواجك واتباعك يا سيدنا ويا فارس البدر والحنين

الصلاة الف الف سلام عليك و علي آلك و اولادك و اصحابك و ازواجك و اتباعك يا سيدنا و يا خاتم الانبياء والمرسلين
و لمؤذن الرسول الله صل الله عليه وسلم الفاتحة مع الصلوات

G.Ö.: Tabii bu evsafıları çoğaltıyoruz. Burada kısa olanı okuduk.

E.Ü.: Demek ki salâ burada farklı bir şekilde okunuyor. Cenaze taziyelerde yaptığımız uygulamalar nelerdir hocam?

G.Ö.: Bizim cenaze kültürümüz gerçekten halk arasında çok önemli. Özellikle önemsenen bir şeydir. Çünkü Rasulullah Efendimiz Hadis-i Şerifleri'nde buyuruyor ki: “ her kim ki vefat eden bir müslüman kardeşinin cenazesinin teçhiz ve tekfininde bulunursa sevap vardır.” Birisi vefat ettiği zaman gidip namâzını kılmak, kabristana kadar gitmek, hoca efendinin “nasıl bilirsiniz?” sorusuna “İyi bilirdik Allah ondan razı olsun” şahadetini vermek, oradan taziye evlerine gelmek (Eskiden câmilerde yapılıyordu ama şimdi taziye evlerinde yapılıyor. Bu câminin altında da taziye var.) Orada toplanıyoruz. Bazen gençler vefat ediyor. Taziye sahipleri için gerçekten çok zor oluyor. Orada etraflarında cemaati görünce teselli oluyorlar. Bazen köylerden çokça kişi geliyor. Oturacak yer bulunmuyor. Taziye sahipleri iki üç gün boyunca bunlarla iştilal edince kederini unutuyor. Taziyeye gelenler ayetler okuyor. Özellikle Köyden gelenler imâmlarını da getiriyor.

E.Ü.: Hocam taziyelerde genellikle bir hoca devamlı durup okumuyor mu?

G.Ö.: Biz burada kendimiz devamlı duruyoruz ama köyden gelenler de imâmlarını getirip onlar da okuyorlar.

E.Ü.: Taziyelerde okunan ayetler nelerdir hocam?

G.Ö.: Genellikle Bakara Suresi 153 - 157 ayetler okunuyor. Bir de ben devamlı arkadaşlara rahmet ayetlerini, müjdeleyici ayetleri okuyalım diyorum. Mesela Fetih Suresi 29. ayet gibi.

E.Ü.: Hocam Muş'ta taziye evlerinde sureler haricinde okunan taziye duası var. Korkut'ta da aynı dua mı yapılıyor?

G.Ö.: Evet aynı dua yapılıyor. Sadece sözlerin de belki farklılık olabilir. O dua da şudur:

أعظم الله أجرکم، وأحسن عزاءکم، وغفر الله لمیتکم ولروح نبینا محمد صل الله تعالی علیه وسلم خاصة لروحه
الفاتحة مع الصلوات

E.Ü.: Hocam verdiğiniz bilgiler için çok teŖekkür ederim. Allah razı olsun. Allah'a emanet olun.

G.Ö.: Ben teŖekkür ederim hocam. Allah'a emanet olun.

MELE HALİT BOZKURT İLE RÖPORTAJ (13.07.2018)

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Mele Halit Bozkurt: Ben Halit Hoca. Bulanık Dokuzpınar (Koğak) köyündenim. Ben 20, 25 sene fahri olarak görev yaptım. O görev yaptığım zamanda aynı zamanda medresem ve talebelerim vardı. Şu anda okuttuğum o talebelerin çoğu kaymakâm, çoğu hâkim oldu. Benim hocam doğuda çok önemli bir âlim olan Mele İbrahim idi. Ben bütün kitapları onda bitirdim. Ondan sonra göreve başladım. 20, 25 sene fahri olarak görev yaptım. Sonra resmi göreve geçtim. Muş'ta imâm olarak göreve devam etmekteyim.

E.Ü.: Hocam Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezimle ilgili sizinle görüşmek istedim. Genellikle sizi mevlid ve kaside okurken görüyoruz. Bunun dışında Muş'a ait okuduğunuz başka bir form var mı? Neler okuyorsunuz?

M.H.B.: Kasîde okuyoruz. mevlid programları yapıyoruz.

E.Ü.: Kürtçe mevlid mi okuyorsunuz hocam?

M.H.B.: Evet Kürtçe okuyoruz. Hepsi Kürtçedir.

E.Ü.: Muş'ta Kürtçe mevlidlerden hangilerini okuyorsunuz?

M.H.B.: Hasan Ertuşi'nin (Melâye Bâteyî) mevlidini okuyoruz. Ahmed-i Hanî'nin de okuyoruz.

E.Ü.: Ahmed-i Hanî'nin mevlidi var mı?

M.H.B.: Ahmed-i Hanî'nin Divanı var. Kasîdelerini okuyoruz.

E.Ü.: Mevlidlerde bu kasîdelerden okuyor musunuz?

M.H.B.: Evet mevlidlerde Ahmed-i Hanî'nin kasidelerinden okuyoruz.

E.Ü.: Hocam Ahmed-i Hanî'den bir kaside okuyabilir misiniz?

M.H.B.: Tabii okuyayım. (kasîde okuyor) (dengbej tarzında)

E.Ü.: Bu kasidenin ismi nedir?

M.H.B.: "Zahidî hilvet". Bu dünya ve ahiret üzerine söylüyor. Hem Farsça hem Arapça hem Kürtçe sözleri var.

E.Ü.: Sizin herhangi bir besteniz var mı?

M.H.B.: Var hocam. Ondan da biraz okuyayım. (okuyor)

E.Ü.: Bu kasidede neden bahsediyorsunuz?

M.H.B.: Dünyanın fani olduğunu anlatıyorum.

E.Ü.: Mevlidlerde okuyorsunuz bunları değil mi?

M.H.B.: Tabii okuyoruz hocam.

E.Ü.: Mevlid dışında herhangi bir programda okuyor musunuz?

M.H.B.: Bir araya geldiklerimizde okuyoruz bunları.

E.Ü.: Bunun dışında Muş'ta okunan başka bir form var mıdır hocam?

M.H.B.: Benim mesleğim kaside okumak. Biz bunu yapıyoruz ama farklı okunan şeyler de olabilir.

E.Ü.: Hocam değerli bilgileriniz için çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

M.H.B.: Ben teşekkür ederim hocam. Allah yâr ve yardımcınız olsun.

**MUŞ MERKEZ KUYUMCULAR PASAJI MESCİDİ İMÂM HATİBİ
ABDÜLMECİT FIRAT İLE RÖPORTAJ (13.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Abdülmeçit Fırat: Ben Abdülmeçit Fırat. Daha önce Hacı Şerif Câmii'nde görev yapmaktayım. Onun öncesinde Tuba Câmii ve Sanayi Sitesi Câmii'nde görev yapmıştım. Şimdi ise Kuyumcular Pasajı Mescidinde imâmlık yapmaktayım.

E.Ü.: Allah razı olsun hocam. Sizin sesinizi mevlidlerde diğer câmilerde yapılan programlarda dinliyoruz hocam. Sizler mevlid okuyorsunuz. Özellikle Türkçe mevlid okuyorsunuz. Gördüğümüz kadarıyla makâmlara dikkat ederek okuyorsunuz. Muş'ta yapılan mevlidlerde hangi bahirleri okuyorsunuz ve makâm olarak uygulamaları nelerdir?

A.F.: Hocam Allah Adın bahrini okuyoruz. Âmine Hatun bahrini okuyoruz. Bir de Merhaba bahrini okuyoruz.

E.Ü.: Mirac bahrini okuyor musunuz hocam?

A.F.: Mirac Kandili'ne has olarak o gece okuyoruz. Ama normal şartlarda Merhaba bahrini son bahir olarak okuduktan sonra dua yapıyoruz. Cemaati bıktırmamak adına fazla uzatmamaya önem gösteriyoruz.

E.Ü.: Evet hocam Muş'ta mevlidler kısa oluyor.

A.F.: Bazen bazı kıtaları bile atlamak durumunda kalıyoruz, sırf sıkılmasınlar diye. Burada böyle bir gelenek oluşmamış. Mesela Elazığ, Malatya ve ondan sonrasında mevlid ve kasideler güzel sesle okunuyor. Her ne hikmetse bölgemizin yapısal özelliklerinden midir, bazılarının işi gücü mü var diye “kısa tutun hocam” deniyor. Biz de bıktırmamak adına kısa tutuyoruz.

E.Ü.: Burada gördüğümüz kadarıyla hem Türkçe hem Kürtçe mevlid okunuyor. Siz Türkçe mevlidde Allah Adın bahrini okurken hangi makâmda okuyorsunuz?

A.F.: Batıda okunan şekli ile sabâ makâmı ile okumaya gayret ediyorum.

E.Ü.: Peki hocam müzik eğitiminiz var mıydı?

A.F.: Hocam müzik eğitiminden ziyade bizim ailemizde Allah vergisi bir müzik yeteneği var. Kulak yeteneği var. Dinlemiş olduğumuz bir makâmı hemen çıkarabiliyoruz. Hem de okuyucu olarak mûsikîşinaslık var. Bunun dışında tashîh-i hurûf kursundan da mezun oldum. Küçüklükten beri böyle makâmlara bir özentim

vardı. Ata-baba mesleği hocalık olduğu için imâmlığa bir hasretim vardı. Abim de Tepebağ Câmii'nde imâmlık yapmaktadır. Biz böyle ezânın ve namâzın hakkını vermek için özenerek okumaya çalışıyoruz.

E.Ü.: Ezanları makâmlarına riayet ederek okumaya çalışıyor musunuz?

A.F.: Tabii tabii. Sabah ezânını sabâ makâmında okuruz. Öğle ezânını uşşâk, ikinci ezânını rast, akşam ezânını segâh, yatsı ezânını hicâz okuyoruz.

E.Ü.: Hocam mevlidlerde bahir aralarında okuduğunuz ilâhîler var mıdır? Varsa sizden dinleseğim memnun olurum.

A.F.: Programlarda o güne özel eğer kandil ise kandil ilâhîleri okuruz. Normal zamanda diyelim ki birisi annesi ve babası için mevlid okutuyor. Onda da ona göre ilâhîler okuruz.

E.Ü.: Onlardan bir örnek kısaca dinleyebilir miyiz?

A.F.: Medineye varamadım ilâhîsi (hicâz makâmında okuyor)

E.Ü.: Hocam ağızınıza sağılık. hicâz makâmındaki bu güzel eseri seslendirdiniz. Hocam verdiğiniz değerli bilgileriniz için çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

A.F.: Ben teşekkür ederim hocam. Allah sizden de razı olsun.

**BULANIK İLÇESİ MOLLAKENT KÖYÜ MUHTARI SAMİ TOKUŞ İLE
RÖPORTAJ (25.07.2018)**

Ercihan Ülger: Öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Sami Tokuş: Ben Sami Tokuş. Şu anda Mollakent köyü muhtarlığını yapmaktayım.

E.Ü.: Mollakent köy olarak geçiyor ama eskiden belde imiş. Burada tarihi medrese var. Birçok âlim yetişmiş. Burada birçok öğrenci yetişmiş. Medrese burada faal iken dinî mûsikî yönüyle baktığımızda burada ilâhîler ve kasideler söylenmiştir. Şu anda burada bu ilâhî ve kaside kültürünü devam ettiren kişiler var mı?

S.T.: Yoktur hocam. Haliyle medresemiz aktif olmadığı için bu kültürü devam ettiren kimse yok.

E.Ü.: Şu an Mollakent köyü tarihi câmi içerisindeyiz. Gerçekten çok güzel bir mimari ile yapılmış. 1855 yılında yapılmış. O dönemden beri medrese devam ediyor. Muş'un sayılı medreselerinden burası. Fakat ne yazık ki medrese şu anda devam etmiyor. Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

S.T.: Ben teşekkür ederim. Sağ olun.

**MUŞ MERKEZ HACI VEYSİ CAMİİ İMÂM HATİBİ MEHMETŞAH
GÜNDÜZ İLE RÖPORTAJ (16.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Mehmetşah Gündüz: Benim ismim Mehmetşah Gündüz. Muşluyum. Yaklaşık 22, 23 senedir imâmlık görevini icra ediyorum. Birkaç sene il müftülüğünde çalıştım. Kızılağaç merkezinde bir müddet görev yaptım. Yaklaşık 8, 9 yıldır da Muş Merkez Hacı Veysi Câmii'nde görev yapmaktayım.

E.Ü.: Hocam sizinle Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezime kaynak olması için özellikle câmi mûsikîsi ile alakalı farklı bir uygulama var mıdır? Müezzinlik ile alakalı genel bir değerlendirme yapalım istedim. Hocam namâzlardaki uygulamalar Hanefî ve Şafî mezheplerinde farklılık göstermektedir. Bu konuyu açıklayabilir misiniz?

M.G.: Öncelikle en belirgin farklılık sünnetlerde gözükmektedir. Şafî mezhebinde sünnet denildiğinde akla iki rekât gelir. İki rekâttan fazla sünnet olmaz.

E.Ü.: Hocam sabah namâzından itibaren başlayalım. Zaten namâzları anlatırken konulara da değilmiş olacağız. Sabah ezân okunduktan sonra normalde imsakten belli bir vakit sonra okunuyor ama Ramazan ayında imsak vaktinde okunuyor. Güneş doğmadan bir yarım saat öncesinde namâz kılınıyor. Cemaat o vakte kadar toplanıyor. Hanefîlerde sünneti evde kılıp farz için câmiye gelirler. Burada uygulama nasıl hocam?

M.G.: Bizim İl Müftülüğümüzün bize vermiş olduğu göreve göre güneşin doğmasına 1 saat 10 dakika kala sabah ezânını okuyoruz. Güneşin doğmasına 40 dakika kala farza başlıyoruz. Ezanda Bir farklılık yok zaten. Hanefî ve Şafî mezheplerinde aynıdır. Ezan okunduktan sonra cemaatimizin bir kısmı evinde sünnetini kılıp gelir. Fakat genel itibariyle câmiye gelip sünneti de câmide kılarlar. Bir de bizim Şafî mezhebinde önemsenen tahiyetü'l mescid namâzı var câminin hediyesi olan. İki rekâtlık bir sünnettir. Câmiye her girişte mutlaka kılınır. Cemaat itikâf duası ile birlikte iki rekât tahiyetü'l mescid ve sabah namâzının iki rekât sünneti kıldıktan sonra namâzın farzını zikirlerle tesbihatlarla salavâtlarla beklerler. O esnada biz de bazen Yasin-i şerifler ve bazı sureler okuruz. Süreyi doldurabilmek için. Namâz vakti geldiğinde müezzin efendinin kâmeti ile namâza duruyoruz.

E.Ü.: Kamette tekbirler dört iken ikiye düşüyor zannederim.

M.G.: Hocam Şafî mezhebinde müezzin kâmeti kalkınca

(اللهم صل علي سيدنا محمد وعلي آل سيدنا محمد) der ve kâmeti okur. O da şu şekildedir:

الله أكبر ، الله أكبر

أشهد أن لا إله إلا الله

أشهد أن محمداً رسول الله

حي على الصلاة ، حي على الفلاح

قد قامت الصلاة ، قد قامت الصلاة

الله أكبر ، الله أكبر

لا إله إلا الله

Ardından tekbîr alınır namâza geçilir. Bittikten sonra namâz kısmına geçelim. Hanefî mezhebinde kâmet bitmeden İftitah tekbîri alınırken Şafî mezhebinde kâmet bittikten sonra beklenir. Ezan duası okunur.

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِي وَعَدْتُهُ
إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ الْمِيعَادَ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Daha sonra imâm sağa dönerek (استولوا واتصلوا رحمناً ورحمكم الله) der sonra sola dönerek (استولوا واعتدلوا أئابنا وأتابكم الله) der ve iftitah tekbiri alarak namâza başlar. Hanefilerde Sübhaneke duası ile başlanırken Şafilerde Veccehtü duası okunur.

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

Bu duadan sonra en belirgin farklardan birisi özellikle sabah, akşam ve yatsı namâzlarında aşikâr olarak okunan Fatiha ve Zammı surelerden önce istihâze (اعوذ) (بسم الله الرحمن الرحيم) içinden çekilir ama besmele (بسم الله الرحمن الرحيم) açıktan çekilir. Zammı sure de herhangi bir farklılık yok. Rekâtlarda sücûdlarda tahiyâtta herhangi bir değişiklik yok. Namâzın sonunda kâde-i âhire'de selam verilirken Hanefî mezhebinde imâmla cemaat aynı anda sana da sola selam verir. Ama Şafî mezhebinde imâm sağa selam verir. Sola selam verince cemaat sağa selam verir ve ardından cemaat sola selam verir. Bunun sebebi de şudur: Hanefî mezhebinde sağa selam verilince namâzdan çıkmış oluyorsun. Onun için cemaat de sağa selam verince namâzdan çıkar. Şafî mezhebinde imâm sağa selam verince namâzdan çıkılmıyor. İmâm sola selam verince namâzdan çıkılmış oluyor.

E.Ü.: Hocam selam verildikten sonra müezzinin okuduğu tesbihat nasıldır?

M.G.: Öncelikle şunu söylemek gerekir. Hanefî Mezhebi'ne bağlı Müslümanların yaşadığı bölgelerde bu konularda bir intizam bulunmaktadır. Hangi câmiye giderseniz gidin tesbihat konusunda çok bir farklılık yoktur. Ama Şafîî mezhebinin yaşandığı bölgelerde câmiden câmiye tesbihatta farklılık olduğunu sıkça görüyoruz.

E.Ü.: Evet hocam benim de sıkça rastladığım bir durum bu.

M.G.: Biz câmimizden başka bir câmiye gittiğimizde özellikle ben müezzinlik yapmaya utanıyorum. Ola ki o câminin usulünü bilemeyiz ve eksik yaparız. Bundan dolayı da cemaat “hoca bir şey bilmiyor” diye düşünür. Onun sıkıntısını yaşıyoruz. İkinci bir konu ise Hanefî mezhebinde selam verildikten sonra

(اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ. تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) denildikten sonra cemaat kalkar son sünneti kılar. Şafîî de öyle değil. Şafîî'de Tesbihat yapılır dua edilir. Hepsi bittikten sonra sünnet kılmak isteyenler sünneti kılar.

(أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ ثُمَّ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ. تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) demek daha efdaldir. Şafîî mezhebinde (عَلِي رَسُولَنَا مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ) denir. Salavât getirildikten sonra (سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ) dedikten sonra Fatıha Suresi okunur ardından Âyetü'l-Kürsi okunur. İhlâs Suresi okunur. Felak ve Nâs Suresi okunur. Ondan sonra tesbih çekilir. Otuz üç kez (سُبْحَانَ اللَّهِ), otuz üç kez (الْحَمْدُ لِلَّهِ), otuz üç kez (اللَّهُ أَكْبَرُ) çekilir. Daha sonra duaya geçilir. Biraz önce söylemeyi unuttuk Sabah namâzında 2. rekâttan sonra okumuş olduğumuz Kunut duamız var. 2. rekâtta Fatıha ve Zammı sure okunur. Rükû yapılır. Rükûdan kalkınca secdeye gidilmeden önce imâm el açar ve Kunut duasını okur. Bu ferdi olarak kılınsa da okunur cemaatle de olsa okunur. İmâm okur cemaat âmin der.

اللَّهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَغَافِنَا فِيمَنْ غَافَيْتَ، وَتَوَلَّنَا فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لَنَا فِيمَا أُعْطَيْتَ، وَقِنَا شَرَّ مَا فُضِّيتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لَا يَدُلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلَا يَعْزِمُ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، فَلَا الْحَمْدُ عَلَى مَا فَضَّيْتَ، نَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

E.Ü.: Hocam Kunut duası okunurken makâmlı mı okunuyor? Nağmeler yapılıyor mu?

M.G.: Namâz kıraatinde okunduğu şekliyle okuyoruz. Sabah namâzı dua ile bitirdikten sonra Hanefî mezhebinde bir aşrı şerif okunur

E.Ü.: Dinî Mûsikîde mihrâbiye deniyor hocam.

M.G.: Bu aşrı şerif okunmadan önce Şafîî'de okunan bir dua var.(فاعلم أنه لا اله إلا الله) duası ya da (افضل الذكر لا اله إلا الله) denir. (لا اله إلا الله) direkt yedi defa okunur. Yedi sayısı

Arapçada sonsuzluğu ifade ettiği için yedi defa okunur. Ondan sonra müezzin (اللهم) (أجرنا من النار) okur. Bu cümlede elleri ters çevirmek sünnettir. Hanefî mezhebinde bu yapılmaz. Cehennem Ateş bahsi geçtiğinde biz “bizi koru” anlamında elleri ters çeviririz. Yine yedi defa (لا اله إلا الله) ya da bilenler varsa,

اللهم أجرنا من النار، اللهم خلصنا من النار، اللهم أجرنا من كل النار، اللهم أجرنا من فتنة الدنيا، اللهم أجرنا من فتنة آخر زمان، اللهم أجرنا من نفس الامارة، اللهم أجرنا من شر الفاسقين، اللهم أجرنا من شر المنافقين.

dualarını da okuyabilir. Ama bilmeyen kişi (اللهم أجرنا من النار) der daha sonra (اللهم ادخلنا الجنة) 8 defa der. Yani sekiz tane cennetin kapısı vardır “bizi o cennetine dâhil eyle” diye dua edilir. Ardından

اللهم ادخلنا الجنة جنتك الفردوس مع المتقين والابرار بحرمة نبيك المختار وعن الابرار وصحب الاخيار آمين
والحمد لله رب العالمين

denildikten sonra eller yüze sürülür. Ondan sonra aşr-ı şerîf okunur.

E.Ü.: Hocam akşam namâzından sonra müezzin dediğiniz şekilde okudu.

M.G.: Sabah namâzı ve akşam namâzındaki uygulama aynı. Sadece sabah namâzında ilaveten dua yapıldıktan sonra dualar okunuyor.

لا اله الا الله ملك الحق المبين محمد رسول الله صادق الوعد الامين بسم الله الرحمن الرحيم ان الله و ملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين امنوا صلوا عليه وسلموا تسليما اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء وبارك وسلم عليه و عليهم كثيرا كثيرا

E.Ü.: Hocam okunan dualar bildiğimiz salavâtı şerifeler.

M.G.: Hocam bilhassa Şafî mezhebinde salavâtı şerifeler tesbihâtı ve bu dualara çok fazla ehemmiyet gösterilmiş. Bundan dolayı Şafîlerde namâzdan sonra duayı uzatırlar fazla söylerler Hatta bizim âlimlerimiz bizim gibi kısa da değil daha uzun ve güzel dualar etmişler. Sabah namâzında Allâhu Teâla'nın doksan dokuz ismi şerifini (esmâü'l-hüsna) okumuşlar salât-ı tefrîciye ve daha fazla dualarla zikirler yapmışlardır. Ama bizim câmideki gördüğümüz uyguladığımız konular anlatıyoruz.

E.Ü.: Hocam benim bazı câmilerde de rastladığım, duadan sonra salât-ı münciye okunuyor. Ardından mihrâbiye okunarak namâz bitiriliyor. Hocam genel anlamda müezzinlik uygulamasını tamamladık.

M.G.: Diğer namâzlarda da müezzinlik uygulaması aynıdır. Fakat sabah ve akşam namâzında biraz önce anlattığımız kısım ekleniyor.

E.Ü.: Hocam yatsı namâzına geldiğimizde Vitir namâzının kılınışı Hanefî ve Şafîî ye göre farklı zannederim.

M.G.: Malumunuz olduğu üzere Vitir namâzı, Hanefî mezhebinde vacip Şafîî mezhebinde sünnettir. Şafîîlerde dualar bittikten sonra ve iki rekât sünnet kılındıktan sonra vitir namâzı kılınır. Şafîîlerde vitir namâzı 3 rekât birden niyet edilerek kılınabilir. Ama bazı âlimler 2 rekâtı ayrı kılmışlar 1 rekâtı ayrı kılmışlar. Bizdeki farklılık 3 rekâta rükûdan kalkınca el açılıp Kunut duası okunduktan sonra secdeye gidilir.

E.Ü.: Hocam iki rekât ayrı bir rekât ayrı kılındığında nasıl olur?

M.G.: Ayrı ayrı niyet getirilir. Dileyen 3 rekâtı birlikte kılabilir.

E.Ü.: Hocam terâvih namâzına gelirsek, Hanefî mezhebindeki gibi yatsı namâzının son iki rekât sünnetinden sonra mı terâvih namâzına başlıyorsunuz?

M.G.: Biz yatsı namâzının farzını kıldırıyoruz. Yatsı namâzından sonra kılınan iki rekât sünnet Şafîî mezhebinde müekked sünnettir. Yeri gelmişken onu da belirtelim. Şafîî mezhebinde müekked sünnet beş tanedir. İki rekât sabah namâzından önceki sünnet, iki rekât öğle namâzından önceki sünnet, iki rekât öğle namâzından sonraki sünnet, iki rekât akşam namâzından sonraki sünnet ve iki rekât yatsı namâzından sonraki sünnet. terâvih namâzı kılınırken de yatsı namâzının farzı kılındıktan sonra iki rekât müekked sünnet kılınır. Ondan sonra terâvih namâzına başlarız. Terâvih namâzı da sünnet olduğu için Şafîî mezhebinde ikişer rekât olarak kılınır.

E.Ü.: Terâvih namâzına kalkarken müezzinin okuduğu bazı uygulamalar var. Arapça ya da Türkçe okunabiliyor mesela

“Habibimiz Muhammed’e salât ile selâm olsun

Âna izzet ile ikram terâvihe kıyam olsun”

Salli ‘ala rasûlinâ Muhammed

Salâti’t-terâvihe niyet.

M.G.: Bazı câmilerde Merhabalar, Ya Hannânlar okunuyor.

E.Ü.: Hocam bu ilâhîler genellikle terâvih aralarında okunur. Başta okuyanlar da var mı?

M.G.: Başta okuyanlar da var. Terâvih aralarında okuyanlarda var. Ama bizim câmimizde başta okunuyor. Bizim câmimizde şöyle okunuyor:

يا حنان يا منان، يا ذا الجود والاحسان، ثبت قلوبنا بالايمن، لا اله الا هو، اوله آخره، ظاهر هو باطن هو، يا هو
يا هو يا من هو حق لا اله الا هو

سبحان الله والحمد لله و لا اله الا الله والله اكبر سنة صلاة التراويح ، صلوا على رسولنا محمد.

dedikten sonra terâvihe kalkıyoruz.

E.Ü.: Ya Hannan batıda okunan şekli ile sıralama aynı ama bestesini farklı okudunuz.

M.G.: Evet burada biraz farklılaşmış. Ama bu yörede böyle okunuyor.

E.Ü.: Ayrıca Ramazan ayının 15 günü Merhaba son 15 günü Elveda olarak okunur.

M.G.: Aslında lafız olarak makâm olarak ufak tefek farklılıklar bu yörede olmuş.

E.Ü.: Hocam terâvih namâzının aralarında okuduğunuz Muş'a özgü ilâhîler var mı?

M.G.: Muş genelinde terâvih arasında ilâhîler okuyanlar var. Biz fazla uzatmamak için çok okumuyoruz.

E.Ü.: Türkçe, Kürtçe, ilâhîler okuyor musunuz?

M.G.: Evet farklı ilâhîler okunuyor.

E.Ü.: Kıymetli hocam, cenaze namâzına gelirsek, cenazenin yıkanması kefenlenmesi farklılık yoktur. İsterseniz cenaze ilanından başlayalım. Batıda cenazenin ilanı için salâlar okunur. Hatta Osmanlı döneminde cenaze salâsı denilen farklı salâlar da okunmuştur. Burada cenaze salâsı ya da cenaze ilanı için okunan farklı bir uygulama var mı?

M.G.: Burada farklı bir uygulama yok. Cenaze ilanı genellikle salâ ile yapılıyor. Özellikle köylerde daha da yaygın. Merkezde merkezi sistemde de bazen okunuyor ama bir ilin cenaze sayısının fazla olacağı için sık sık salâ okumanın çok anlamı olmuyor. Bundan dolayı uygulanmıyor. Ama köylerde salâ ile ilan yapılıyor. Sonra su hazırlanıyor. Cenaze yıkanıyor. Bunlarda Hanefî ve Şafî mezheplerinde çok bir farklılık yoktur. Sadece buraya özgü şu var. Bizim cenazelerimize katılım çok olur. Ahaliden duyan, cenazenin tekfinine, teçhizine, defnine mutlaka iştirak eder. Mezarlıkta defnedildikten sonra yine cemaat dağılmaz. Mezarlığın ön tarafında cenazenin yakınları akrabaları geçerler. Sıralı şekilde dururlar. Ahali, eş, dost, tanıdık gelirler ve orada ilk etapta bir başsağlığı verirler.

E.Ü.: Hocam Cenaze namâzına gelirsek, farklılıklar nelerdir?

M.G.: Burada cenaze namâzları câmi içerisinde kılınır. Burası kış memleketi olduğu için eskiden gündüzü bekleyip cenaze defnedilirken, şu an imkânlar olduğu için gece dahi cenaze defnedilebiliyor. Bizim yöremizde gecenin hangi vakti olursa olsun herhangi bir namâz vakti eğer yakın değilse beklenmez. Cenaze defnedilir. Cenaze namâzından bahsettiniz.

E.Ü.: Niyetten başlasak “Allah için salâte, Peygamber için salavâte” şeklinde bir niyet yapılıyor mu?

M.G.: Ben burada böyle bir niyete rastlamadım burada الصلاة الجامعة denilerek toplanılıyor. Saf oluşturuluyor. Saf oluşturulduktan sonra niyet edildikten sonra İmâm Efendi iftitah tekbirini aldıktan sonra Hanefî mezhebindekiler Sübhaneke duasını okur. Şafiî mezhebindekiler ise Fatiha Suresini okur. 2. tekbirde ortak olarak Salli ve Bârik Duaları okunur. 3. tekbirde Cenaze duası okunur. 4. tekbirde selam verilir. Selamdan sonra

أعظم الله أجرکم، وأحسن عزاءکم، وغفر الله لمرحومکم (لمرحومتکم)، وافرغ الله الصبر علی قلوبکم، والي روح نبینا محمّد صلی الله تعالی علیه وسلم، ولروحه (ولروحها) الفاتحة

şeklinde veya farklı dualar da yapılabilir. Ondan sonra cenaze kaldırılıp götürülür. Cenazelere genelde bilmeyenler de gelir. Çünkü burada büyük ehemmiyet gösterilir. Sonra mezarlıkta taziyenin evde mi yahut câmilerde bulunan taziye evinde mi olacak belirtilir. Cenazeye katılanlar burada verilen taziyeyi saymazlar. “Bu ilk acısıydı buna yetiştim ama taziye evindeki taziye de gitmem lazım” diye kendilerini sorumlu addederler. Herkes taziye evine gider. Cenaze sahiplerinin çıkışa uygun yerde oturma yeri olur. Orada otururlar. Taziyeye gidildiği zaman gözler mutlak surette bir imâmı arar. Ya da bilen birini arar. Onların da ayrı yeri olur. Orada daima otururlar. Her gelen için ya da grup için Fatiha okutur. Biraz önce okuduğumuz duayı okur.

أعظم الله أجرکم، وأحسن عزاءکم، وغفر الله لمرحومکم (لمرحومتکم)، وافرغ الله الصبر علی قلوبکم، والي روح نبینا محمّد صلی الله تعالی علیه وسلم، ولروحه (ولروحها) الفاتحة

Fatiha okunduktan sonra cemaat ayağa kalkarak “الحکم لله، Başınız sağ olsun!” derler. Taziye sahipleri de ayağa kalkarak “Allah razı olsun, Baş göz üzerine geldiniz” gibi onlara bir iltifat eder. Mutlaka bir çay ikramı olur. Su ikram edilir. Taziyeden kalkınca taziye sahiplerinin eli sıkılır. O şekilde birbirlerinden ayrılırlar.

E.Ü.: Taziye kaç gün sürer hocam?

M.G.: Taziye üç gün sürer. Buradaki taziyeler daha önceden uzun sürerdi ama son zamanda bu şekilde yapılıyor. Üç günden fazla sürmüyor. Bundan sonra eve geçilir gelmeyen varsa evde taziyeye gelir. Mazeret bildirir.

E.Ü.: İl Müftümüz ile yaptığımız görüşmemizde burada taziyelerin daha uzun sürdüğünü, taziye sahiplerinin bu süre içerisinde devamlı yemek yaptırarak maddi olarak külfete düştüklerini, kendilerinin de bundan rahatsız olduğunu ve bunu üç güne düşürmek için çalışmalar yaptıklarını ifade ettiler.

M.G.: Evet hocam. Taziyeler eskiden uzun sürerdi. Taziye evinde yemek pişerdi. Borç para edilirdi. Büyük bir külfete düşülürdü. Elhamdulillah şimdi bunlar bitti. Taziye üç güne düşürüldü. Muş'ta taziye sahipleri değil de yakınları kendi aralarında imece usulüyle yemek veriyorlar. Ama bizim dileğimiz odur ki bu taziyelerde verilen bütün yemeklerin kaldırılması. Taziyelerde tabii ki misafirlere ikram güzel ama bazı vatandaşların bu yemek yeme işini bir adet haline getirmesi de hoş değil.

E.Ü.: Hocam taziyelerde öyle bir anlayış oluyor ki taziye yemeği verilmediği zaman vefat eden kişi cennete giremeyecek. Bunun çok büyük bir eksiklikmiş gibi bir düşüncenin oluşması da hoş bir şey değil.

M.G.: Burada başka bir uygulamada ıskat ve devir. Yakını annesi babası vefat ettikten sonra hemen o ıskatı alıp vermek istiyor. Ortaya bir çuval buğday ve bir miktar para konur. Ben sana verdim aldım kabul ettim tarzında birbirlerine devrederek ıskat ve devir yaparlar. Oradaki para ve çuvaldakiler ihtiyaç sahiplerine verilir. Burada ölen kişinin sanki bütün hatalarını bağışlanacağı, bütün günahlarının bertaraf olacağı düşüncesi var. İskat burada çok önemli ve özellikle de ehemmiyet gösteriliyor.

E.Ü.: Bir insanın kılmadığı namâzın para ile bu şekilde karşılanması çok mantıklı değil. Ama diyelim ki ölen kişinin oğlunun ya da kızının “Ben annem ve babam için hayır yapıyorum” diyerek para dağıtması anlaşılabilir.

M.G.: Aslında bizim âlimlerimiz bunu belki bir yemin etmiştir onun kefareti olur, bir gönül kırmıştır onun kefareti olur, onun için uygun görmüşler. Yoksa zekâtını vermediyse, namâzını kılmadı ise onun borcu değildir bu. Tabii ki fakir fukarayı sevindirmek güzeldir ama bunu olmazsa olmaz yapmak uygun değildir.

E.Ü.: Hocam cenazelerden düğünlere geçelim. Muş'ta düğünlerde yapılan uygulamalar nelerdir?

M.G.: Buradaki düğünlerde kimi sazlı, cazlı, müzikli düğün yapar. Kimi biraz daha muhafazakâr olanlar mevlidli düğün yapar. Kürtçe mevlid biraz daha yaygın olarak okunur. Farklılık olarak herhangi bir farklı yoktur. Yine eğlence yapılır. Burada genellikle gelin evden çıkarılırken bizim yöremizde ezân okuma geleneği vardır. Gelin kapıdan çıkarılırken, orada bulunan bir imâm yahut okuyabilen bir kişi tarafından topluluğun içinde ezân okunur. Ardından gelin araca bindirilir. Ezan okunduktan sonra eğer okuyan imâmsa bir dua da yapar. Bu dua gelin evden çıkarırken yapıldığı gibi gelin eve girerken de yapılır.

E.Ü.: Sünnet düğünlerinde ne gibi uygulamalar yapılmaktadır?

M.G.: Burada sünnet düğünü denilince akla yemek gelir. Düğüne gelen eş dost ve akraba kavurma pilav ya da farklı yemekler yapılır. Doğuda bilhassa Muş'ta eğer bir yemek verilecekse ve insanlar da çağrılacaksa mutlaka mevlid de yapılır. Oraya mutlaka Hoca gelir ve mevlidi okur. Burada kolay kolay mevlidsiz yemek verilmez. Sünnet düğünlerinde de böyledir. Önce mevlid okunur. Sonra yemek verilir.

E.Ü.: Hocam Muş'ta özellikle köylerde Ramazan ayında her gün bir evde mevlid okunduğunu ve ardından iftar yemeği verildiğini duyuyoruz.

M.G.: Bizim mevlid kültürümüz burada gerçekten çok gelişmiş. İnsanların mevlide olan saygısı, sevgisi ve hürmeti çok fazla. Özellikle Ramazan ayında dediğiniz gibi sıra olur. İmâm her gün bir evde mevlid okur. Mevlide komşular çağırılır. Mevlid okunduktan sonra iftar yemeği yenir. Mevlid okunmayan ev, neredeyse yok desek yeridir. Câmilerden çok evlerde mevlid yapılır.

E.Ü.: Câmilerde mübarek gün ve gecelerde mevlid de okunuyor değil mi?

M.G.: Mübarek gün ve gecelerde, kandillerde mutlak surette mevlid okuruz ama ayrıca tesbih namâzı da kılarız. Vaaz programları yapılır.

E.Ü.: Hocam hac uğurlaması, asker uğurlaması, bunlarda yapılan uygulamalar var mı?

M.G.: Hac uğurlamasında genelde hacca gideceklerin evlerine gidip ziyaret edilir. Hayr duaları alınır. Ama esas uğurlama son zamanlarda Diyanetin, İl Müftülüğümüzün yaptığı uğurlama organizasyonudur. Bu organizasyonu özellikle gidecekleri zaman

havaalanında yapıyorlar. Orada Müftü ya da vekili konuşma yapar. Kur'an-ı Kerim okunur. Dua yapılır. Bu şekilde uğurlanılır.

E.Ü.: Asker uğurlaması nasıldır hocam?

M.G.: Asker uğurlaması da aynı şekilde yapılır. Özel bir uygulama yoktur.

E.Ü.: Hocam bana zaman ayırdığınız ve verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim. Allah razı olsun

M.G.: Ben teşekkür ederim hocam. Allah sizlerden de razı olsun.

**VARTO İLÇE MÜFTÜSÜ İSMAİL AKTOPRAK VE MAŞALLAH AKTAŞ
İLE RÖPORTAJ (18.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam ve Maşallah Amca, Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezim ile alakalı yaptığım araştırma için sizi ziyaret etmiş bulunuyorum. Önce Hocam sizi tanımak isteriz.

İsmail Aktoprak: Ben İsmail Aktoprak. 1975 Adıyaman doğumluyum. 2006 yılı ocak ayından beri Varto'da müftülük yapmaktayım.

E.Ü.: Maşallah Amca sizi de tanıyabilir miyiz?

Maşallah Aktaş: Hocam ben 1954 Varto doğumluyum. Yalnız Dedem İsmail Aktaş Ahlat'tan gelmiştir. Biz de zaten Bitlis'in Ahlat kazasındanız. 200 yıl önce buraya gelmişler. O zamandan beri burada ikâmet etmekteyiz.

E.Ü.: Sizin ilâhî okuduğunuzu fahri müezzinlik yaptığınızı duyduk. İnşallah ondan bahsedeceğiz. İsmail Hocamla başlayalım. Hocam genel olarak namâzda, müezzinlikte, mübarek gün ve gecelerde, kandil gecelerinde ve terâvih namâzında dinî mûsikî uygulamaları icra ediliyor. Özellikle Kürt vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kürtçe mevlid okunuyor. Muş merkezde hem Türkçe hem Kürtçe okunuyor. Varto'da karşılaştığınız farklı bir uygulama var mıdır?

İ.A.: Hocam Bizim gördüğümüz herhangi bir farklılık, belirgin bir uygulama yok. Varto'nun da kendine has bir kültürü var ama imâm olarak özellikle Muş eksenli geldiği için gitgide buradaki câmi kültürü de Muş'a kayıyor.

E.Ü.: Hocam Muş'taki câmilerde yapılan uygulamaların birbirinden farklı olduğunu, bir birliktelik olmadığını gördük.

İ.A.: Bu yörede eskiden gelen bir medrese kültürü var. Varto'nun mezralarına varıncaya kadar medreseler var. Özellikle medreselerde şeyhlikle beraber seydalığı beraber götürülenlerin farklı uygulamaları oluyor. Normalde Diyanet İşleri başkanlığında çalışanların İstanbul usulü ile okumasına ve uygulamasına rağmen farklı şeyler ekliyorlar. Bu eklemeler çok estetik, mûsikî açısından da güzel şeyler değil.

E.Ü.: Anladığım kadarıyla, müezzin ve imâmlardan biraz kulağa iyi olan onları iyi okumaya çalışıyor.

İ.A.: Özellikle bir mûsikî eğitimleri yok. Biz burada Öncelikle Kur'ân-ı Kerim talim eğitimi üzerinde duruyoruz. Çünkü bu konuda doğuda çok eksik var. Bu çözülmenden mûsikî eğitimine geçmek uygun değil.

E.Ü.: Hocam üniversitede medreseden geldiğini ifade eden öğrencilerimizin Kur'ân-ı Kerim okuyuşuna baktığımda “niye okuyamıyorsunuz” diye söylediğimde “Hocam biz Kur'ân-ı Kerim dersi almıyoruz” demişlerdi. Zannedirim şimdi bunun eksikliği hissedilmeye başlandı.

İ.A.: Bazen bize hocalarımız geliyor. Hocam biz câmiye imâm arıyoruz. Seyda medresededir. Şimdi medreseden eğitimini alan ben hoca oldum diyor. Hocalık için en önemli olan şey talim, kıraat, temel dini bilgilerin olması ve güzel bir sesin olması. Medreseyi bitirince çok büyük bir âlim olduğunu zannediyor. Medresede hoca olabilir ama Sultanahmet Câmii'nde imâmlık yapamaz.

E.Ü.: Hocam salâlara gelirsek, özellikle ilçelerde Muş'tan farklı okunduğunu tespit ettik. salâdan önce Ahzâb Suresi 56. ayetin okunarak başlandığını duyduk.

İ.A.: الصلاة والسلام عليك وعلي آلك واولادك وازواجك واتباعك diye devam ediyor. Tabii standart dışı bir uygulama. Câmi uygulamalarında bir düzenin olması gerekiyor. Özellikle müezzinlik uygulamasında burada çok ekleme yapılıyor. Bu da cemaati çok oyalayan bir durum. Bu eklemeler şahsi olarak kılındığında yapılabilir ama umuma yaymak çok da uygun değil.

E.Ü.: Şafî mezhebinde özellikle duaların daha uzun tutulduğu, hatta eskiden daha çok uzatıldığı şu an kısa olduğu ifade ediliyor.

İ.A.: Evet hocam çok uzatılır. Müezzinlikte Şafî mezhebinde uygulanan namâzın farzı kılındıktan sonra tesbih çekilir. Varto'da da bu var ama uygulamada yavaş yavaş kalktı. Merkez câmilerde tamamen Diyanet'in usulüne göre uygulanıyor ama başka câmilerde yine farzdan sonra tesbih çekilme uygulaması yapılabilir.

E.Ü.: Maşallah Amca, siz fahri olarak müezzinlik görevi yaptınız zannedirim.

M.A.: Evet resmi görev olarak değil.

E.Ü.: Size özellikle terâvihlerde Varto'da nasıl uygulamalar var? Onu soralım.

M.A.: Terâvihlerde ilk önce

“Merhaba ey rahmet ayı Ramazan, seni haber verdi bize Kur'an

Minarelerde ezân, mescitlerde durmadan okunuyorken Kur'an

Merhaba Merhaba Merhaba ey rahmet ayı Ramazan”

Okunarak başlanılır. Ardından

صلاة الله سلام الله عليك يا رسول الله، صلاة الله سلام الله عليك يا حبيب الله، صلاة الله سلام الله عليك ياسيد
الاولين والآخرين.

Terâvihe Niyet محمد صلى الله عليه وسلم على رسولنا محمد deyip kalkarız imâma tabi oluruz. Dört rekâtta bir
salât-ı ümmiyye okunur. اللهم صل على سيدنا محمد النبي الامي وعلى آله وصحبه وسلم bitince
der kalkarız.

E.Ü.: Bu yirmi rekât tamamlanıncaya kadar dört rekâtta bir okunur değil mi?

M.A.: Evet. Yirmi rekât bitince şunu okuruz.

شفيع الخلق في المحشر محمد صاحب الكوثر ابو بكر عمر عثمان امير المؤمنين الحيدر
شفيع الخلق في المحشر محمد صاحب المنبر ابو بكر عمر عثمان امير المؤمنين الحيدر
شفيع الخلق في المحشر محمد صاحب المعراج ابو بكر عمر عثمان امير المؤمنين الحيدر
يا الله يا اكبر خلصنا من السقر، يا الله يا رحمن خلصنا من النيران، يا الله يارحيم خلصنا من الجحيم.

Bunları okuduktan sonra ayet okunur dua edilir ve vitre niyet edilir.

E.Ü.: Maşallah Amca terâvih namâzlarında Osmanlı'dan beri merhaba ve elveda
ilâhîleri okunur. Sizler de okuyor musunuz?

M.A.: Ramazan'ın 15'inden sonra başta okuduğumuz ilâhîyi elveda olarak okuyoruz.

E.Ü.: Hocam bu uygulamayı bütün câmiler yapıyor mu?

İ.A.: Bu terâvih uygulamasını sadece merkezdeki câmiler ve yerli olan kişiler yapıyor.
Köylerde uygulanmıyor.

E.Ü.: Maşallah amca, Varto'ya özgü bilinen ve söylenen ilâhîler var mıdır?

M.A.: Evet var söyleyeyim.

“Ey benim Fahri Cihan'ım Peygamberim efendim Can Efendim

Biz sana Kurban demişiz işte canım efendim

Halil'in köyüne Vardım Hacılar hacca gider

Kâbe'ye kurban demişiz Ben de sana efendim

Bunca günahlar işledim Onu kimse duymadı can duymadı

Yazılmış defter içinde Ya Muhammed Mustafa”

E.Ü.: Ağzınıza sağlık. Bu ilâhîyi nereden öğrendiniz?

M.A.: Bunu babam söylerdi. Devamlı okurdu. Ondan öğrendim.

E.Ü.: Burada siz mevlid okuyor musunuz?

M.A.: Ben hiç okumadım.

İ.A.: Burada Kürtçe mevlidler okunur. Dışarıdan gelen hocalarımız da Süleyman Çelebi'den bir bahir okurlar.

E.Ü.: Ramazan ayında başka yapılan herhangi bir uygulama var mı?

M.A.: Küçüklüğümde babam Siirt Tillo'dan bir hafız getirirdi. Ramazan ayı boyunca günde iki kez mukabele okur. Akşamları da Terâvih namâzını kıldırırdı. Şu anda artık diyanimizin imâmları bu görevi devam ettiriyor.

E.Ü.: Kıymetli hocam ve Kıymetli Maşallah amcam, verdiğiniz bilgilerden dolayı çok teşekkür ederim. Allah razı olsun. Allah'a emanet olun.

İ.A.: Biz teşekkür ederiz. Allah sizden de razı olsun.

M.A.: Allah razı olsun.

**VARTO PİR SULTAN ABDAL DERNEĞİ BAŞKANI KEREM AKDAĞ İLE
RÖPORTAJ (18.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kerem Bey öncelikle beni Pir Sultan Abdal Derneği'nde misafir ettiğiniz için teşekkür ederim. Röportajımızı başlamadan önce kendinizi tanıtabilir misiniz?

Kerem Akdağ: Öncelikle ben size hoş geldiniz diyeyim. Buraya kadar zahmet edip geldiniz. Ayaklarınıza, yüreğinize sağlık. Ben Varto Pir Sultan Abdal Derneği başkanıyım. Tabii bizim derneğe bağlı da bir cemevimiz var. Varto Cemevi diyoruz. Bu cemevinde faaliyetlerimizi imkânlar doğrultusunda yürütüyoruz. Bu cemevinde bir anlamda zâkirlık de yapıyorum.

E.Ü.: Cemin olmazsa olmazlarından, görevlerinden birisidir zâkirlık. Özellikle dinî mûsikîmizde ya da mûsikîmizde önemli olan Alevî - Bektaşî kültüründeki yapılan cemlerde icra edilen mûsikîyi araştırıyoruz. Türkülerimizi, nefeslerimizi, deyişlerimizi ya da burada benim ifade edemediğim türler varsa sizlerden onu söylemenizi de bekliyorum. Bunları araştırıyoruz. Cemler bildiğiniz üzere çeşitli. Kırklar Cemi, İkrâr Cemi, Görgü Cemi, Musâhiplik Cemi, Birlik Cemi, Dâr Cemi. Bunlarda özellikle semah dönerken deyişler, düvâz imâmlar okunuyor bunlarla ilgili bilgi verebilir misiniz?

K.A.: Tabii ki cemler alevî toplumu için önemlidir. Cemlerimizde alevî toplumu kendi inancını, Allah'a olan bağlılığını gösterir. Cemlerle bunu fark eder. Biz de imkânlarımız doğrultusunda cemlerimizi yapıyoruz. Zamana göre Birlik Cemi, Görgü Cemi, Muhabbet Cemleri yapılıyor. Bu cemlerde tabii ki nefeslerimiz, mersiyelerimiz, düvâz imâmlarımız, deyişlerimiz var. Bunlar okunuyor. Yine cemlerimizde semah dönülüyor. Semahlarla beraber okunan deyişlerimiz var. Bu okunan nefesler, deyişler ve düvâz imâmlar genellikle Yedi Ulu Ozan'dan seçilir. Tabii ki yörelere göre bunu iyi hazırlamış dedelerimizin de nefesleri, deyişleri söylenebilir.

E.Ü.: Sadece Yedi Ulu Ozan'ın değil dedelerin de besteledikleri okunmakta mıdır?

K.A.: Diyelim ki mersiye. Eğer iyi bir mersiye yazmışsa o da icra edilir. Halk tarafından kabul görülüyorsa bunlar da icra edilir. Yine düvâz imâmlar aynı şekilde icra edilebilir.

E.Ü.: Varto ilçesi dışında Muş'un diğer ilçelerinde cemler yapılıyor mu?

K.A.: Aslında Muş'u dikkate aldığımızda sadece Varto ilçesinde Aleviler yaşıyor. Hatta Doğu Anadolu Bölgesi'nde en çok Alevilerin yaşadığı bölge burası. Muş'un ilçeleri arasında Alevilerin yoğunlukla yaşadığı tek ilçe Varto'dur. Vartonun nüfusunun yarısı Alevi toplumdur. Köylerde de yarı yarıya alevidir. Alevi toplumunun yaşadığı köylerin hemen hemen hepsinde cemevleri var. Ya da taziye evi adı altındadır. Bu taziye evlerinde uygun görüldüğü takdirde cem de yapılabilir. Varto merkezde bizim şu anda bulunduğumuz Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'ne bağlı Varto Cemevi var. Bahçelievler ve İnönü mahallelerimizde de cemevi var.

E.Ü.: Buralarda cemler yapılıyor. Cemlerdeki Gülbang hakkında bilgi verir misiniz?

K.A.: Yapılan her hizmette ayrı gülbeng var. Herhangi bir hizmet yapıldığında o hizmete istinaden Gülbeng okunur.

E.Ü.: Cemlerde okuduğunuz deyişlere gelirse, Türkiye genelinde okunan deyişlere göre kıyasladığımızda farklı mıdır?

K.A.: Genellikle Yedi Ulu Ozan'dan deyişler, mersiyeler düvâz imâmlar okunur. Bizim Varto'da da yöresel olarak benim dikkatimi çeken Varto'ya özgü semah dönmemiz var. Meydan Semahını döndüğümüzde, bu yöredeki dedelerimizden bize miras kalan, onlara ait olan deyişimizi de okuyoruz. Semahlarımızda semah dönen her canımızla o deyişimizi okuyoruz. Dile getiriyoruz.

E.Ü.: Bu deyiş diğer yerlerde okunuyor mu?

K.A.: Ben rast gelmedim.

E.Ü.: Notası falan alınıp TRT' ye kaydı yapılmış mı?

K.A.: Zannetmiyorum.

E.Ü.: Cemlerin yapılma sıklığı nedir? Yılın bir günü toplu bir cem yapılıyor mu?

K.A.: Burada yaşayan insanlarımız biraz dağınık. İşleri güçleri var. Tarla işleri var. Normalde bizim cemlerimiz her perşembe günü yapılır. Ama bu iş güç sebebinden dolayı insanları toplayamıyoruz. Ancak ihtiyaç duyduğumuzda ya da talep olduğunda yaparız. Mesela bir can gelir "benim bir kurbanım var bununla birlikte bir de cem yapalım" talebi olursa bir perşembe günü cemi yaparız. Düzenli olarak her yıl Muharrem ayında on iki gün yaparız. On iki gün boyunca oruç tutan canlar akşamları yine canlıların yapmış olduğu lokmalar ile orucunu açarlar. Cemevinde hep beraber

yemekler hazırlanır. Oruçlar açıldıktan sonra, cemimizi yaparız. Bir de Hızır Cemi yaparız.

E.Ü.: Cemevinde cem dışında deyişlerin, nefeslerin söylendiği başka etkinlikleriniz oluyor mu?

K.A.: Tabii bazen farklı etkinliklerimiz oluyor. O etkinliklerde alevî toplumunun türküleri nefesleri deyişleri okunuyor.

E.Ü.: Kerem Bey biraz önce semahlar da farklı deyişler okunduğunu söylemiştiniz.

K.A.: Semah döndüğümüzde her yörenin kendi semah şekli vardır. Mesela Erzincan'da dönülen semah var. İç Anadolu'da dönülen semah var. Bizim de tabii ulu ozanlarımız ait ama burada yaşayan dedelerimizin icra ettiği bir semah dönme şekli var. Onlardan bize miras kalmış. İyi ki de kalmış. Biz de cemlerimizde onlardan bize miras kalan şekli ile Meydan Semahını dönüyoruz.

E.Ü.: Nasıl yapıyorsunuz bu semahı?

K.A.: Önce hızlı başlıyor sonra yavaşlıyor ardından hızlı bir şekilde bitiriliyor bu semah. Bu semahta ilk kısmı Pir Sultan Abdal'dan, ikinci kısmı Kul Himmet'ten, üçüncü kısmı Şah Hatâyîden okuruz.

E.Ü.: Buyurun dinleyelim.

K.A.: (Türküleri söylüyor)

E.Ü.: Ağzınıza sağlık.

K.A.: Söylerken farklı ama semahta daha güzel oluyor.

E.Ü.: Söylediğiniz türkülere baktığımızda sözler farklı ama ezgisi “Gine dertli dertli iniliyorsun” türküsünün ezgisi olduğunu gördüm.

K.A.: Ben şunu söylemeye çalıştım. Müzik farklı farklı icra edilebiliyor. Bizim yörede de böyle oturmuş. Böyle okunuyor.

E.Ü.: Muharrem ayından bahsetmiştik. Hz Hüseyin Efendimize yazılan mersiyeler vardır. Burada Varto'ya özel söylenen mersiyeler var mıdır?

K.A.: Genelde bilinen mersiyeler okunuyor. Varto'ya özgü okunan herhangi bir mersiye yoktur. Cemlerimiz mersiyesiz geçmez.

E.Ü.: Okuduğunuz mersiyelerden bir örnek verebilir misiniz?

K.A.: Hz. Hüseyin Efendimizin Kerbelâ'da şehit edilmesi ile alakalı birçok mersiye var ama bizim burada genel olarak okunan mersiye okumaya çalışayım. (Bugün Matem günü geldi türküsünü okuyor.)

E.Ü.: Çok teşekkür ediyorum. Ağzınıza dilinize sağlık. Yürekten okuyorsunuz.

K.A.: Ben teşekkür ederim.

E.Ü.: Verdiğiniz bilgiler ve misafirperverliğiniz için çok teşekkür ederim.

K.A.: Ben teşekkür ediyorum. İyi ki geldiniz.

**MERKEZ TUBA CAMİİ İMÂM HATİBİ MUHAMMED FECRİ YILDIRIM
İLE RÖPORTAJ (09.07.2018)**

Ercihan Ülger: Kıymetli hocam, öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Muhammed Fecri Yıldırım: Adım Muhammed Fecri Yıldırım. 1969 Muş Kale Mahallesi doğumluyum. Atalarımızla birlikte 380 yıldır bu topraklarda İslam âleminin bir ferdi olarak bugüne kadar yaşadık. İnşallah bundan sonra da bu toprakların bereketiyle doğru bir yaşam çizgisinde Allah nasip ederse yaşamaya devam edeceğiz.

E.Ü.: Hocam görevinizi de lütfedersiniz sevinirim.

M.F.Y.: Görev olarak ben daha genç yaşlarda, daha genç bile gelmeyecek bir yaşta tabiri caizse, devletle tanışma fırsatını buldum. İnsanların Devleti tanımadığı bir zamanda ben görev aldım Hamdolsun. 1988'de resmi kanuni ehliyetimi kazanır kazanmaz hafız da olmam dolayısıyla hazır Bir zemin oldu. Bir tane hoca efendinin de bize duyarlı davranması sebebiyle, babamın da devlette gayretle özveriyle yıllardır çalışmasının bereketiyle, Kur'ân-ı Kerim sevgimi ve ses yeteneğimi keşfeden bir müftü beyin beni çağırması ile meslekle hocalıkla tanışma fırsatı buldum. Ama hep câmi gölgesinde câmi bahçesinde büyüdüm elhamdülillah.

E.Ü.: O müftümüzü ve babanızı hayırla yad edelim inşallah. Allah onlardan razı olsun. Hocam bildiğiniz üzere Muş yöresindeki dinî mûsikî formları üzerine bir çalışma yapıyorum. Önce Câmi mûsikîsi formlarından ezânla başlamak istiyorum. Ezan ibadete yapılan en ulvî çağrıdır. Tabii bu ulvî çağrı hakkı verilerek onun şanına layık şekilde okunursa ibadetler de o kadar feyizli olur. Bunun için Osmanlı'dan günümüze atalarımız ezânda farklı makâm uygulamaları yapmıştır. Beş vakit için beş ayrı makâm uygulamaları yapılmıştır. Hocam Muş'ta ezân okurken bu makâm uygulamalarını yapan imâmlarımız müezzinlerimiz var mı? Bununla birlikte ezânda farklı yapılan uygulamalarda var mı hocam?

M.F.Y.: Kıymetli hocam babam müezzindi. Bundan dolayı ezânlara kâmetlere aşına olarak büyüdük. Makâm hususunda çocuklukta çok bir bilgi alamadık. Özellikle bu bölgede Bingöl, Muş, Bitlis illerinde bir Erzurum yankısını, bir Urfa ahengini maalesef bu yaşa kadar göremedik. Ama Muş'ta çocukken Alaaddin Bey Câmii müezzin kayyımı Hâfız Yaşar Efendi ile tanıştım. O ezânları okuduğu zaman mahreç, talim, makâm, ahenk, mûsikî kokusunu hoca efendiden minaresinde ezân okurken duyma fırsatını yakaladım. 1975 yılında günümüzün İstanbul tavrı ile okunan ezânların ben bu hoca efendiden câmisinin minaresinden dinledim. Biz makâmı böyle tanıştık. Ama

günümüzde Muş'ta ezânlarla ilgili bilinçli bir makâm yapma uygulaması mümkün değil. Altyapı yoktu. Bizim bu bölgede de yaygın değildi. Bireysel olarak bilenler olsa da şehri doyuracak şekilde insanlarda bir farkındalık meydana getirecek bir güç oluşturmuyordu. Gelişigüzel, doğaçlama, irticali kimin duygusundan, kulağından ne geliyorsa, yeteneği ne ise, ama bağırmandan belki fark buydu. Sabâ makâmında sabah ezânını, uşşâk makâmında öğle ezânını, rast ve arap rast makâmında ikinci ezânını, segâh makâmında akşam ezânını, hicâz makâmında yatsı ezânını göreve başladıktan kısa bir süre sonra öğrendik. 1988 yılında Manisa eğitim merkezinde Dokuz Eylül Üniversitesi'nin bir hocasından.

E.Ü.: Hocamızın ismini hatırlıyor musunuz?

M.F.Y.: Ali Ortapınar Hoca Efendi idi. Hocamızla Manisa eğitim merkezinde üç aylık bir sürede sadece makâm ve usul çalıştık.

E.Ü.: Hocam il müftülüğü bünyesinde düzenlenen ezân kurslarında görev yaptığınızı biliyoruz.

M.F.Y.: Evet bu kurslarda birkaç dönem görev yaptım. Bunun çok da faydalı olduğunu gördük. Mesleğe yeni başlayanların öncelikle bu kurslarda eğitim alması gerekir. Benim üzüntüm emekliliğine üç ay kalmış kişilerin kursa gelmesiydi. Şu anda biz câmide Kur'ân-ı Kerim öğrettiğimiz gençlere dahi makâmın önemini öğretiyoruz.

E.Ü.: Allah razı olsun hocam. Kamet konusuna gelirsek, Muş'ta kâmet uygulamaları nasıldır?

M.F.Y.: Hocam genel anlamda düz bir şekilde okunuyor Ama sesi kulağa iyi olan kişiler biraz daha makâmı yaparak okumaya gayret ediyor.

E.Ü.: Mihrâbiye uygulamaları nasıldır hocam?

M.F.Y.: Mihrâbiyeler batıda genellikle imâm tarafından okunuyor. Burada genel olarak müezzinler tarafından icra ediliyor. Böyle bir fark var. Ülkemizde mihrâbiyeler okunması ile alakalı bir sistem oluşturulmuş. Hangi vakitte hangi aşr-ı şerif okunacak bu netleştirilmiş. Doğuda ise bu tam net değil. Normalde öğle namâzlarında mihrâbiye okunmaz fakat özellikle cumartesi ya da pazar günü öğle namâzlarında gelen cemaatin feyzinden imâm efendi mihrâbiye okumak ister. Eski hocalarımızın hiçbiri mihrâbiye nedir bilmez.

E.Ü.: Hocam namâz tesbihâtı nasıl yapılmaktadır?

M.F.Y.: Hocam tesbihâtla alakalı öncelikle tüm Türkiye'de uygulanan resmi bir kalıp var ki bence de bunun uygulanması çok önemli. Genele hitap eden, aşırı süslemelerden uzak, zayıf kitaplarda bulunan ilavelerden işi uzatacak, stres, sıkıntı meydana getirecek, insanların bir an önce yapması gereken şeyleri de aksatacak ilavelerden uzak bir kalıp oturmuştur. Ülkemizde bu kalıp her yerde aynıdır. Fakat tasavvuf ekollerinden kaynaklı farklılıklar vardır. Ayetel kürsiden sonra üç tane ihlası Şerif okumak, ardından muavvizeteyn sureleri okumak ardından bir Fatiha okuduktan sonra tesbihe geçilir.

E.Ü.: Müezzin okuyor değil mi hocam?

M.F.Y.: Yok müezzin okumuyor.

E.Ü.: Hocam imâmlar duada salât-ı münciye ve salât-ı tefriciye dualarını okuyor zannederim

M.F.Y.: Evet salât-ı münciye duası, salât-ı tefriciye duası okunur. Bazen farklı Doğaçlama olarak okunan dualar vardır ki bunlar güncellendi. Cemaat tarafından daha çok benimsendi. Ama genel olarak Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetinden olan, temel taşı olan dualar var ki, salât-ı münciye ve salât-ı tefriciye duaları gibi hocalarımız bunları ihmal etmezler. Cemaat şu an Duygularına tercüman olan duygularını ifade edecek duaları daha benimser hale geldi.

E.Ü.: Hocam perşembe günü akşamına bildiğiniz üzere cuma gününün habercisi olduğu için cuma akşamı denir. cuma akşamı yatsı namâzında duadan sonra bazı hocalarımız tesbihât gibi farklı dualar yaptırıyor. Sizlerde de cuma akşamına özel bir uygulama var mıdır?

M.F.Y.: Muş'ta eskiden gelen kadim bir gelenek olarak bir şeyden söz edemiyoruz. Ama son dönemlerdeki uygulamalara baktığımızda sadece salâ vermeyi görüyoruz. Eskiden de günümüzde de cuma akşamları salâ verilirdi. Buyurdunuz gibi cumanın habercisiydi. Geçmiş yıllarda cuma akşamının bolluğu câmilerde hissedilirdi. İnsanlar o akşam mutlaka câmide olmayı tercih ederdi. Eskiden de günümüzde de cuma akşamlarına özel yapılan şeylerden biri de her ne kadar hocalarımız namâzı kısa tutmak için uygulanmasa da Yasin-i Şerif okumaktı. Şu an imâmlarımızdan cömert olanlar Mülk Suresi'ni okuyor.

E.Ü.: Hocam Mülk Suresi ne zaman okunuyor

M.F.Y.: Tesbihât ve dua bittikten sonra mihrâbiye yerine okunuyor. Günümüzde genel olarak yatsı namâzından sonra mihrâbiye olarak Bakara suresinin son ayetleri daha da tercih ediliyor. Hatta hocalarımız okumadığında cemaat tarafından eleştiriye maruz kalıyorlar.

E.Ü.: Hocam salâdan bahsettik. cumanın habercisi olarak perşembe akşamları yatsı namâzında okunduğunu söyledik. Bunun dışında salâ, cuma namâzından önce ya da cenaze ilanı salâsı olarak da okunmaktadır. Muş'ta salânın farklı uygulamaları bulunmakta mıdır?

M.F.Y.: Hocam günümüzde salânın etkisini salânın anlamını hala bazılarımız anlamış değiliz. Biz salânın gücünü 15 Temmuz gecesi gördük. salâyı artık bir kültür olarak görmemek lazımdır. O bir direnişin sembolüdür. Hocam cuma akşamı salâsı ile cuma namâzı salâsının makâm olarak çok bir farkı yoktur. Birbirine uyumludur. Fakat cuma namâzı salâsı ile cenaze salâsının aynı makâmda okunmasını ben çok şık bulmuyorum. Genel olarak bizlere de öğretilen salânın makâmı hüseyinîdir. Son zamanlarda televizyonlarda da hüseyinî makâmı okunduğu için insanlarda da bir kulak aşinalığı var. Bundan dolayı salâ bu makâmda okunur düşüncesi de oluştu. Ama ben cenaze salâsının ya sabâ makâmında ya da hüzzâm makâmında okunması taraftarıyım.

E.Ü.: Hocam bazılarında şöyle bir anlayış oluyor “ne okursak okuyalım cemaat anlamaz”

M.F.Y.: Yanlış bir düşünce Hocam. Özellikle günümüzde cemaatimiz dinî konulara çok ilgi duyduklarından bizleri iyi takip ediyor ve anlıyorlar. Ona göre okumak lazım.

E.Ü.: Hocam mübarek gün ve gecelerde, kandil gecelerinde Muş'ta yapılan uygulamalar nelerdir? Özellikle Kürtçe ve Türkçe mevlid okunuyor bunlarla ilgili bilgi verir misiniz?

M.F.Y.: Mevlid kültürü ülkemizin kadim kültürlerinden birisidir. Farklı dillerle yazılsa bile aynı duyguları aynı imanı hedefleyen bir eserler bütünüdür mevlid. Her ne kadar Zazacayı ya da Kürtçeyi bilemezsek de okuyan hoca efendilerin ya da icracıların yüzüne baktığımızda bu duyguyu hissedebiliyorsunuz. Mevlid özellikle hanımlar arasında daha yaygın ama hem erkekler olsun hem bayanlar olsun makâm anlamında bir uygulama göremiyoruz. Ama son zamanlarda teknolojinin faydalarından olsa gerek hocalarımız internette ya da televizyonda mevlid okuyan kişileri taklit etmeye çalışıyorlar. Bu da mevlidlerin güzel okunmasına vesile oluyor. Özellikle hanımlar

arasında cenazelerde, kandil gecelerinde, kermeslerde, çocuk tebriklerinde Türk kökenli kardeşlerimizde Türkçe mevlid olarak okunmaktadır. 80'li yıllardan sonra merkezde Kürt vatandaşların çok olmamasına rağmen câmilerde Kürtçe mevlidler uygulaması başladı. Programlarda hem Türkçe hem Kürtçe mevlid programlarda beraber okunuyor. Türkçede olsa mevlid bizim Kürtçe de olsa mevlid bizimidir.

E.Ü.: Türkçe mevlid okuyan hocalarımız mevlid bahirleri ne makâmlarına uygun olarak okuyabiliyorlar mı?

M.F.Y.: Maalesef hocam Muş'ta mûsikîşinas bir ekip yok oluşmadı şimdiye kadar. Müziği teknik anlamda insanlara öğretecek bir temel de yok. Muş'ta mevlid okuyan üç, dört hoca efendi var. Bu konuda bütün yük de onların sırtında.

E.Ü.: Hocam mübarek gün ve gecelerde mevlidler haricinde Muş'ta yapılan farklı bir uygulama var mı?

M.F.Y.: Kandil günlerinde Muş'a özel böyle Osmanlı'dan gelen özel bir uygulama esintisi görmüyoruz. Kandillerde okunan mevlidlerde de tevhid Bahri, Veladet Bahri, Miraç Kandili ise Miraç Bahri ve Merhaba Bahri okunur. Bütün kandillerde aynı uygulama yapılır. Bu uygulama gelişmedi Muş'ta. Sünnet düğününde de, düğünlerde de ya da diğer kandil gecelerinde de aynı kalıp uygulanıyor. Hocam Miraç Bahrini benim katıldığım Miraç kandillerinde okuduğum haricinde, başka kimseden duyabilmiş değilim.

E.Ü.: Hocam mübarek aylardan bahsedecek olursak üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) özellikle de Ramazan aylarında yapılan uygulamalar nelerdir?

M.F.Y.: Muş'ta Ramazan ayında câmilerimizde öğle namâzı ve ikinci namâzından sonra mukabele okunur. Ama bizim câmimizde ayrıca sabah namâzında da mukabele okuyoruz.

E.Ü.: Terâvih namâzında Muş'ta yaptığınız farklı uygulamalar var mı hocam? Enderun terâvihi uygulaması yapılıyor mu hocam?

M.F.Y.: Ne yazık ki Muş'ta enderun terâvihini uygulayacak kadar mûsikî ve makâm bilgisine sahip imâm ve müezzinlerimiz yok. Bunu şu an icra edebilmek mümkün değil. Muş'ta Terâvih namâzı ikişer rekât olarak da kısmen dörder rekât olarak da kılıyor.

E.Ü.: Hocam Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'nda bayram namâz kılındıktan sonra yaptığınız herhangi bir program var mıdır?

M.F.Y.: Muş'ta genel olarak bayram namâzlarında Rahmân Suresi okunur. Özellikle Kurban Bayramı namâzlarında tekbirlerle okunur. Her **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** ayetinden sonra segâh makâmında ki tekbîr okunur.

E.Ü.: Hocam câminin biraz dışına çıkarsak düğünler, sünnet düğünleri, asker uğurlamaları hac uğurlamaları gibi toplumsal etkinlikler ile ilgili yaptığınız farklı uygulamalar var mıdır?

M.F.Y.: Hac uğurlama ile ilgili yapılan herhangi bir uygulama yok. Ancak vatandaş hacca gidenin evine uğurlamak için gider. Uğurlarken de tekbirlerle uğurlanır. Son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığımızın yaptığı programı var. Düğünlerde ise kimi dinî içerikli kimi kültürel ağırlıklı programlar yapıyorlar. Muş'a özgü geleneksel bir program yok. Düğünlerde de aynı uygulama yapılıyor.

E.Ü.: Hocam Muş'a özgü okunan ilâhî ya da kasideler var mı?

M.F.Y.: Ben ilâhî yeteneği olan birisi değilim. Ama genellikle Muş'un ilâhî ve kasideleri tasavvuf ekolleri ile gelişmiş. İlâhîden çok eskiden Muş'ta okunan bir salavâtımız var. Biz bu salavâtı çocukluğumuzda öğrendik. Şu anki nesil bunu bilmez. Bu salavâtın özelliği Muş'a özgü bir makâm tarzı olmasıdır. Ayrıca unutulmaya yüz tutmuş bir salavâttir.

E.Ü.: Sizden rica etsek bize bu salavâtı okuyabilir misiniz hocam?

M.F.Y.:

اللهم صل على سيدنا و سندننا محمد و على آله و صحبه اجمعين

Muş'umuza özgü bir salavâttir ama yeni nesiller bunu çok bilmez.

E.Ü.: Hocam mûsikî konusunda yaşayan ya da vefat etmiş üstadlar var mıdır?

M.F.Y.: Bizler görevimizi icra ederken okurken makâmlar konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Sebebi mûsikî konusunda bize öğreten bir üstadımızın olmamasıdır.

E.Ü.: Hocam Muş türkülerinin kaynak kişisi olarak bilinen Düriye Keskin vardır. Muş'ta Dinî Mûsikî alanında böyle bir kaynak kişi var mıdır?

M.F.Y.: Düriye Keskin bacımız zamanında herhangi bir teknik bilgiye vakıf olmadan kendi yetenekleri ile o dönemlere adını yazdırmıştır. Düriye Keskin den sonraki nesil

babamızın nesliydi. Babamızın döneminde böyle bir zemin görmedik. Dolayısıyla bize de bir şeyler gelmedi. Ben bu şehrin en mahrum olduğu alanın dinî mûsikî olduğunu düşünüyorum. Defler ile günü kurtarmış, düğünler ile geceyi kurtarmış ama günümüze herhangi bir şey gelmemiştir.

E.Ü.: Muş'ta gayrimüslimlerin ibadethaneleri bulunmakta. Bunlardan yıkık harabe olanları biliyoruz. Muş'ta şu anda gayrimüslim vatandaş bulunmakta mı varsa herhangi bir ibadetleri oluyor mu?

M.F.Y.: Muş'un başka dinlerin medeniyeti ile yoğrulmuş bir kültürü var. İnsanlara anlatılmayan bir yönü var. Başka dinden kişilerle birlikte yaşama kültürü. Biz bunu Müthiş derecede yaşamış bir toplumuz. Mesela bazı köylerimizin isimleri Ermeni isimleridir. Onların bıraktığı birçok eser var ne yazık ki yok edilmiş. Mesela Minare Mahallesi'ndeki kilise, bir dönem kilise olarak kullanılmış olan Ulu Câmii gibi. Şu ana kadar gayrimüslim kişilere rastlamadık.

E.Ü.: Hocam verdiğiniz bilgilerden dolayı size çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

M.F.Y.: Böyle bir çalışmada bana teveccüh ettiğiniz için çok teşekkür ederim Allah'a emanet olun

**MUŞ KÂDIRÎ TARİKATI KALE DERGÂHI MÜNTEŞİBİ FARUK ULAŞ
İLE RÖPORTAJ (05.02.2019)**

Ercihan Ülger: Faruk Bey, öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Faruk Ulaş: Ben Faruk Ulaş. Muş Alparslan Üniversitesi'nde güvenlik görevlisi olarak çalışmaktayım.

E.Ü.: Faruk Bey Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezim ile alakalı sizinle görüşmek istedim. Bildiğim kadarıyla siz Muş'ta Kâdirî Tarikatı'nın bir dergâhına müntesipsiniz. Kâdirî Tarikatı'nın Muş'taki dergâhları ile alakalı bize bilgi verebilir misiniz?

F.U.: Hocam Kâdirî Tarikatı'nın iki dergâhı bulunmaktadır. Biri Kale Mahallesi'nde diğeri taşevler denilen mevkide bulunmaktadır. Biz dergâh olarak Tillo'ya bağlıyız.

E.Ü.: Aşağıdaki diğ dergâh nereye bağlı?

F.U.: İki dergâhta Tillo'ya bağlı hocam.

E.Ü.: Tillo'da Şeyh Efendi kimdir?

F.U.: Şeyh Bedrettin Aydın.

E.Ü.: Şu an yaşıyor değil mi?

F.U.: Evet yaşıyor hocam. Kale Dergâhı şehrin yukarısında kaldığı için aşağıdaki vatandaş rahat gelsin diye bir de aşağı tarafa dergâh açıldı. Bu dergâhları iki ayrı vekil idare ediyor. Kaledeki dergâhımızın 350 yıllık bir tarihi var. Orayı idare eden vekilimiz seyyiddir. Bitlis'ten gelmeler.

E.Ü.: İsmi nedir?

F.U.: Şeyh Bedreddin Kara. Aşağı dergâhta ise vekiller beş, on yılda bir değişerek tayin ediliyor. Yukarı dergâhın vekilliği seyyid oldukları için genelde babadan oğula geçmiştir.

E.Ü.: Zikirleri hangi günler yapıyorsunuz?

F.U.: Genelde perşembe ve pazar günleri yapıyoruz. Tabii kandil günleri, mübarek günler geldiğinde de ona göre düzenliyoruz.

E.Ü.: Zikirleri toplandığında nasıl icra ediyorsunuz bundan bahsedebilir misiniz?

F.U.: Tabii hocam. Bazen cemaatin eksikliği yahut erbaneci arkadaşların gelememesinden dolayı sadece tesbihât yapıyoruz. Ama genelde zikirlerimizi ilâhîler söyleyerek kasideler söyleyerek yapıyoruz.

E.Ü.: Tesbihâtı nasıl yapıyorsunuz?

F.U.: Aslında tesbihât zikirde yaptığımızın aynısıdır. Önce yerde oturulur. Ardından zikir de ayağa kalkılır. Zikir aslında ilâhî okuduğumuz ayakta olduğumuz cehrî dediğimiz kısımdır. Tesbihâtta zikirde söylediğimiz (لا اله الا الله، الله حي، هو) esmalarını, Zikir olmadığı zaman ilâhî söylemediğimiz kısmı zaten yerde söylüyoruz. Sonra cemaat dağılıyor.

E.Ü.: Cehrî zikri yaptığımızda orada okuduğunuz ilâhîler nelerdir?

F.U.: Başladığımızda önce (الله هو) Esması okuruz?

E.Ü.: Kaç kez okursunuz?

F.U.: 100 civarında okuyoruz. Onu tabii şeyhimiz tesbihle çekiyor. Ardından (لا اله الا الله) ve (الله) Esmalarını okuruz. Bunun sayısını şeyhimiz takip eder ve değiştirir. Tesbihât bu şekilde biter. Şeyhimiz cemaati ayağa kaldırır. Ondan sonra bize bırakır. Biz ne kadar ilâhî söylersek cemaat bize tabidir.

E.Ü.: Zikrin nasıl yapıldığını girişten sona kadar kısa örneklerle okuyarak gösterebilir misiniz?

F.U.: Tabii okuyayım inşallah ama bizim kasidelerimiz yörelere göre farklılık gösteriyor. Makâmlar değişebiliyor.

E.Ü.: Burada ben bir açıklama yapayım Muş'ta kaside denildiği zaman bizim dinî mûsikî literatüründeki ilâhî formu kastediliyor. Dinî mûsikî formlarındaki kaside ritimsizdir.

F.U.: Hocam bizde kaside, ilâhî, beyit hepsi kaside altında toplanmıştır.

E.Ü.: O zaman girişinden itibaren sonuna kadar örneklerle dinleyelim.

F.U.: İlahileri okuyor. (Lütfun dileriz Mevla'm bizi mahrum eyleme, Ya Rabbi nice ole kabre varılan gece, Ya merhaba Hu merhaba Hasan Hüseyin Merhaba La İlahe hu dedim, Kur'an'ı Zikreyledim) Burada hu esması bitiyor. Hay (Hey) esmasına geçiyoruz. (Çalabım bir şar yaratmış, Bu aşk bir Bahri ummandır buna haddü kenar olmaz, Aşkın kime yar olur daim işi zar olur, Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in, Senin nurun gönüllere şifadır Ya Resulallah) bu ilâhîden sonra bitiyor hocam. Bunun sonunda yerde oturduğumuz zaman bu bize bağlı bazen kasideleri okuyoruz. Zikir içerisinde bazen dik çıkarak kasideler de okuyoruz.

E.Ü.: Bu zikir ayakta yapılıyor değil mi?

F.U.: Tabii ayakta yapılıyor.

E.Ü.: Yalnız ilâhîleri bildiğimiz bestelerinin dışında, farklı bestelerde farklı makâmlarda söylüyorsunuz.

F.U.: Mesela “Ne Zaman Anarsam seni kararım kalmaz Allah'ım” dinlediğim ayrı benim söylediğim ayrı. (Burada okurken ritmi hızlandırarak okuyor.) Genelde Mevlevîlerin okuduğu bir tarz var o bizim zikri uymadığı için okuyanlar zikre uygun bir ritimde kafalarına göre bir beste ile okuyor.

E.Ü.: Tarikatlarda Zâkir başı vardır. Sizde Zâkir başılık görevini kim yapıyor?

F.U.: Bizde fark etmiyor hocam. Bazen vekil bazen de ilâhî söyleyenlerden biri, zikrin gidişini ayarlıyor.

E.Ü.: Zikirleriniz halka olarak mı yapılıyor? Siz ilâhî okurken nerede duruyorsunuz?

F.U.: Evet halka oluyor. Biz de halkanın ortasında okuyoruz. Eskiden cemaat kalabalık olduğu için iki üç halka oluyordu. Şimdi cemaat kalabalık olmadığı için tek bir sıra anca olabiliyoruz.

E.Ü.: Kasîdelerden bir örnek okuyabilir misiniz?

F.U.: Kasîde okuyor. (Allah demek ne büyük lütfü Hüdadır, Uşşâğa gıdadır.)

E.Ü.: Bunların haricinde Muş'a özgü, sizin dergahınıza özgü, başka herhangi bir yerde okunmayan ilâhîler var mıdır?

F.U.: Tabii Hocam. Mesela Taştı Rahmet Deryası ilâhîsi. Olmazsa olmazımız İbrahim Hakkı Hazretlerinin Ey Dide nedir uyku uyan gecelerde. Bu bizim dergâhın vazgeçilmez kasîdelerinin başında gelir.

E.Ü.: Bu ilâhîyi okuyabilir misiniz?

F.U.: Ey Dide nedir ilâhîsini okuyor.

E.Ü.: Taştı Rahmet Deryası onu da okuyabilir misiniz?

F.U.: Taştı Rahmet Deryası ilâhîsini okuyor.

E.Ü.: Hep İbrahim Hakkı Hazretlerinin şiirlerini mi okuyorsunuz?

F.U.: Yok hocam Niyaz-i Mısrîden de okuyoruz. Yunus Emre'den de okuyoruz. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin ilâhîleri bizim vazgeçilmez ilâhîlerimizdir.

E.Ü.: Mübarek gün ve gecelerde, Kandil gecelerinde yahut Bayram günlerinde bir araya gelip herhangi bir zikir yapıyor musunuz?

F.U.: Farklı bir uygulama olarak Bayram günlerinde Tillo'ya ziyarete gideriz. Bunun dışında biri vefat ettiği zaman dergâh içerisinde Tehlil hatmi 70000 tane (لا اله الا الله) çekeriz. Sonunda dua oluyor. İsteyen herhangi bir ikram verebiliyor. Bunun dışında bir hafız arkadaşımız var. Zikir başlamadan önce cemaat toplanana kadar yarım saat sohbet ediyor.

E.Ü.: Sizin herhangi bir mûsikî eğitiminiz var mı?

F.U.: Küçükken evde yırtık bir erbane vardı. Onunla ritim tutmayı öğrendim. Daha sonra dergâha katıldım. İlahi söyleyenleri dinleyerek ilâhîler öğrendim.

E.Ü.: Okuduğunuz ilâhîler hep Türkçe ya da Osmanlıca. Kürtçe ilâhî okuyor musunuz?

F.U.: Hocam Muş'un yerli halkının yüzde doksanı Kürtçe bilmez. Biz de bilmiyoruz. Dergâha gelenler de çoğunlukla bilmediği için Kürtçe ilâhî söylemiyoruz.

E.Ü.: Düğünlere gidip ilâhî okuyor musunuz?

F.U.: Hocam eskiden hatıra binaen dergâhtaki abilerimizin düğünlerine katılıyorduk. Düğünde ilâhî dışında bir saz takımının çaldığı her şeyi bize çaldırıyorlardı. Bundan dolayı düğünlere gitmeyi bıraktım.

E.Ü.: Faruk Bey verdiğiniz bilgiler için teşekkür ediyorum. Allah razı olsun.

F.U.: Estağfirullah hocam ben teşekkür ederim.

**MUŞ KÂDİRÎ TARİKATI AŞAĞI DERGÂH MÜNTEŞİBİ ÇETİN EVREN
İLE RÖPORTAJ (05.02.2019)**

Ercihan Ülger: Çetin Bey, öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz?

Çetin Evren: Ben Çetin Evren. Muş'lıyım. 1977 doğumluyum. Kantin işletmekteyim.

E.Ü.: Çetin Bey, Muş yöresi Dinî Mûsikîsi tezim ile alakalı sizinle görüşmek istedim. Öncelikle Siz Kâdirî Tarikatına bağlısınız. Bildiğim kadarıyla Muş'ta iki dergâhımız var.

Ç.E.: Evet hocam. Kale Dergâhı ve Aşağı Dergâh. Tillo'ya bağlıyız. Başımızda da Şeyh Bedrettin Efendi var. Kendisi Abbasî'dir.

E.Ü.: Burada Şeyh Efendi var mı? Yoksa vekil ya da halife mi var?

Ç.E.: Dergâhların başında vekiller var. Yukarı Kale Dergâhında Şeyh Bedrettin Kara var. Kendisi de seyyiddir. Aşağı Dergâhta ise Hacı Semih Kotan isminde bir genç kardeşimiz görevi icra ediyor.

E.Ü.: Öncelikle tekke mûsikîsinde tarikatların zikirleri oldukça önemlidir. Haftanın belirli günlerinde bir araya gelerek zikir yapılır.

Ç.E.: Perşembe ve pazar akşamları yapıyoruz hocam.

E.Ü.: Bunların dışında başka günlerde Mübârek gün ve gecelerde zikir yapıyor musunuz?

Ç.E.: Mübârek gün ve gecelerde zikir oluyor hocam. Diğer günlerde de geliyorlar.

E.Ü.: Zikir haricinde herhangi bir mevlid okuma veya başka bir uygulama yapıyor musunuz?

Ç.E.: Kandil gecelerinde ya da bir vefat olduğunda mevlid okunuyor.

E.Ü.: Kürtçe mevlid mi okuyorsunuz Türkçe mevlid mi?

Ç.E.: Bizim cemaat ağırlıkla Kürtçeyi çok bilmediği için Türkçe mevlid okuyoruz.

E.Ü.: Muş'ta Kâdirî Tarikatında Kürt vatandaşların sayısı az mı?

Ç.E.: Hocam Muş'ta Kâdirî tarikatının cemaati Muş'un yerlisi olduğu için Muş'un yerlisi de ağırlıkla Türk'tür. Onun için Kürtçe çok bilmezler.

E.Ü.: Siz mevlid okuyor musunuz?

Ç.E.: Bizim arkadaşlar okuyor hocam. Süleyman Çelebî'nin mevlidini okuyorlar.

E.Ü.: Okuyanlar makâm uygulamasına dikkat ediyorlar mı?

Ç.E.: Okuyayım hocam. (Tevhid Bahrini okuyor.)

E.Ü.: Aralarda aşr-ı şerîf ve ilâhîler okuyor musunuz?

Ç.E.: Tabii hocam deflerle ilâhîler okuyoruz.

E.Ü.: Çetin Bey zikri oturarak mı yoksa ayakta mı yapıyorsunuz?

Ç.E.: Hocam bizim aşağı dergâhta yatsı namâzından sonra zikirler icra ediliyor. Yatsı namâzının tesbihâtı bittikten sonra zâkir tarafından cemaat toplanır. Halka oluşur. Ondan sonra Mercan duası yapılır.

E.Ü.: Mercan duasına tesbihât diyorsunuz.

Ç.E.: Evet hocam tesbihât diyoruz. Esmalar çekilmeden önce okunan dua Mercan duasıdır Ondan sonra vekil eşliğinde ikiyüz tane (لا اله الا الله) ikiyüz tane (الله) yüz tane (الله حي) esması okunur. Buna tesbihât diyoruz. O bittikten sonra vekil tarafından destur çekilir.

E.Ü.: Destur nasıl çekiliyor örnek verebilir misiniz?

Ç.E.: “Destur ya Gavs-ı Geylanî” şeklinde çekilir. Destur aldıktan sonra biz ortaya geçeriz yavaştan hızlıya doğru ilâhîleri söyleriz. İlâhî okuyanlar ortada oluyor. Zikir çekenler halka oluyor.

E.Ü.: Zikrin başlangıcından sonuna doğru söylediğiniz ilâhîleri kısa kısa örnek olarak okuyabilir misiniz?

Ç.E.: Tabii. (ilâhîleri okuyor) “Âlemleri nur eyledi didâr-ı Muhammed” isimli ilâhîyi okuyor. Tempoyu biraz artırarak “Aşkın kime yâr olur, dâim işi zâr olur” ilâhîsi okuyor.

E.Ü.: Burada araya gireyim. Biraz önce kasîde dediniz. Dinî mûsikîde kasîde, ritimsiz okunur. Ama siz ritimli ritimsiz hepsine kasîde diyorsunuz.

Ç.E.: Hocam burada ilâhî, kasîde, beyit hep aynı anlamda kullanılıyor.

E.Ü.: Peki devam edelim. Bundan sonra ne okuyorsunuz?

Ç.E.: “Senin nurun gönüllere şifâdır Ya Rasûlallah”, Biraz daha ritim artırarak “Mest-u hayrânım zâr-u giryânım” “Medet Yâ Gavs-ı Geylani”

E.Ü.: Tillo'ya bağılı olduğunuzu söylemişsiniz. Orada da aynı burada söylediğiniz şekilde mi söyleniyor ilâhîler?

Ç.E.: Hayır biz oraya gittiğimizde burada söylediğimiz ilâhîleri söylüyoruz. Orası medrese olduğu için çok def çalıp ilâhî söylenmiyor. Her yöre ziyarete gittiği zaman kendi yörelerinde çaldığı söylediği şekliyle orada söylüyor.

E.Ü.: Zikir bitince dua ediliyor mu?

Ç.E.: Zikrin sonunda vekil (لا اله الا الله) diyor. Ritim yavaşlayarak (الله) esmasını okuyoruz. “Aşkın meyine ben kâne geldim” ilâhîsini okuyoruz. Yunus Emre'nin “ Ben seni severim candan içeru” ya da “ Mest-u hayrânım” ilâhîsini okuduktan sonra Mülk Sûresi okunur. Hatim duaları edilerek bitirilir. Vekil abi başa geçer. Salât-ı ümmiyye okunarak salavâtlaşılır. Musâfaha edilir. Daha sonra Fâtiha okunarak bitirilir. Cemaat dağılır.

E.Ü.: Sizlerin sohbetlerde okumadığı olabilir ya da Muş'ta genel olarak bilinen Muş'a ait bir ilâhî var mı?

Ç.E.: Evet hocam Muş'ta yaşamış olan Müştâk Baba var. O'nun divanından kasîdelerini okuyoruz ağır bir şekilde.

E.Ü.: Bir örnek verebilir misiniz?

Ç.E.: Evet vereyim.

“ Ey benim ruhi revânım seni sevdim seveli

Âhuzar etmede canım seni sevdim seveli”. kasîde olarak okuyor

E.Ü.: Zikirde bunları okuyor musunuz?

Ç.E.: Zikirde pek nadir okuruz hocam. Bu kasîdeleri zikir dışındaki oturularımızda okuruz.

E.Ü.: Bu söylediğiniz Müştâk Baba'nın divanından bir eser idi. Başka kimin eserlerinden şiirlerinden okuyorsunuz?

Ç.E.: Niyâzi Mısırî'nin, Yunus Emre'nin, Nesimî'nin şiirlerinden okuyoruz.

E.Ü.: Bir karşılaştırma yapmak için soruyorum. Zikirde okuduğunuz ilâhîler batıdaki herhangi bir Kâdirî dergâhında da okunuyor mu?

Ç.E.: Yok hocam. Okunan eserler farklıdır.

E.Ü.: Zikir çekilirken halka içerisine nasıl çekiliyor?

Ç.E.: Hocam zikirde ayakta iken kol kola girilir sağa ve sola baş hareket ettirilerek zikir çekilir.

E.Ü.: Zikirde başka farklılık var mıdır?

Ç.E.: Hocam doğu bölgelerinde zikir çekilirken gözler kapatılır ama batıda gözler açıktır.

E.Ü.: Zikir dışında tarikat içerisinde yaptığınız dinî mûsikî açısından farklı uygulamalar var mıdır?

Ç.E.: Hocam bazen bazı arkadaşlarımız yemek yemeye, çay içmeye evlere davet ediyor. Defleri alıp evine gidiyoruz. İlâhiler söylüyoruz. Zikir halkası da kuruluyor.

E.Ü.: Muş'ta Kâdirî tarikatının müntesiplerinin sayısı çok mudur?

Ç.E.: Hocam cemaat olarak Nakşî Cemaati daha kalabalıktır. Nakşîliğin de Menzil kolu burada çoktur. Ardından Tillo gelir. Muş'ta Rufâiler var ama sayıları az olduğu için evlerde toplanıyorlar.

E.Ü.: Rifâilerle sizin zikriniz benzer mi?

Ç.E.: Hemen hemen aynıdır. Dualarda ve silsile okumada farklılık var.

E.Ü.: Nakşîbendiliğin başka kollarından da Muş'ta var mı?

Ç.E.: Evet var hocam. Mahmut Hoca Efendi'ye bağlı olanlar var. Onların da sohbetleri var.

E.Ü.: Onlar sohbetlerinde ilâhî okuyorlar mı?

Ç.E.: Onlar daha çok bilinen ilâhîleri okurlar.

E.Ü.: Belki dergâhın dışında bir konu ama dinî mûsikîyi de ilgilendiren bir yönü olduğu için sormak istiyorum. Düğünler konusu.

Ç.E.: Evet hocam. Ben önceden düğünlere giderdim. Bir kavalcı olurdu. İki ya da üç defle birlikte düğünde okurduk.

E.Ü.: Düğün, salonda mı yapılırdı?

Ç.E.: Eskiden evlerin önlerinde yapılırdı.

E.Ü.: Düğünlerde ilâhî mi okuyordunuz?

Ç.E.: Sofilerin düğünü ise ilâhî okuyorduk.

E.Ü.: Sofi değilse düğün sahibi?

Ç.E.: Kaval ve defle türkü okuyorduk.

E.Ü.: Çetin Bey Muş'ta düğünlerde gördüğümüz ilâhî ile halay çekme hakkında görüşleriniz nelerdir?

Ç.E.: Hocam son zamanlarda orgla ilâhî söyleme ile birlikte çıktı bu.

E.Ü.: Bunun dışında toplumsal hayat içerisinde yaptığımız farklı dinî mûsikî uygulamaları var mı?

Ç.E.: Hocam bazen evlerde mevlid okumaya gideriz. İlâhî söyleriz.

E.Ü.: Türkçe mevlid mi okuyorsunuz hocam

Ç.E.: Evet Türkçe mevlid okuyoruz. Ama bazıları Kürtçe mevlid de okuyor.

E.Ü.: Çetin Bey çok güzel şekilde okuyorsunuz. Herhangi bir müzik eğitimi aldınız mı?

Ç.E.: Hocam biz dergâhta büyüklerin dizi dibinde yetiştik. Onlar gitti şimdi biz devam ediyoruz.

E.Ü.: Çetin Bey verdiğiniz bilgiler için ve bana vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederim Allah razı olsun.

Ç.E.: Estağfurullah hocam. Ben teşekkür ederim Allah razı olsun.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Sivas'ın Gürün ilçesinde dünyaya geldi. 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. Lisans eğitimi süresince Dr. Hakkı Tekin'den ney ve mûsikî nazariyatı dersleri aldı. 1999-2002 yılları arasında Kayseri Büyükşehir Belediyesi Konservatuarında Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. 2013 yılında Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Dinî Mûsikî Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinden oluşturduğu koro ile çeşitli zamanlarda Tasavvuf Mûsikîsi konserleri düzenledi. Aynı zamanda Muş Valiliği Korosunu kurarak çeşitli konserler icrâ etti. 2014 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Dinî Mûsikî Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri:

e-mail: ercihanulger@hotmail.com

Tel: 0 (436) 249 18 93

